magazin istoric

ANUL IV Nr. 7 (40) IULIE 1970

DIN SUMAR: Ape mari ● Un militant pentru unitatea de stat a românilor ● Bătălia Romei ● Beethoven: 200 de ani ● Drama de la Mayerling ● Măreția și decăderea imperiului incaș ● De ce s-a sinucis Grigore Al. Ghica

Matei Basarab. Acuarelă de A. Murnu. Din colecția prot. dr. docent George Potra (**Noutăți în letopisețul patriei,** pag. 44)

REDACTOR ȘEF

CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției : DUMITRU ALMAȘ, CONSTANTIN ANTIP, VIRGIL CĂNDEA, TITU GEORGESCU, DINU C. GIURESCU, NICOLAE MINEI (redactor-șef adjunct), ȘTEFAN PASCU, M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

magazin istoric

Nr. 7 (40) — iulie 1970

— CONSTANTIN C. GIURESCU: Ape mari 2

De cînd ţin minte oamenii pămîntului nostru, niciodată n-au fost asemenea cumplite şi întinse revărsări de ape ca în acest an. Dar să lăsăm cronicile să vorbească.

— DAN BERINDEI: Un militant pentru unitatea de stat a românilor: Eftimie Murgu 4

Viaţa frămîntată, de luptă şi de amărăciuni, dar şi de înaltă demnitate umană a luptătorului bănăţean.

— PIETRO SECCHIA şi FILIPPO FRASSATI: Bătălia Romei 8

— I. ADAM: Impotriva mareşalului şi a agresorilor fascişti 17

Wehrmachtul, ataşatul militar al Ungariei la Bucureşti, autorităţile antonesciene depun mărturii semnificative despre rezistenţa împotriva hitleriştilor în România.

— Cui a aparţinut tezaurul de la Pietroasa? 21

— ROMAN SIBIANU: Beethoven ar fi împlinit 200 de ani 22

In legătură cu titanul de la Bonn se cunosc o serie de date, iar detaliile relatate sînt pitoreşti, dar şi dubioase. Amintirile şi anecdotele abundă: cît sînt ele de autentice?

— ST. POPESCU: „...Atmosfera este foarte încordată" 37

(Presa şi posturile de radio străine despre rezistenţa antifascistă din România, 1941-1944)

— VALERIA POTOP: Primii deputaţi comunişti în Parlamentul României . 39

Cine au fost ei? Ce poziţie au avut faţă de o serie de probleme majore ale epocii respective?

— GEORGE POTRA: Noutăţi în letopiseţul patriei 44

— P. H. EYDOUX: Inelul fermecat al lui Gyges şi urechile de măgar ale lui Midas 47

Două personaje, a căror amintire este scăldată în jocul de umbre şi irizări al legendelor... Dar ştiinţa dovedeşte că Gyges şi Midas au existat aievea...

— ŞT. CERVATIUC: Un voluntar român în războiul de secesiune 51

— TUDOR TEODORESCU-BRANIŞTE: Argetoianu — un memorialist infidel 52

— Momente din istoria cubaneză: Cetatea de la Fuerza 54

— MARIN MOCANU: Glasul ţăranilor prevestea răscoala 55

— VIRGIL MOCEANU: Adevărata dramă de la Mayerling 57

O lume întreagă i-a plîns şi i-a „înţeles" pe cei doi nobili sinucigaşi. Dar dincolo de imaginea romantică şi siropoasă există o realitate care poate fi reconstituită.

— VASILE D. LIVEANU: Calculatoarele electronice servesc cunoaşterii trecutului 64

In cercetarea istorică, ca şi în atîtea alte domenii, prezenţa maşinii electronice de calcul este un fapt împlinit. Ce enigme ne dezvăluie ea?

— ELISABETA IONIŢĂ: Un nume înscris în istoria aviaţiei: Gh. Bănciulescu . 69

— J. ALDEN MASON: Măreţia şi decăderea imperiului incaş 70

Cine a fost cel dintîi: Manco, Mayta sau Viracocha? • Una din minunile istoriei • Setea de cucerire a lui Topa Inca • O domnie de 22 de ani şi 92 de copii.

— G. BRĂTESCU: Uliţa Bărbierilor . 76

Minuitori ai briciului, dar şi meşteri în oblojitul rănilor, în scoaterea dinţilor, în dregerea oaselor rupte...

— Documente celebre ale istoriei: Codul lui Hammurabi 82

— THEODOR BUCUR: Un om al jumătăţilor de măsură — Grigore Al. Ghica . . 84

— Semnal 89

— „Memoriile" prinţului von Bülow . 91

Moravuri politice din România ultimilor ani ai veacului trecut văzute prin optica unui diplomat străin, ajuns apoi ministru de externe şi cancelar al Imperiului german.

— Panoramic 96

— Poşta redacţiei 98

IN NUMĂRUL VIITOR

• Şi a fost „ora H" (episoade din memorabila zi de 23 August 1944) • **Negru Vodă, personaj istoric real?** • Calendarul în istoria omenirii • **Carol cel Mare — vigurosul întemeietor al unui imperiu debil** • 1928 — Partidul naţional-ţărănesc la porţile puterii • **Gloria şi umilinţa lui Galilei** • Ovidiu avea dreptate • **Enigmele istoriei: Asasinul lui Mozart** • Stonehenge, a doua dintre cele patru minuni ale Angliei • **Procesul de reabilitare a Ioanei d'Arc** • Din istoria „fripturismului".

APE MARI

CONSTANTIN C. GIURESCU

De cînd ţin minte oamenii pămîntului nostru, niciodată n-au fost asemenea revărsări de ape, atît de întinse ca în acest an. Spune cronica ţării Moldovei că în anul în care a închis ochii Ştefan cel Mare, în 1504, „peste vară au fost ploi grele şi povoae de ape, şi multă înecare de ape s-au făcut". În Muntenia, în anul 1786, după cît se pare, în urma unor ploi torenţiale şi a viiturii puternice care a urmat, s-a rupt zăgazul — înalt de opt metri — al heleşteului domnesc de la Nucet, din judeţul Dîmboviţa, apele producînd stricăciuni pe întreaga vale a Ilfovului, de la Nucet în jos, apoi pe valea Colentinei pînă la Bucureşti inclusiv.

Şi Dîmboviţa, care curge azi supusă între malurile tranşeii săpate de-a curmezişul Bucureştilor, a dat altădată mult de furcă. Atunci cînd veneau apele mari, cartiere întregi — Grozăveştii, Gorganul, Izvorul, Mihai Vodă, Tabacii, uneori şi Cărămidarii — erau inundate ; umblai cu luntrea de la casă la casă ; iar după ce se trăgeau apele, prindeai peşte prin bălţile rămase şi, cîteodată, chiar prin pivniţe. Pentru ca să preîntîmpine asemenea inundaţii — una, deosebit de puternică, a avut loc chiar în anul suirii lui pe tron, în 1774 —, voievodul Alexandru Ipsilante a luat măsura săpării unui „şanţ" sau al unui „canal" prin care să se abată o parte din apele Dîmboviţei spre Argeş. Şanţul a luat fiinţă în dreptul satului Lunguleţu şi, timp de decenii, el a servit, cînd mai bine, cînd mai rău să ferească Bucureştii de înec. De fapt, n-a putut, în anii cu ploaie multă, să-şi îndeplinească menirea decît în mică parte ; inundaţiile au continuat. Deosebit de puternică a fost aceea din 1864, din vremea lui Cuza, cînd apa a cuprins toată lunca Dîmboviţei. O stampă contemporană arată pe locuitori — bărbaţi, femei, copii — suiţi pe acoperişul caselor, strigînd după ajutor, în timp ce Vodă, călare, însoţit de doi aghiotanţi, îşi face drum prin apa înaltă pînă la pieptul cailor. O mărturie contemporană, provenind de la un străin, apreciază suprafaţa inundată la aproximativ o treime a Capitalei.

În acelaşi an, ploile din Moldova au provocat creşterea multor rîuri şi pîraie şi, ca o consecinţă, ruperea zăgazurilor multor iazuri sau heleşteie. O calamitate similară, tot în Moldova, a avut loc în anul 1876. Numai în comuna Bogdana din judeţul Tutova au fost distruse atunci trei iazuri, după ce, în 1864, se distruseseră două.

Prutul şi Siretul au ieşit adesea din albie. Cel dintîi, mai în fiecare primăvară, *vărsa* — după vorba localnicilor —, umplînd „pruteţele" şi, uneori, întreaga luncă, largă de kilometri. Din cauza bălţilor formate, bălţi care n-aveau scurgere, această luncă devenea o zonă malarică, una din cele mai pernicioase ale ţării. Şi Siretul provoca inundaţii, nu aşa de întinse ca ale Prutului, dar cîteodată foarte violente, foarte repezi, case, şuri şi mori fiind rupte de furia „viiturii". Titlul binecunoscutului volum al lui Mihail Sadoveanu „Venea o moară pe Siret" nu are un caracter fantezist, ci redă o imagine obişnuită în anii cu ploi îndelungate sau repezi care transformau pîraiele dintre dealurile lipsite de pădure în tot atîtea torente vijelioase. Şi Bîrladul a pricinuit multe necazuri. Cine vede această apă modestă, curgînd domol, nu-şi poate închipui de ce e ea în stare cînd dă peste maluri. În perioada dintre cele două războaie mondiale, oraşul Bîrlad a cunoscut nu o dată inundaţia. Aşa cum au cunoscut-o şi cartierele joase ale Iaşilor, din cauza revărsărilor Bahluiului.

Cuza Vodă, însoțit de doctorul Davila, vizitînd cartierul bucureștean Tabaci, inundat în 1864. Gravură în lemn după Th. Aman. (Biblioteca Academiei R.S.R., Secția stampe)

Și Transilvania, și Banatul, și Crișana au avut parte de urgia apelor. Știm, din mărturiile istorice, de revărsări ale Someșului, ale Crișurilor, ale Mureșului, Timișului și Tisei. Mai înainte vreme, pînă nu se canalizase Timișul și nu se construiseră diguri de-a lungul Tisei, se întîmpla ca o mare parte din cîmpia Banatului, mai ales în sud-vest, să se transforme într-o imensă baltă, dînd impresia unei adevărate mări.

Dar cele mai mari griji le-a dat, cum era de altfel și firesc, Dunărea. Marele fluviu, a cărui bogăție de ape a impresionat pe Herodot, inunda adesea primăvara, după topirea zăpezilor și în vremea ploilor din aprilie, întreaga luncă. Și deși bălțile, cu privalurile lor, constituiau adevărate supape de siguranță, deși așezările omenești erau construite pe grinduri, în locuri mai înalte și mai ferite, nu o dată străzile orașelor se transformau în gîrle, iar pe pereții caselor o dungă alburie arăta pînă unde suise apa. În marea inundație din 1942 au avut de suferit toate orașele de pe malul Dunării. La Prundu, în fostul județ al Vlașcăi, de la malul înalt al cîmpiei, coborînd repede spre luncă, și pînă la malul bulgar, pe o lățime de circa doisprezece kilometri, era o întinsură de apă gălbuie, tulbure. Bărcile pescarilor se prindeau de coroana sălciilor. Unul din spectacolele cele mai impresionante a fost furtuna dezlănțuită, cu fulgere și trăsnete, pe aceste ape învolburate cu valuri înalte. Corabia, Giurgiu, Oltenița, Ostrovul, Brăila, Galații, toate orașele dunărene au avut de suferit în acel an de ape mari, an de pomină.

Dar niciodată n-a fost cumpăna de acum, care a cuprins toată fața pămîntului românesc deopotrivă în Transilvania, în Moldova, în Muntenia și Dobrogea. Niciodată n-au ieșit din albii apele atît de puternic, niciodată n-au acoperit suprafețe atît de întinse. Pagubele sînt foarte mari și, ceea ce e mai dureros, au pierit oameni, unii înecați de furia apelor, alții la datorie, luptînd să-i scape pe cei dintîi. Căci această mare încercare a dat un nou prilej poporului nostru să-și dovedească omenia și solidaritatea : mai întîi ajutînd pe cei în primejdie, apoi contribuind cu toții, mare și mic, tînăr și bătrîn, ca să repare pagubele, și nu mai puțin lucrînd necontenit, întărind și înălțînd diguri spre a feri alte sate și orașe de năvala apelor.

Vom trece și peste această cumpănă, cum am trecut peste atîtea altele în cursul frămîntatei noastre istorii. Se vor reclădi casele, se vor ara din nou ogoarele, vor merge din nou fabricile. Și poporul nostru solidar își va continua drumul înainte, lucrînd pentru a pregăti urmașilor noștri o viață mai bună, mai frumoasă.

Un militant pentru unitatea de stat a românilor:

EFTIMIE MURGU

DAN BERINDEI

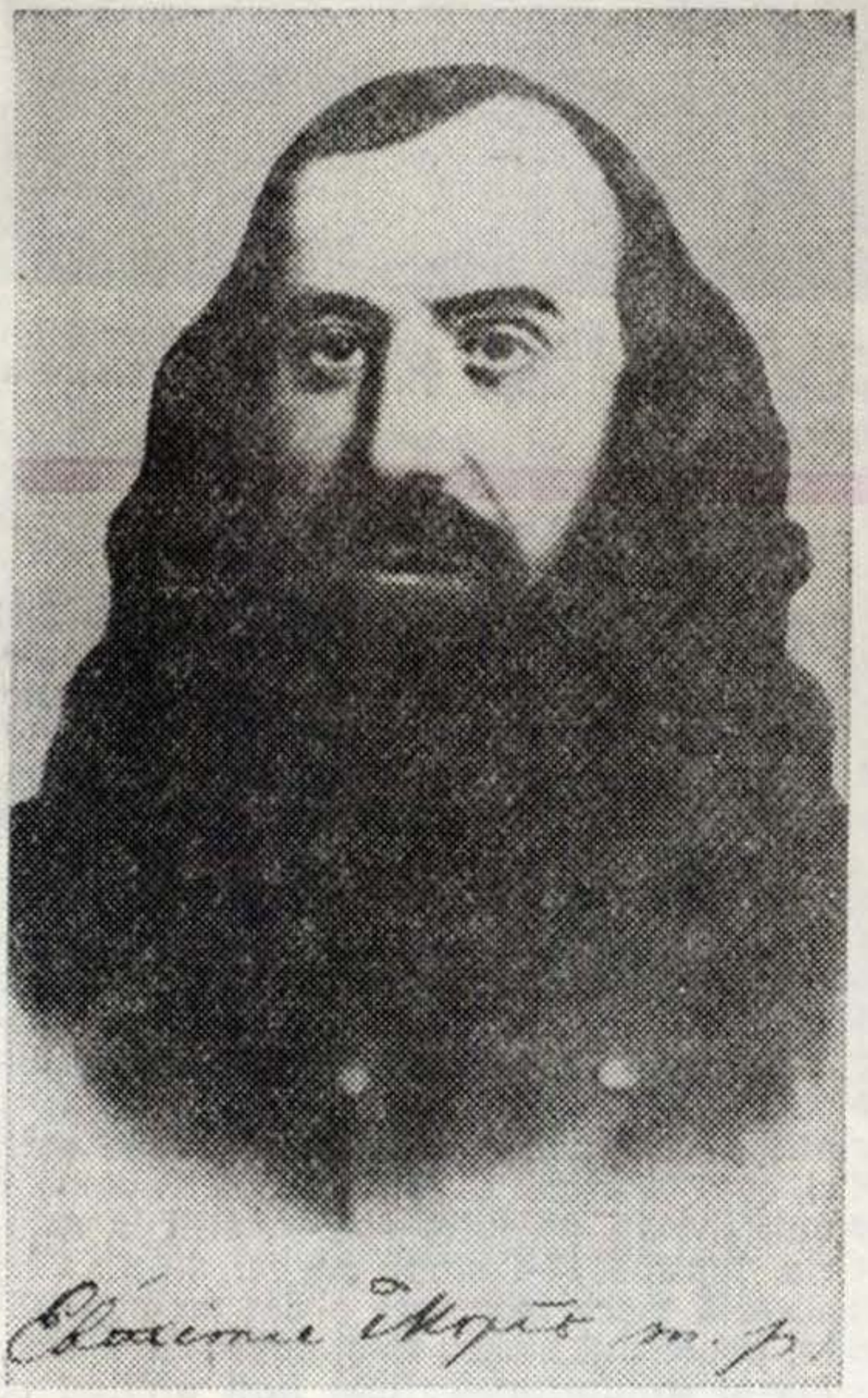

„...a fost și este unul dintre cei mai mare voitor și făcător de bine al săracilor, dînsul numai pentru popor voiește a vieții; iubește dreptatea și adevărul, nu s-a sfiit nici să sfiește a-l spune fiștecui în ochi“ — astfel caracteriza „Amicul poporului“, în 1848, pe unul dintre cei mai de seamă conducători ai românilor din provinciile aservite de Imperiul habsburgic. Slujind națiunea, luptînd pentru adevăr și dreptate socială, avînd mereu în față imaginea statului român unitar, Eftimie Murgu — de la moartea căruia s-au împlinit 100 de ani — este neîndoielnic una dintre marile personalități românești ale secolului al XIX-lea, unul dintre cei ce au contribuit la constituirea României moderne și îndeosebi la făurirea planurilor de desăvîrșire a unității statale românești *.

Cel ce a fost *„apostolul naționalității românești prin trei provincii românești“* — cum se însemna într-o foaie la moartea sa — a avut o viață frămîntată, de luptă și amărăciuni, dar și de înaltă demnitate umană. Murgu a impus prietenilor și dușmanilor, și perspectiva centenară de la dispariția sa amplifică imaginea personalității sale de luptător intransigent, gata de jertfă pentru binele public. Cărturarul transilvan a avut învățăcei și discipoli — între ei numărîndu-se Ion Ionescu de la Brad, Nicolae Bălcescu și C. A. Rosetti — pe tot întinsul României virtuale și el a imprimat direct, și prin aceștia, un puls accentuat luptei națiunii române pentru unitate, realizarea acesteia reprezentînd postulatul fundamental al gîndirii și acțiunii lui Eftimie Murgu, firul roșu al existenței sale.

„Eo sum romanu“

Tînărul bănățean, născut în Rudăria Carașului, în decembrie 1805, a studiat cu sîrg filozofia și dreptul. De tînăr, activitatea lui Murgu a relevat erudiția și pregăti-

* Vezi: G. Bogdan-Duică, *Eftimie Murgu*, București, 1937; V. Cheresteșiu, *Luptătorul revoluționar Eftimie Murgu*, în „Studii“, IX (1956), nr. 1, și mai ales recentul volum îngrijit de I. D. Suciu, *Eftimie Murgu. Scrieri*, București, 1969.

rea sa, dar, totodată, intransigența credinței sale în virtuțile poporului. El pleda înflăcărat pentru originea latină și pentru caracterul unitar al poporului român.

Murgu vorbea răspicat despre continuitatea românilor în spațiul dacic. „Românii — scria el — erau din totdeauna stabiliți în Dacia Traiană", adăugînd că ei „nu au emigrat, ci au rămas în continuare, pînă în zilele noastre, chiar dacă au fost numiți de diferite popoare *vlassi, blaci* și dumnezeu mai știe cum". El considera națiunea română ca o unitate de necontestat.

Pentru tînărul cărturar bănățean, conștiința națională era categorică la români, „căci — nota el în răspunsul către Sava Tököly — în Moldova și Valahia nu există în definitiv nici un român care să nu știe ce este", iar „numele de român conferă acestora o lumină strălucitoare, împlinește și încheie caracterul esențial al naționalității". În același timp, pentru Murgu, relațiile dintre români nu se mărgineau la conștiința unității lor, ci aveau repercusiuni asupra întregii lor existențe, căci românii, deși „au fost expuși rînd pe rînd unor împrejurări triste, au rămas în trainică legătură națională, puțini din ei se găsesc răzlețiți, cea mai mare parte trăiesc în strînsă vecinătate și nu le place să se despartă între ei" ; „astfel este cazul — preciza el — în Banat, Transilvania, Valahia, Moldova...".

Ideile lui Eftimie Murgu în problema unității de stat se asamblau într-o concepție clară, formulările sale dezvăluind siguranța unor convingeri nestrămutate.

Dar Murgu nu făcea teorie de dragul teoriei, nu propovăduia unitatea de stat mărginindu-se la o existență provincială, ci și acționa. El și-a consacrat întreaga viață ideii realizării unității statale a națiunii române.

În primăvara anului 1832, Eftimie Murgu înainta o cerere la Iași pentru a fi numit în învățămînt. El concretiza astfel convingerile sale, încercînd să trăiască și să muncească, la începutul carierei sale, nu în Banat sau în Transilvania, ci în Principate. Deplasarea sa în capitala Moldovei nu va avea loc însă atît de curînd ; ea se va produce abia în vara anului 1834, după ce Murgu își va fi obținut și titlul științific de doctor în drept.

„Profesorul de filozofie" — a cărui sosire fusese anunțată de „Albina românească" — și-a început cursurile toamna, „pe ziua de 20 noiembrie, orele 9 dimineața, în clădirea Gimnaziului Vasilian", în așteptarea încheierii lucrărilor de construcție ale localului Academiei Mihăilene. A avut de la început un auditoriu numeros, iar prezența sa în viața culturală moldoveană a fost menționată și în versuri de Gheorghe Stihi : „În Moldova întunecată / Se ivi acum de-odată/ Cea mai sublimă știință / Prin a Murgului silință". Este însă sigur că popularitatea lui Murgu nu se datora numai pregătirii sale filozofice și didactice, ci în primul rînd înflăcărării sale, caracterului militant și patriotic al activității sale în cadrul Academiei ieșene. Atestatul dat de cărturarul bănățean lui Filaret Scriban (pe atunci Vasile Popescu Scriban) în luna mai 1836, în care vorbește despre „hărnicia tinerimei românești din Moldova", dezvăluie încă o dată convingerile sale ferme în unitatea națiunii sale și arată și sensul *național* al învățăturilor date de el elevilor ieșeni.

Ani de temniță

Activitatea lui Murgu, fervent militantă pe plan național și totodată revoluționară pe plan social, nu putea conveni însă cîrmuirii reacționare a lui Mihail Sturdza, învinuit, de altfel, în vara anului 1836, de Timotei Cipariu, în urma unei conversații revelatoare cu Murgu, că „se teme și supără de luminarea neamului". Ea nu convenea nici lui Asachi, care vedea în Murgu un rival mai tînăr și capabil, ce nu se sfia să numească noua Academie a domnitorului nu „mihăileană", ci „mișeleană" ! Șicanat, nemulțumit și, probabil, chiar somat, Murgu s-a hotărît să se strămute la București. El rămînea deci consecvent gîndului său de a-și dezvolta activitatea în Principate, în afara provinciilor românești ale Imperiului habsburgic, socotind, după cît se pare, că aci era un teren mai favorabil dezvoltării procesului de eliberare și de făurire a unității statale a națiunii române.

Venind în Țara Românească, Murgu și-a amintit, desigur, rîndurile pe care i le adresase, cu doi ani înainte, Petrache Poenaru, salutîndu-i gîndul de a veni în Principate („Românii de aici... am avea mare bucurie să dobîndim într-această lucrare și ajutorul dumitale"). Dar și la București, Murgu s-a izbit de greutăți „oficiale", neobținînd decît după un an numirea sa „provizorie" ca profesor de logică și drept roman. În schimb, beneficiind de un renume ce-l precedase, el s-a bucurat de la început de calda prețuire a tinerilor în-

telectuali, care s-au strîns în jurul său, admirativi, iar Murgu nu s-a mulţumit să le transmită cunoştinţe filozofice, ci, în primul rînd, să le propage convingerile sale ardente privind eliberarea socială şi naţională a naţiunii, crezul său în făurirea statului unitar şi modern. Aflîndu-se printre fruntaşii mişcării revoluţionare de la 1840 — care au acţionat pentru constituirea „României Noi“ şi au preconizat ca ostaşii să jure credinţă „naţiei române“ —, în casa sa ţinîndu-se ultima reuniune a „complotiştilor“, Murgu s-a văzut arestat în toamna anului 1840, pentru ca, apoi, la începutul anului următor să fie expulzat în Transilvania. După şapte ani, el trecea astfel din nou Carpaţii aparent înfrînt, dar în fapt biruitor, căci ideile pe care le propagase în Principate dăduseră rod şi activitatea sa îl consacrase în ochii poporului român, ca pe unul dintre conducătorii săi neînfricaţi.

După o detenţiune de peste o jumătate de an, eliberat, Eftimie Murgu s-a stabilit în Banat, provincia sa natală, unde, fără a şovăi, s-a angrenat din nou într-o activitate de militant revoluţionar, unitatea statală a românilor constituind şi acum unul din firele conducătoare ale acţiunilor sale. Documente „acuzatoare“ dezvăluie concepţiile lui Murgu care au dus din nou la închiderea sa timp de peste doi ani. „Ideile lui cele pline de fantezii — scria vicecomitele Kiss Andras — se concentrează întru a elibera naţionalitatea românilor care constituie partea cea mai numeroasă a locuitorilor din acest ţinut şi de a întemeia un stat românesc“. La rîndul său, vicecomitele Kristofor Jakabffy denunţa ţelurile luptătorului revoluţionar bănăţean : „Intenţia şi scopul lui Murgu — relata el —, cunoscut acum de toată lumea, este ruperea Banatului de la patria maghiară şi unirea lui cu Ardealul, Moldova şi Valahia“, el urmărind să constituie un „stat românesc puternic“.

Noua arestare şi deţinere a lui Eftimie Murgu contribui la accentuarea renumelui său printre români. La 1 septembrie 1846, C. A. Rosetti, fostul său elev, în trecere prin Pesta, îl vizită, notînd apoi admirativ profunda impresie ce-i provocase ilustrul deţinut. „Ce frumos era ! nota Rosetti. Părul şi barba foarte lungi, ferestrele zidite şi numai jos două ochiuri cu geam, ce păreau lăsate într-adins ca să-i arate de cîtă lumină este lipsit...“

„Nici singur împăratul nu a căpătat atîta onoare...“

Revoluţia din 1848 deschide lui Murgu porţile închisorii. Militantul român este dus în triumf de tinerimea română şi maghiară. Evenimentele au făcut din el un personaj important, o figură a revoluţiei. Dar Murgu se gîndeşte să se reîntoarcă măcar pentru scurtă vreme în Banatul din care fusese smuls pentru a fi aruncat în închisoarea din Pesta. Apropiata sa reîntoarcere înspăimîntă pe vicecomitele Jakabffy — mai ales că acesta era convins că „o singură chemare a lui [...] ar arunca în flăcări întreg ţinutul“. Vicecomitele îl informează pe ministrul de interne Szemere că Murgu „n-a renunţat nici în cea mai mică măsură la vechile lui dorinţe, speranţe, vederi şi opinii ; intenţia lui şi acum este să unească pe toţi românii sub o coroană“. Nimic şi nimeni nu pot însă împiedica reîntoarcerea lui Murgu, primit de bănăţeni cu un nestăvilit entuziasm („nici singur împăratul — se arată într-o scrisoare contemporană — nu a căpătat atîta onoare din partea poporului cîtă d. Murgu“).

În Banat, Murgu organizează adunarea de la Lugoj, la care participă 10 000 de oameni şi la care asistă — ca şi la Blaj — tineri moldoveni. Aceştia sînt denunţaţi ca „fugarii instigatori“ moldoveni, deoarece, ajutaţi neîndoielnic de Murgu, au ţinut întruniri, propagînd ideea unităţii. Deosebit de semnificativ este şi faptul că între hîrtiile lui Murgu s-au găsit „Principiile noastre pentru reformarea patriei“, program al revoluţionarilor moldoveni refugiaţi la Braşov şi care, probabil, i-a fost adus de Lascăr Rosetti sau de Manolachi Costache Epureanu, semnatari ai documentului.

Fruntaşul revoluţionar bănăţean urmărea cu deosebită grijă şi evenimentele din Ţara Românească. Scrisoarea pe care el a adresat-o lui Bălcescu este pe deplin edificatoare în această privinţă. „Eu, frate ! — îi scria el fostului său elev, la 8/20 iulie 1848 din Pesta, unde se reîntorsese, — să ştii că am plîns de bucurie cînd am luat ştire despre triumful libertăţii în România“. Murgu se arăta preocupat de ideea unei alianţe a Ungariei cu „Moldoromania“, deoarece, nota el, „nu-i bine să stăm izolaţi“, şi se bucura analizînd programa şi actele revoluţionare pe care i le transmisese Bălcescu. Se gîndea, de asemenea, la o scurtă vizită în ţara soră („... măcar numai pre o zi, voi să vin să ne vedem, că mi-i dor de fraţii mei...“).

Deosebita importanţă pe care Murgu o da în vara anului 1848 armatei populare, preconizînd înarmarea poporului, se leagă de aceeaşi idee a unităţii. Armata populară din Banat era destinată să servească interesele generale ale naţiunii române. Pe drept cuvînt, nota un comisar al stăpînirii

de atunci, că Murgu „fierbe planuri îndepărtate". El a făgăduit, de altfel, moldovenilor ajutoare militare, iar revoluționarilor din Țara Românească de asemenea.

Sintetizînd planurile secrete ale lui Murgu, un denunțător susținea, în timpul revoluției, că fruntașul bănățean urmărea să unească pe românii din provinciile românești aservite de Imperiul habsburgic cu cei din Țara Românească și că ar fi plănuit să fie ales șef al noului stat! De altfel, aceeași dorință „pentru unirea cu românii din Țara Românească" este atribuită unor români bănățeni și deci, implicit, lui Murgu, în însemnările pe care le-a făcut în exil fostul comisar guvernamental Vukovics.

Vestitorul libertății valahe

În vara anului 1848, după reîntoarcerea sa la Pesta pentru a participa la lucrările parlamentului maghiar, Murgu a suferit o profundă deziluzie, dîndu-și seama că nu putea cuceri drepturile pe care le cereau conaționalii săi. Ca urmare, își vedea spulberate planurile privind eliberarea și unitatea politică a națiunii sale, ca și eliberarea sud-estului Europei și crearea unui sistem de alianțe ale popoarelor libere. El a continuat totuși să asiste la lucrările parlamentului, adoptînd însă o atitudine pasivă.

În vara următoare, cînd intervenția contrarevoluționară habsburgică și țaristă punea în primejdie cauza revoluției, Murgu a fost alături de Bălcescu în încercarea de ultimă oră de a se realiza o înțelegere româno-maghiară. S-a dus la Iancu și apoi la generalul Bem și a căutat, în întrevederea pe care a avut-o cu acesta în noaptea de 14 spre 15 august 1849, să determine o reluare a luptei revoluționare pe tot întinsul teritoriului locuit de români; a încercat să-l antreneze pe Bem, cînd revoluția în Ungaria era înfrîntă, să ia împreună cu Iancu conducerea luptei ce urma să fie reînviată în țările române. Dar evenimentele s-au precipitat și planurile lui Murgu s-au năruit. Curînd, cel numit într-un document al vremii *„vestitor de libertate valahă"* va fi arestat de autoritățile habsburgice. Era a treia arestare. În octombrie 1851 a fost judecat și condamnat la moarte; pedeapsa i-a fost redusă la 4 ani detenție, pe care i-a ispășit la închisoarea Iosefstadt din Boemia.

Eliberat în octombrie 1853, Murgu s-a așezat la Pesta. În perioada imperiului „liberal" a încercat să reintre în viața politică, dar a căzut în alegerile de la Lugoj, unde l-a înfrînt Andrei Mocioni; în schimb, a fost ales în „cercul" electoral Stamora-Moravița. În 1862 și 1865 s-a făcut auzit în probleme de interes imediat bănățean. Ultima jumătate de deceniu de viață a fost bolnav și la 12 mai 1870 a încetat din viață. Barițiu l-a descris în necrolog ca pe *„unul din puținele talente extraordinare și caracter ca de bronz"*. Nu i-a fost dat lui Murgu, cel ce suferise *„mai mulți ani de carceră pentru amoarea către națiune"* — cum a pus să se însemne sora sa Versavia Dascălu pe piatra de mormînt — să trăiască decît „unirea cea mică". Era, desigur, deprimat, dar luptătorul din el, apostolul națiunii sale nu trebuie să-și fi părăsit cu totul visurile. Pentru Murgu, viitorul națiunii, unitatea ei politică în cadrul unui stat unitar desăvîrșit trebuie să fi rămas pînă în ultimele sale clipe idealul pentru care știa că nu luptase zadarnic.

Curmarea unei dări nesuferite...

Pentru a-și atrage simpatia țării și a boierilor, Ștefan Cantacuzino (1714—1715) a procedat la desființarea unor dări, dintre care cea mai importantă a fost aceea a *văcăritului*, dare foarte veche (din secolele XIV—XV) ce se punea pe vitele mari: vaci, boi, cai, bivoli. Actul prin care se proclamă acest fapt datează din 4 mai 1714 (îl reproducem separat, ca o planșă policromă).

E demn de reținut pasajul care subliniază că toți domnii de mai înainte *„au pus supt dare și dobitoacele, lipsind cu această nemilostivire și laptele pruncilor celor mici cu carele să hrăniia. Care dare nesuferită poruncind fără de milă să să strîngă pe vreme de iarnă, ticăloșii de săraci să siliia, de multă sărăcie, să fugă din lăcașele lor, și unii să ascundea în munți, alții în peșteri, alții în păduri, alții prin stufuri și alții prin găurile pămîntului, împreună cu muerile și cu copiii lor; în care locuri, unii muriia de foame, alții degera de frig, pre alții îi mînca fiarăle și alții cu alte multe fealiuri de patimi își săvîrșiia viața lor cea pedepsită, neavînd cu ce sătura nesățioasa lăcomie"*.

Autorul acestor rînduri, Antim Ivireanul, urma să păstreze la Mitropolie originalul și să-l citească de două ori pe an „de față întru auzul tuturor".

Gr. CORBEANU

File din cronica Rezistenței italiene

Bătălia ROMEI

PIETRO SECCHIA și FILIPPO FRASSATI

Sub titlul Storia della Resistenza, **„Editori Riuniti" din Roma a publicat, în 1965, două volume purtînd semnăturile cunoscuților istorici italieni** Pietro Secchia **și** Filippo Frassati. **Cei doi autori, participanți la lupta armată antifascistă, au reușit să prezinte o frescă autentică a mișcării italiene de rezistență, remarcabilă prin bogăția informației, prin selectarea și interpretarea judicioasă a evenimentelor, atrăgînd atenția asupra trăsăturilor particulare pe care le-a căpătat această mișcare în țara lor.**

Cartea începe prin prezentarea situației create în perioada imediat următoare răsturnării lui Mussolini.

Cînd, la 8 septembrie, posturile de radio anunțau semnarea armistițiului, în Italia deruta cercurilor conducătoare era vizibilă : în cîteva ore, armata s-a destrămat, iar familia regală și o parte a guvernului au părăsit Roma și s-au refugiat în sud, lăsînd țara pe mîna hitleriștilor. Comitetul de Eliberare Națională (C.L.N.) [1], creat în aceste împrejurări își propunea ca principal obiectiv ridicarea poporului la luptă, pentru ca Italia să recucerească „locul care i se cuvine în cadrul națiunilor libere".

In timp ce panica punea tot mai mult stăpînire pe oficialități, numeroase unități militare, sprijinite de populație, au trecut la luptă hotărîtă împotriva ocupanților. In Corsica, la Roma, Bracciano, Salerno, Lero, Corfu, Cefalonia și în mai toate insulele din Marea Egee, operațiile au luat o amploare tot mai mare.

Pe măsură ce forțele de rezistență creșteau, hitleriștii și fasciștii din așa-zisa „Republică socială", constituită de Mussolini pe teritoriul Italiei de nord, ocupat încă de naziști, organizau sîngeroase represalii. Acestea, însă, au întărit și mai mult împotrivirea italienilor, lupta cu arma în mînă devenind o necesitate obiectivă, singura soluție pentru supraviețuire. Deviza principală a patrioților a devenit : lupta pentru apărarea **vieții și libertății. Acestea au fost, de altfel, împrejurările în care s-au constituit — pe plan local — comitetele de eliberare națională, care au preluat sarcina mobilizării maselor la acțiune. Combatanți de diferite nuanțe politice s-au ridicat la luptă, realizînd un front larg pentru salvarea țării. Noi și numeroase grupe de partizani au intrat în acțiune în Piemont, Triest, în regiunea rîului Isonzo, în Emilia, pe Muntele Soare, în Liguria etc. Referindu-se la acțiunile partizanilor, autorii subliniază ajutorul acordat acestora de către muncitori și țărani, care organizau greve și sabotaje în industrie și transporturi. Rezistența își dobîndea o puternică bază de masă.**

Paralel cu detașamentele de partizani, formate în majoritate din ostași ai fostei armate, în orașe au luat ființă grupele de acțiune patriotică (GAP), ale căror acțiuni erau sincronizate cu cele ale partizanilor. Intregul popor s-a strîns în jurul forțelor naționale antifasciste. Corpul Voluntarilor Libertății a devenit organul militar unitar al tuturor forțelor armate ale rezistenței — al cărui comandant militar suprem a fost generalul Raffaele Cadorna.

In 1944 și 1945, luptele partizanilor s-au desfășurat intens, hărțuindu-l permanent pe inamic. In primăvară, grevele proletariatului s-au transformat, în mai toate centrele, în insurecții victorioase. Intre 24 aprilie și 2 mai 1945, orașele din nord au fost eliberate, iar generalul comandant german a fost silit să accepte capitularea fără condiții.

Italia și-a recăpătat în acest fel libertatea ; mii și mii de patrioți au plătit cu viața lor dreptul poporului de a trăi în libertate. Rezistența italiană și-a adus în acest fel o contribuție importantă la lupta pentru triumful idealurilor de demnitate și umanitate.

In cele ce urmează prezentăm cîteva fragmente[2] din începuturile mișcării italiene de rezistență.

MARIA COVACI
doctor în istorie

[1] Constituit la Roma, după fuga regelui și a guvernului. In cadrul său erau reprezentate : Partidul Comunist Italian, Partidul Socialist al Unității Proletare, Partidul Acțiunii, Partidul Liberal Italian, Partidul Democrat-Creștin.

[2] Titlul, subtitlurile și notele aparțin redacției.

Alături de armată, mase largi ale populației s-au ridicat la luptă pentru apărarea Romei

CAPITALA ABANDONATĂ

La numai o oră după anunțarea armistițiului, trupele germane atacau capitala, urmînd cu precizie un plan stabilit în amănunțime. Prima lovitură a fost dată împotriva depozitului de carburanți din Mezzocamino, de pe șoseaua spre Ostia. La 8 septembrie 1943, ora 20,30, s-a ivit o unitate germană, dorind, chipurile, să se aprovizioneze cu benzină. Pe neașteptate însă ea a năvălit în depozit, reușind să ia prin surprindere și să copleșească mica garnizoană italiană. A fost o lovitură deosebit de gravă, care a privat unitățile italiene de mii de tone de carburanți.

Mai uimitoare însă decît iuțeala nemților a fost iresponsabilitatea Comandamentului pentru apărarea Romei : în ciuda importanței sale vitale, depozitul în cauză nu fusese inclus în centura de apărare a orașului, fiind păzit doar de un detașament redus, cu totul insuficient pentru a-i asigura o protecție cît de cît eficientă. Dar nu numai atît : abia la 7 septembrie, ofițerul comandant al apărării Romei, solicitat cu cîteva zile mai înainte de către comandanții celor două divizii care aveau cea mai mare nevoie de carburanți — Divizia motorizată *Piave* și Divizia de blindate *Ariete* —, le-a îngăduit acestora să-și completeze rezervele pentru trei zile, dînd dispoziții ca eventualele livrări din depozit să fie efectuate în ziua de 8 septembrie pentru *Piave*, și în 9 septembrie pentru *Ariete*.

În acea seară, sentinelele și patrulele Diviziei 220 italiene, care făcea paza coastei, scrutau marea, ca de obicei. Erau gata să dea alarma dacă în lumina lunii s-ar fi profilat la orizont navele anglo-americane. Ofițerii se aflau la cină, trompeții sunaseră pentru trupă stingerea. Armistițiul parcă nici nu fusese declarat, nimeni nu se gîndise să pună unitatea în stare de alarmă. Iată de ce detașamentele Diviziei 2 de parașutiști și alte forțe germane, răspîndite în zona litoralului, au putut să atace unitatea italiană prin surprindere, dezarmînd-o fără a trage măcar un foc.

După această operație, către ora 21, grosul Diviziei 2 germană de parașutiști a părăsit zona Ostia-Fiumicino, îndreptîndu-se spre nord, în două direcții. La 9 septembrie, ora 1, avangărzile germane au intrat în

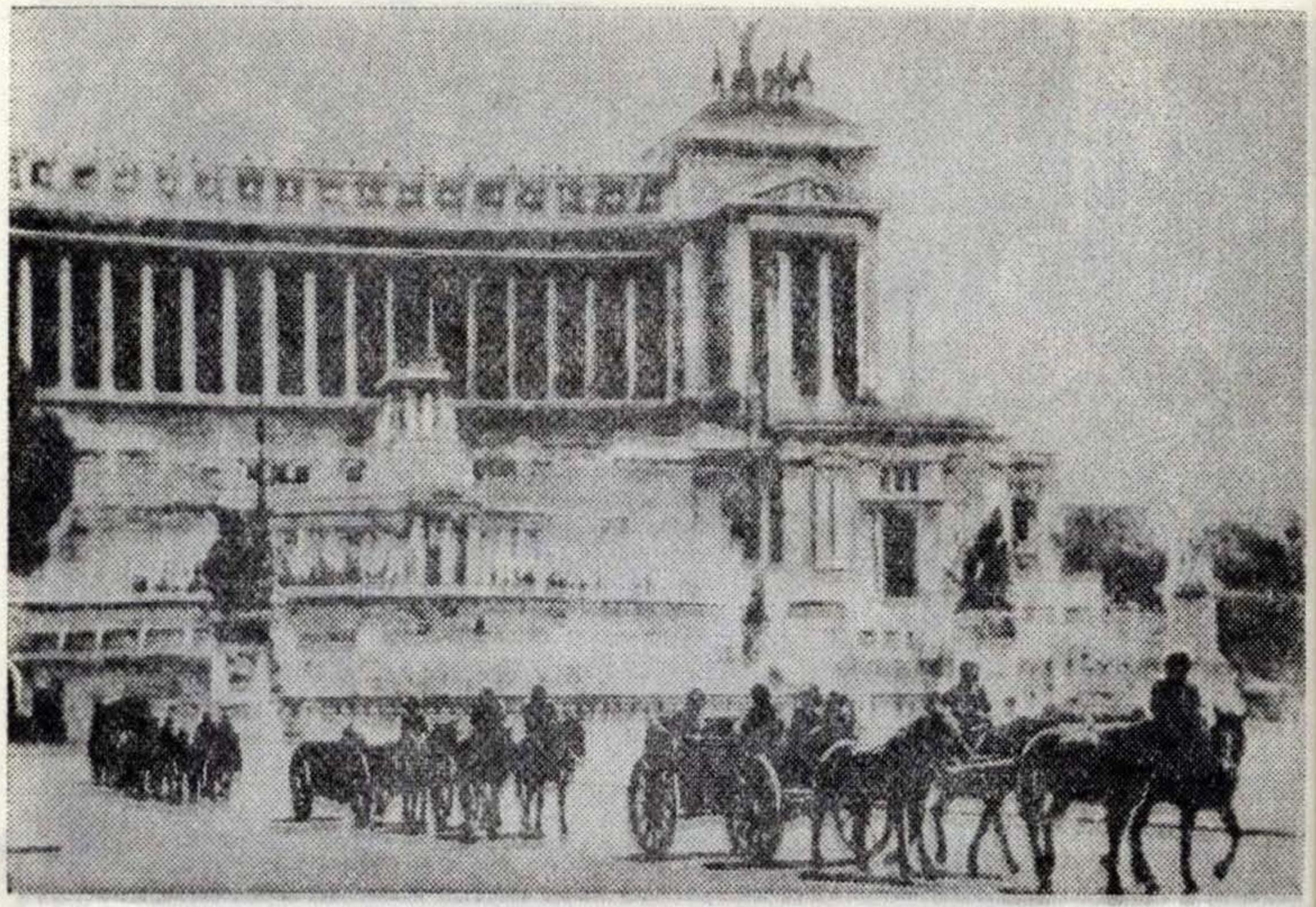

9 septembrie 1943. Unitate italiană de artilerie traversînd Piața Veneția din Roma

contact cu dispozitivele de apărare ale Diviziei *Piacenza*, în zona Magliana, și, ceva mai tîrziu, s-au ciocnit cu posturile înaintate ale Diviziei *Granatieri ;* aceasta din urmă le-a opus o rezistență energică, oprind înaintarea coloanei inamice. Paraşutiștii germani au reușit însă să se infiltreze cu ușurință în sectorul Diviziei *Piacenza* nu numai din pricina răspîndirii excesive a acestei divizii, ci și datorită unor greutăți create de unele unități de cămăși negre. Și totuși, în zona munților Albani, detașamente din Divizia *Piacenza* s-au luptat toată noaptea — la Velletri, Ariccia, Albano și Genzano —, ciocnirile continuînd și în cursul dimineții de 9 septembrie, cînd inamicul a suferit grele pierderi.

Chiar înainte de atacul de la Magliana, Comandamentul pentru apărarea Romei, prevăzînd înfrîngerea rapidă a Diviziei *Piacenza*, ordonase Regimentului de blindate *Montebello*, rezerva tactică a Diviziei *Ariete*, să ia poziție la Porta San Paolo din Roma pentru a face față amenințării directe ce se abătuse asupra capitalei ; în aceeași zonă a fost trimis și un batalion al Diviziei *Sassari*, precum și alte unități.

Hotărîrea de a dezmembra Divizia *Ariete*, una din cele mai puternice unități disponibile, a constituit o gravă greșeală, slăbind iremediabil frontul nordic, care putea fi atacat dintr-o clipă în alta. Într-adevăr, la ora 23, știrile ajunse la comandament confirmau că Divizia 3 blindată germană de grenadieri a început să înainteze pe trei coloane : prima — către Civitavecchia, cea de-a doua — de-a lungul șoselei Flaminia, iar cea de-a treia — de-a lungul șoselelor Cassia și Claudia. Nu mult după aceea a sosit o altă veste alarmantă : avangărzile Diviziei 15 germane, cartiruite în zona Itri, au ajuns la Fondi, înaintînd pe via Appia. Acest fapt dezvăluia limpede ce urmărea mareșalul Kesselring : comandantul german nu dorea nicidecum să-și irosească forțele destinate regiunii Salerno, el prefera manevrele, nu atacul direct, căutînd să împresoare capitala.

Personalitățile refugiate la Ministerul de Război, decise să fugă, nu numai că-și accelerau preparativele, dar socoteau că e mai nimerit să-i lase pe germani să ocupe Roma fără să se tragă nici un foc. De aceea au ordonat îndepărtarea de capitală a trupelor însărcinate să o apere.

Generalul Roatta i-a ordonat lui Carboni să se retragă în zona Tivoli. Era vorba, așa cum avea să spună mai tîrziu acelasi Roatta,

Teroare nazistă la Roma. Razie efectuată de hitleriști după atacul patrioților asupra comandamentului nazist

de un ordin dat în grabă : cîteva cuvinte scrise cu creionul și fără semnătură. Dacă ordinul privea numai unitățile Corpului moto-mecanizat sau se referea la toate forțele apărării rămîne o chestiune controversată. Carboni a susținut întotdeauna prima versiune, dar, potrivit transcrierii definitive a ordinului, întocmită ulterior pe baza notiței lui Roatta și semnată de generalul De Stefanis, subșef de stat-major, mișcarea urma să fie efectuată și de către celelalte forțe afectate apărării capitalei. O altă controversă există și cu privire la transferarea, negată de generalul Carboni, dar atestată în ordinul lui De Stefanis, a comandei capitalei, de la Roatta către același Carboni. Aceste diatribe (care au alimentat după război nesfîrșite polemici, devenind obiectul unor anchete și procese judiciare, vădit înscenate pentru a arunca în spatele lui Carboni întreaga răspundere, în așa fel încît generalul rămas la postul de luptă a devenit obiectul unor adevărate persecuții, în timp ce fugarii nu numai că nu au suferit sancțiuni, dar au îndrăznit chiar să se transforme în acuzatori) nu reușesc să ascundă însă gravitatea hotărîrii de a se renunța la apărarea Romei. Ordinul lui Roatta, fie că presupunea sau nu evacuarea totală a forțelor armate ale capitalei, fie că transfera sau nu comanda lui Carboni, prevedea, în orice caz, abandonarea capitalei în brațele inamicului.

Datorită confuziei extreme care domnea în acele clipe, Carboni n-a contestat valabilitatea ordinului și n-a ridicat obiecții, ba chiar l-a aprobat, deoarece, așa cum avea să scrie mai tîrziu, evita, pentru diviziile corpului său de armată, „o împrăștiere absurdă și periculoasă", îngăduindu-le să se deplaseze pe o „bază de manevră dinainte studiată" : regiunea Tivoli.

După ce a transmis primele sale dispoziții executive șefului de stat-major, generalul Carboni a sosit în zorii zilei de 9 septembrie la Tivoli, pentru a examina noile poziții. De acolo a pornit de-a lungul căii Tiburtine, în căutarea lui Roatta, care îi mărturisise intenția de a se opri la Carsoli sau într-o altă localitate din Abruzzo, pentru a instala acolo comandamentul său operativ. Căutarea fu zadarnică : Roatta era de negăsit. Renunțînd la intențiile sale belicoase, el plecase mai departe.

Carboni a venit la Tivoli către amiază. Între timp, situația la Roma se înrăutățise. Știrea despre fuga regelui, a căpeteniilor politice și militare, hotărîrea de a se renunța la apărarea orașului descurajase trupele și civilii. Acestei stări de descurajare i se opunea, totuși, voința hotărîtă de a rezista pe care o manifestau unii cetățeni și o parte din forțele armate.

Caricatură engleză, figurînd raporturile dintre cei doi dictatori: „Recondiționare", „Umflare", „Efectul"

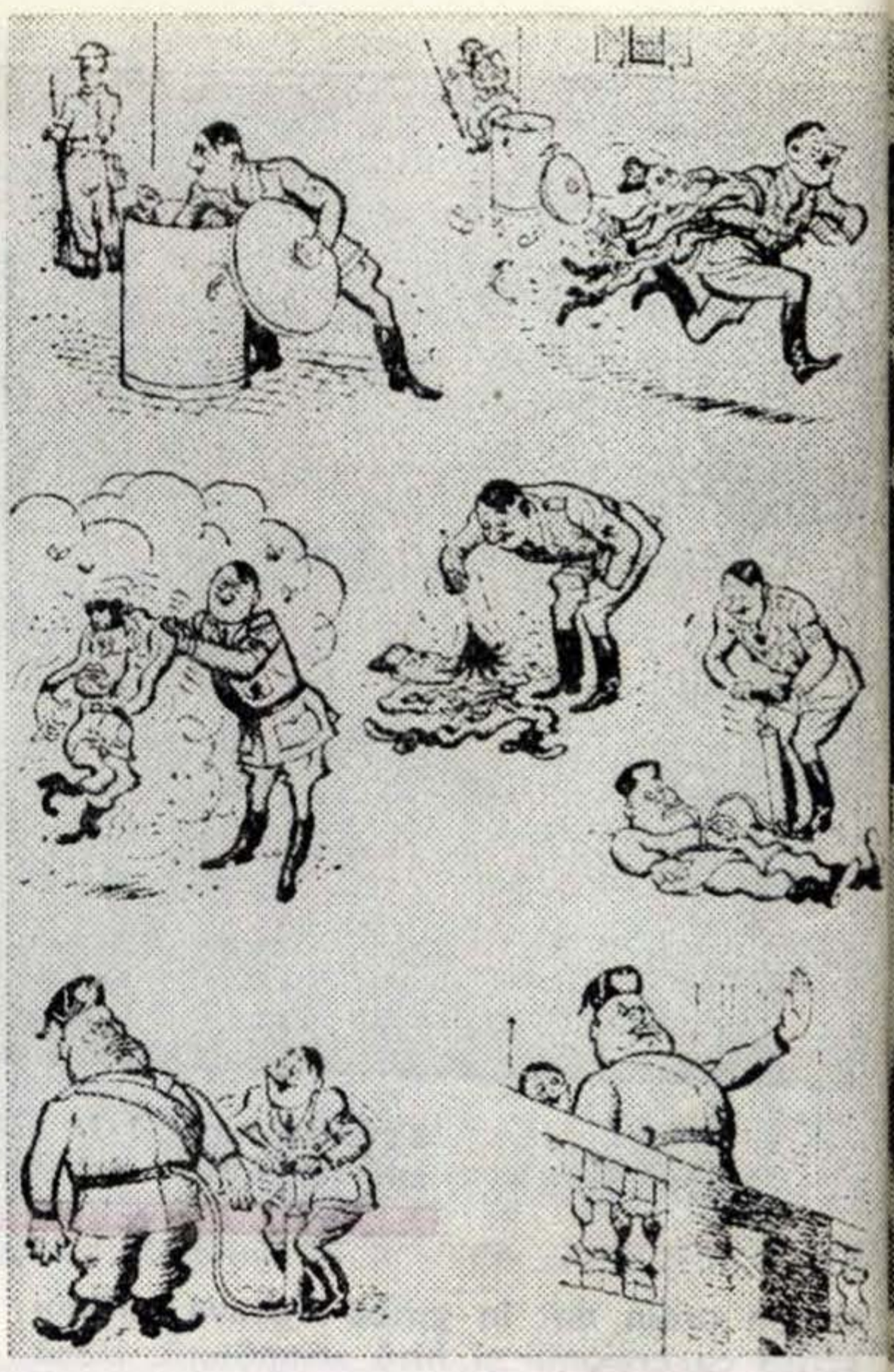

POPORUL CERE ARME

Imediat după anunțarea armistițiului, grupuri de cetățeni s-au prezentat spontan la sediile diferitelor comandamente militare pentru a cere arme. Peste tot au fost refuzați, cu cîteva excepții, cea mai însemnată fiind aceea a generalului Carboni, care a pus la dispoziția voluntarilor civili arme și muniții.

Generalul Carboni, comandantul Corpului moto-mecanizate, luase pentru prima oară contact cu reprezentanții frontului antifascist încă de pe la jumătatea lui august. Tratativele, conduse din partea antifasciștilor de către Luigi Longo, Giuseppe di Vittorio și Antonello Trombadori, s-au prelungit și în primele zile ale lunii septembrie. S-a ajuns la un acord care prevedea facilitarea, la Roma, a unei inițiative insurecționale antigermane, concomitent cu declararea armistițiului. Pentru a executa acest proiect — așa cum scria mai tîrziu Antonello Trombadori — „nu dispuneam de prea mult timp, iar condițiile nu erau nicidecum favorabile; totuși, avînd în față un răgaz de cîteva zile, fie pentru a transfera la Roma trupe italiene din alte localități, fie pentru a pregăti detașamente populare înarmate în vederea unui atac prin surprindere împotriva sediilor comandamentelor naziste, s-ar fi putut, fără îndoială, obține rezultate eficiente în urma colaborării dintre un înalt ofițer al armatei și partea cea mai activă și mai înaintată a frontului antifascist; în felul acesta, contribuția italiană la lupta de eliberare împotriva naziștilor și fasciștilor ar fi devenit încă din primul moment apreciabilă".

Chiar mareșalul Badoglio fusese informat despre acordul la care ajunsese Carboni cu antifasciștii și-l aprobase. Evenimentele s-au desfășurat însă altfel decît se prevedea: armistițiul anunțîndu-se pe ziua de 8, și nu de 12, nu s-a mai putut dispune de acel răgaz pe care contau antifasciștii pentru a organiza pregătirea mișcării insurecționale.

Totuși Carboni s-a ținut de cuvînt. „În noaptea de 8 septembrie 1943 — povestește Trombadori —, șase persoane fac ocolul Romei și descarcă arme și muniții din două mari autocare ale Serviciului militar de informații (S.I.M.). Cele șase persoane erau: Luigi Longo, fost comisar al Brigăzilor internaționale în războiul din Spania; căpitanul Guido Carboni, fiul generalului Giacomo Carboni, căzut apoi, ca voluntar, în războiul pentru eliberare pe frontul din Ravena; doctorul Felice Dessi, un milanez de orientare monarhică, care avea domiciliu forțat, persoană de încredere a generalului Carboni; Lindoro Boccanera, roman, vechi militant și ilegalist comunist; pictorul Roberto Forti, și el roman și organizator comunist, abia ieșit din închisoare, și Antonello Trombadori, comunist, pus de curînd în libertate din arestul poliției".

Armele și munițiile au fost depozitate în diferite locuri, o parte la Muzeul Bersaglierului, altele într-un magazin de pe calea Silla, în atelierul unui mecanic-velo de pe calea Pellegrino și într-un garaj de pe calea Galvani. În aceeași noapte, poliția a înconjurat aceste depozite, confiscînd cea mai mare parte a puștilor, pistoalelor, grenadelor și munițiilor ce intraseră în posesia antifasciștilor. Operația a fost ordonată de șeful poliției, Carmine Senise, desigur bine informat, care ulterior și-a justificat acțiunea pretextînd că a dorit să evite „represiunea germanilor, mai mult decît previzibilă", în cazul în care armele distribuite de generalul Carboni ar fi fost folosite contra lor.

Un hitlerist făcut prizonier în Piața Fiume din Roma

Și totuși, detașamentele Partidului Acțiunii au reușit să obțină, în dimineața zilei de 9 septembrie, un autocar plin cu arme : le-au fost încredințate de generalul Barbieri, comandantul apărării Romei, care a cedat insistențelor unei delegații a Asociației Combatanților ce i s-a adresat. Armele au fost luate în păstrare și ascunse, în vederea distribuirii lor de către grupurile de acțiune — al căror cartier general, aflat în legătură cu detașamentele din diferite cartiere, se găsea pe calea Leon IV — conduse de Vincenzo Baldazzi, un vechi antifascist, cunoscut sub numele de „Cenaio" [2]. În 1921, el comandase grupurile de „Arditi del Popolo" („Soldați ai poporului") ; după aceea, petrecuse 18 ani în temnițe și închisori. Cu cîteva zile în urmă fusese pus în libertate.

Dar poliția a intervenit încă o dată, cu o promptitudine și o siguranță care nu puteau fi explicate decît prin activitatea unor spioni și denunțători strecurați în rîndurile detașamentelor de voluntari. Ea a confiscat armele, în ciuda opoziției patrioților. În cartierul Trionfale, distribuirea armelor pentru voluntarii civili era în curs (sub supravegherea lui Emilio Lussu și Ricardo Bauer), cînd echipele polițienești au sosit pentru a o întrerupe.

O cantitate de armament a mai rămas totuși în mîinile antifasciștilor, care, la 10 septembrie, le-au folosit cum se cuvine.

LA PORTA SAN PAOLO

În zorii zilei de 10 septembrie, la Porta San Paolo și la piramida lui Caius Cestius luptele au reînceput. Regimentul de lăncieri *Montebello*, din Divizia *Ariete*, care se distinsese și în prima zi la Magliana, grenadierii Regimentului 1, unități aparținînd Diviziei *Sassari* și alte trupe, flancate de detașamente de voluntari organizate de Partidul Comunist Italian și de Partidul Acțiunii, au opus o rezistență viguroasă parașutiștilor din Divizia 2 germană. În timp ce luptele erau în toi la Porta San Paolo, șefii militari reuniți la Ministerul de Război erau cuprinși de psihoza capitulării.

Carboni a revenit la Roma în primele ore ale dimineții de 10 septembrie și s-a dus imediat la Ministerul de Război, unde l-a întîlnit pe Sorice, iar apoi pe Caviglia. El a propus ca diviziile *Ariete* și *Piave*, cartiruite la Tivoli, din ordinul lui Roatta, să intre din nou în Roma. „În ce scop ? — a obiectat Caviglia, care, după ce tergiversase, a sfîrșit prin a socoti inoportună această deplasare. Nu va fi de nici un folos, a spus el. Va stîrni doar furia nemților". Carboni nu s-a dat bătut și, în cele din urmă, mareșalul a consimțit, călcîndu-și pe inimă : „Fie, fă-o și pe asta, dar fă-o iute".

Ieșind de la minister, Carboni l-a întîlnit pe un oarecare Giuseppe Cambareri, un ins ciudat, pe care îl cunoscuse cu puțin timp înainte, la 25 iulie, și care i-a pus la dispoziție un apartament al său în Piața Muzelor 7, pentru a instala acolo un comandament tactic. Acest Cambareri era un om de afaceri italo-brazilian, putred de bogat. Cu mult înainte, în 1924, cînd Badoglio era ambasador la Rio de Janeiro, întreținuse cu acesta din urmă vagi relații, care, așa cum afirmă Carboni în *Memoriile* sale, au rezistat vremii, devenind mai strînse în vara anului 1943. În realitate, se pare că acest Cambareri avea nu numai relații de afaceri cu cercurile engleze și americane și că Badoglio intenționa să-l folosească la nevoie. Serviciul militar de informații începuse să-l supravegheze pe Cambareri, pe

[2] Zdreanță.

Mare manifestație politică organizată de Partidul Comunist Italian la Napoli în 1944

cînd acesta se prezentă la Carboni, care era șeful S.I.M. în iulie 1943. Mai tîrziu, Carboni s-a convins și el, cum avea să scrie apoi, că acest ins „ar fi putut încerca să facă ceva util în lagărul aliaților" și de aceea, în primele zile ale lui septembrie, a hotărît, cu consimțămîntul lui Badoglio, să-i încredințeze o misiune care totuși nu s-a realizat deoarece, în timp ce tratativele erau în curs, șeful guvernului s-a răzgîndit.

În aceeași perioadă, Cambareri s-a manifestat în fața lui Carboni ca exponent al unui „partid de uniune democratică", sub steagul căruia se organizau detașamente de voluntari pentru a lupta împotriva nemților. Favorabil impresionat de această circumstanță, Carboni a sfîrșit prin a-i acorda lui Cambareri o încredere care, independent de valoarea personală a acestuia, era fără îndoială dictată de o excesivă considerație față de eficacitatea reală a organizației armate pe care omul de afaceri susținea că o conduce.

În Piața Muzelor, Carboni avea la dispoziție un grup de ofițeri și de comandanți de detașamente populare, care, în limitele posibilului, au încercat să-i aducă la îndeplinire directivele.

Unitățile aflate în luptă au început totuși să primească ordine contrare celor date de Carboni. În timp ce la Porta San Paolo bătălia creștea în intensitate, au fost afișate manifeste care anunțau iminenta încheiere a tratativelor cu nemții. Același anunț a fost radiodifuzat. Desigur, această acțiune nu era menită să ridice moralul combatanților.

Generalul Carboni a trimis carabinieri să rupă manifestele defetiste, dar nu a putut împiedica difuzarea știrii prin radio. Pentru a-i anula efectul, a inventat el însuși alte știri : că aliații au debarcat la Ostia și că sosirea la Roma a diviziilor *Ariete* și *Piave*, aflate în marș, va schimba radical situația.

Între timp, intervenția populară a devenit mai activă. La Porta San Paolo, de la piramida Cestius pînă la Aventin, voluntarii civili, slab înarmați, se grupau pentru a veni în ajutorul trupelor regulate. Lupta a devenit înverșunată, cu pierderi grele de ambele părți. Printre cei dintîi a căzut Raffaele Persichetti, unul din conducătorii Partidului Acțiunii. Muncitorul Maurizzio Ceccati, în vîrstă de optsprezece ani, lovit mortal de rafala unei mitraliere, a continuat să-i îndemne la luptă pe tovarășii săi. Un alt tînăr, Salvatore Lo Rizzo, după ce a înlocuit soldații unei mașini blindate, a căzut, continuînd să tragă în inamicul ce înainta. Faptele de eroism ale poporului se înmulțeau. Dar nemții, cu superioritatea lor covîrșitoare

nedîndu-se înapoi nici de la înșelătorii (pe tancurile lor a apărut la un moment dat steagul alb), au reușit în cele din urmă să pătrundă în capitală.

În diferite puncte ale orașului au continuat, totuși, să aibă loc ciocniri sporadice ; în apropiere de Stația Termini, pe calea Balbo și în alte locuri.

Iată cum a evocat Baldazzi, mai tîrziu, evenimentele din acea zi și tristul epilog : „Mă găseam la Porta San Paolo, alături de un mare număr de muncitori, funcționari și soldați din Regimentul *Granatieri di Sardegna*. În dimineața de 10 septembrie ne menținеam încă pe pozițiile esplanadei, curajul luptătorilor era demn de laudă, dar armele lipseau. La Santa Maria Maggiore, un grup de nemți se și îndrepta spre centru, după ce coborîse pe calea Merulana dinspre San Giovanni. Cîțiva civili încercau să-i oprească, aruncînd grenade. Pe strada Madonna del Riposo întîlnii niște camioane pline cu soldați și ofițeri care se întorceau în oraș. Spuneau că naziștii vor sosi din clipă în clipă și că lupta se sfîrșise. Erau știri false, datorate confuziei semănate de generalii fugari, care abandonaseră armata. Era limpede că opoziția noastră antifascistă trebuia să capete un nou curs. Seara se lăsa încet, într-o atmosferă de teamă și nesiguranță. Ne-am reunit în marea sală a Creditului Sard, între Trafaro și calea Tritonului, unde-și avea slujba Stefano Siglienti... Pe ferestrele ce dădeau spre palatul ziarului «Messaggero» pătrundeau fulgerările focurilor trase pe străzile centrale. Departe se auzeau împușcături seci, iar mai aproape clănțănitul unei mitraliere. Îmi amintesc că am văzut cum cad mici bucăți de tencuială pe haina lui Ugo la Malfa. Dar nu ne păsa. Ne gîndeam la ce vom face în zilele următoare. Și hotărîrăm să ne organizăm în vederea luptei ilegale, care avea să dureze încă nouă luni".

TEROAREA NAZISTĂ ȘI RIPOSTA PATRIOȚILOR

Bubuitul bătăliei de la Anzio ațîța pînă la paroxism așteptarea plină de neliniște a orașului și tot el îi îndemna pe nemți, în furia lor, pricinuită de valul de ură care-i înconjura tot mai fățiș, să reprime cu mai multă cruzime populația. Stare de asediu, razii, arestări, torturi, execuții : iată cum arăta viața Romei în anul eliberării.

Starea de asediu care prevedea, cu începere de la 25 iunie, ca stingerea să aibă loc la ora 17 (ora 18 după 30 iunie), dădea patrulelor germane dreptul de a trage fără somație în contravenienți.

Raziile deveniseră tot mai numeroase, pentru a culmina, la 31 iunie, cu marea razie efectuată în sectorul cuprins între Piața Independenței, Piața Cinquecente și via Nazionale. Cei găsiți în zona supusă raziei au fost duși la cazarma Macao din Castro Pretorio și supuși la tot felul de samavolnicii ; a urmat apoi selectarea materialului uman astfel adunat. În afara celor evident inapți pentru muncă, au scăpat doar cei cîțiva fasciști notorii care au prezentat documente ce le probau josnicia. Ceilalți, grămădiți în camioane, au fost duși în afara Romei și siliți să lucreze la refacerea căilor ferate deteriorate de bombele anglo-americane sau de partizani.

O altă razie, efectuată la începutul lui martie, a dus la asasinarea țărancei Maria Teresa Gullace, de 37 de ani, mamă a cinci copii și pe cale de a-l avea pe al șaselea. Bărbatul său fusese ridicat în cursul raziei și se afla printre cei închiși în cazarma de pe bulevardul Giulio Cesare. Femeia se alăturase mulțimii adunate în dimineața de 3 martie în fața clădirii în care cîteva mii de ființe așteptau să fie trimise acolo unde totul fusese pregătit pentru a le reduce la stadiul de animalitate. Maria Teresa Gullace se desprinsese din mulțime, pentru a se apropia de zidul cazărmii : nu dorea decît să-i dea bărbatului ei, pe care-l zărise printre gratii, un pachet cu alimente. Un soldat german a ucis-o... În după-amiaza aceleiași zile, manifestația — a cărei principală organizatoare a fost Laura Ingrao — a continuat și a fost susținută de gap-iști : trei fasciști au fost uciși.

Arestările s-au înmulțit. Montezemolo, Frignani, De Carolis și alți ofițeri, sute de oameni, militari sau civili, din Rezistență ori nu, au fost închiși de nemți. Cei mai norocoși au nimerit la Regia Coeli. Alții au fost conduși spre calea Tasso, ca Montezemolo, de pildă. Acolo, într-un edificiu ale cărui linii arhitectonice erau de o rară severitate, se afla comandamentul SS, unde își făcea de cap colonelul Herbert Kappler, șeful poliției germane din Roma.

Calea Tasso a căpătat o tristă faimă, nu numai la Roma, ci în întreaga Italie, devenind sinonimă cu torturile sălbatice, cu sadicele atrocități, cu moartea.

Sistemul lui Kappler a găsit un zelos imitator în locotenentul Pietro Koch, un criminal odios, fiul unui german, dar cetățean italian (era originar din Benevento), care strînsese în jurul său o adunătură de degenerați... Nemții învestiseră această clică pervertită cu titlul de „echipă specială a poliției". Ea se bucura de o largă autonomie, deși, formal, era subordonată chesturii din

Roma (alt sediu al crimei, condus de chestorul Caruso, care — vădit stăpînit de un fel de psihoză profesională ce-l văduvea de orice facultate intelectuală, oricît de modestă, și de orice simțămînt omenesc — nu șovăia să imite cu mare zel ferocitatea germană).

Pensiunea Oltremare de pe strada Principele Amedeo 2 a fost primul sediu al bandei lui Koch, care s-a mutat la începutul lui aprilie la pensiunea Jaccarino, o vilă frumoasă, din strada Romagna 38. Aceste case au căpătat în scurtă vreme o faimă rușinoasă, care rivaliza cu sinistrul nume al căii Tasso. Și cum, în fervoarea lor de a-și imita stăpînii, slugile n-au nici o limită, Koch și acoliții săi nu făceau excepție de la regulă, dovedind în repetate rînduri o mare și rafinată ingeniozitate în aplicarea celor mai înfiorătoare torturi.

În zilele debarcării Aliaților la Anzio, plutoanele de execuție naziste nu și-au economisit gloanțele. La 31 ianuarie, la Fortul Bravetta, zece antifasciști, încarcerați de mai multă vreme, au fost împușcați pentru că „pregăteau acte de sabotaj împotriva armatei și organizau alte atentate împotriva ordinii publice". Condiția lor de prizonieri demonstra limpede că motivarea comandamentului german era un simplu pretext. În realitate, nemții au ordonat să fie uciși numai pentru a-și potoli furia care-i cuprinse în clipele cînd întregul oraș trepida în așteptarea eliberării.

La 2 februarie, tot la Fortul Bravetta, au fost uciși alți unsprezece membri ai mișcării de rezistență ; printre ei se afla Romolo Jacopini, popularul comandant al cartierului Trionfale. De data aceasta, nemții au însărcinat un pluton fascist cu asasinarea celor unsprezece. Dar polițiștii italieni din PAI (Polizia Africa Italiana) au tras în aer, găsind în ultima clipă puterea de a nu îndeplini macabra lor sarcină. Nemții au intervenit împușcîndu-i în ceafă pe condamnați.

La 7 martie au fost împușcați alți opt patrioți, din care cinci erau gap-iști capturați în urma unei acțiuni nereușite. Să nu uităm nici de sacrificiul lui don Pietro Morosini, ucis la 3 aprilie, după ce fusese ținut închis încă din ianuarie, în urma denunțului unui agent provocator, Dante Bruna, care, bănuind că preotul desfășoară o intensă activitate clandestină, l-a făcut să cadă în cursă, oferindu-se să-i procure arme. Don Morosini a fost prins pentru că în sufletul său de cristal nu putea sălășlui gîndul că o conștiință omenească poate fi capabilă de atîta mîrșăvie. Preotul a fost, de asemenea, executat de un ofițer german care i-a tras cîteva focuri de revolver în ceafă, deoarece plutonul PAI a refuzat și de această dată să execute ordinul, trăgînd în aer.

Debarcarea aliată și teroarea germană au făcut ca organizațiile GAP să-și intensifice la maximum acțiunile. Necesitatea de a contribui la succesul anglo-american și, în egală măsură, setea de a răzbuna victimele asasinatelor naziste au determinat inițierea unei noi serii de acțiuni gap-iste, mai frecvente și mai hotărîte ca în trecut.

La 23 ianuarie, ziua imediat următoare debarcării, doi partizani au atacat o patrulă germană ce păzea podul Vittorio, omorînd un soldat și rănind un altul. La 24 și 25 ianuarie s-au produs alte două atacuri împotriva cantonamentelor și autovehiculelor inamice. Comandamentul german al orașului a stabilit ora stingerii la 17, și-a intensificat vigilența și a încercat să favorizeze denunțurile, instituind premii substanțiale pentru cei care ar fi furnizat informații menite să-i identifice pe patrioți. Dar nici aceste măsuri nu au reușit să încetinească ofensiva gap-istă. La 26 ianuarie a fost atacată cu grenade o unitate fascistă din batalioanele „M" : un mort și un rănit. Cîteva zile mai tîrziu, un fascist a fost executat la Tor Pignatarra. A urmat o acțiune nereușită. Informați fiind de o iscoadă, fasciștii au arestat la 28 ianuarie cîțiva membri ai GAP, care urmăreau să atace și să distrugă hotelul „Aquila d'oro" din calea Crociferi, cuib al poliției fasciste. Au fost capturați, torturați și împușcați în cele din urmă, la 7 martie, 6 antifasciști.

Seria de atacuri gap-iste a continuat, implacabilă. La 18 februarie, gap-iștii, înarmați numai cu revolvere, au atacat automobilul secretarului partidului fascist, Giuseppe Pizzirani, rănindu-l grav pe șofer și pe Serafini, un înalt demnitar fascist.

La 9 martie, Carla Capponi, acționînd de una singură, a aruncat în aer, în apropiere de Coliseum, un autocar german care transporta o remorcă încărcată cu benzină pentru frontul de la Cassino. La 10 martie a fost atacată o manifestație fascistă, în fruntea căreia se afla o companie a școlii de ofițeri ai milițiilor fasciste, în strada Tomacelli. Opt ofițeri au fost uciși, iar numeroși alții răniți.

După debarcarea de la Anzio, grupurile centrale de partizani au fost trimise în suburbii pentru a pregăti insurecția. Cartiere întregi, ca Centocelle sau Tor Pignatarra, au fost vreme îndelungată controlate de ele. Principalele căi de acces în Roma, Casilina și Prenestina au rămas mereu în zona de acțiune gap-istă, fapt care a generat dificultăți extrem de mari pentru rețeaua germană de comunicații

DOCUMENTE REVELATOARE

Mărturii, memorii, file de arhivă. S-a așternut peste ele timpul unui pătrar de veac, dar, departe de a amuți, ele ne ajută să nu uităm.

Să nu uităm că, dintotdeauna, crezul acestui popor a fost dorința nestrămutată de libertate, de neatîrnare. În anii dramatici ai celui de-al doilea război mondial, înfruntînd o aprigă teroare, sacrificîndu-și la nevoie și viața, fiii buni ai acestui pămînt au înscris — sub conducerea partidului comunist — pagini luminoase în cartea de aur a luptei antifasciste. Să nu uităm pe cei adesea fără nume caracterizați de autoritățile fasciste drept „sabotori", „dezertori", „condamnați".

Să răsfoim cîteva din aceste mărturii.

Sînt documente întocmite nu de prieteni, ci de dușmani. Dar cu atît mai semnificative prin conținutul lor, prin recunoașterile pe care le cuprind.

Iosif ADAM

ÎMPOTRIVA MAREȘALULUI ȘI A AGRESORILOR FASCIȘTI

— 1941-1942 —

●

„Din diverse simptome confirmate și de unele zvonuri sosite din surse «demne de încredere», opinia publică din România deduce că în primăvară va avea loc mobilizarea generală sau se vor decreta concentrări masive mai mari decît cele din anul 1941.

Poporul român de rînd se gîndește desigur cu cea mai mare aversiune la faptul că trebuie să expună pe fiii săi chinurilor războiului cu rușii. Intelectualitatea, dar și majoritatea corpului de ofițeri, ca urmare a concepției lor antigermane, tremură din cauza războiului împotriva Rusiei, aliata puterilor anglo-saxone.

Din această cauză, Antonescu este privit ca un zbir al nemților, este nu numai nepopular, dar a provocat multora în mod direct și ură față de el". (Din raportul consulului Ungariei la Brașov, 6 februarie 1942.)

●

„Starea de spirit a Armatei române, conform informațiilor sosite la mine, nu este deosebit de entuziasmantă. Prezentarea la armată a celor obligați la serviciul militar este foarte lentă, iar în localurile publice pot fi auzite adesea asemenea declarații, că nu vor executa ordinul de chemare. Ca fenomene caracteristice raportez următoarele :

a) Din cei 70 de rezerviști chemați la Regimentul 7 artilerie grea, s-au prezentat în cursul săptămînii trecute numai 19, și ca urmare nu s-a putut trimite un transport de completare la destinație.

b) 400 de rezerviști ai unei unități din Brașov [...] sînt tratați ca dezertori și, din

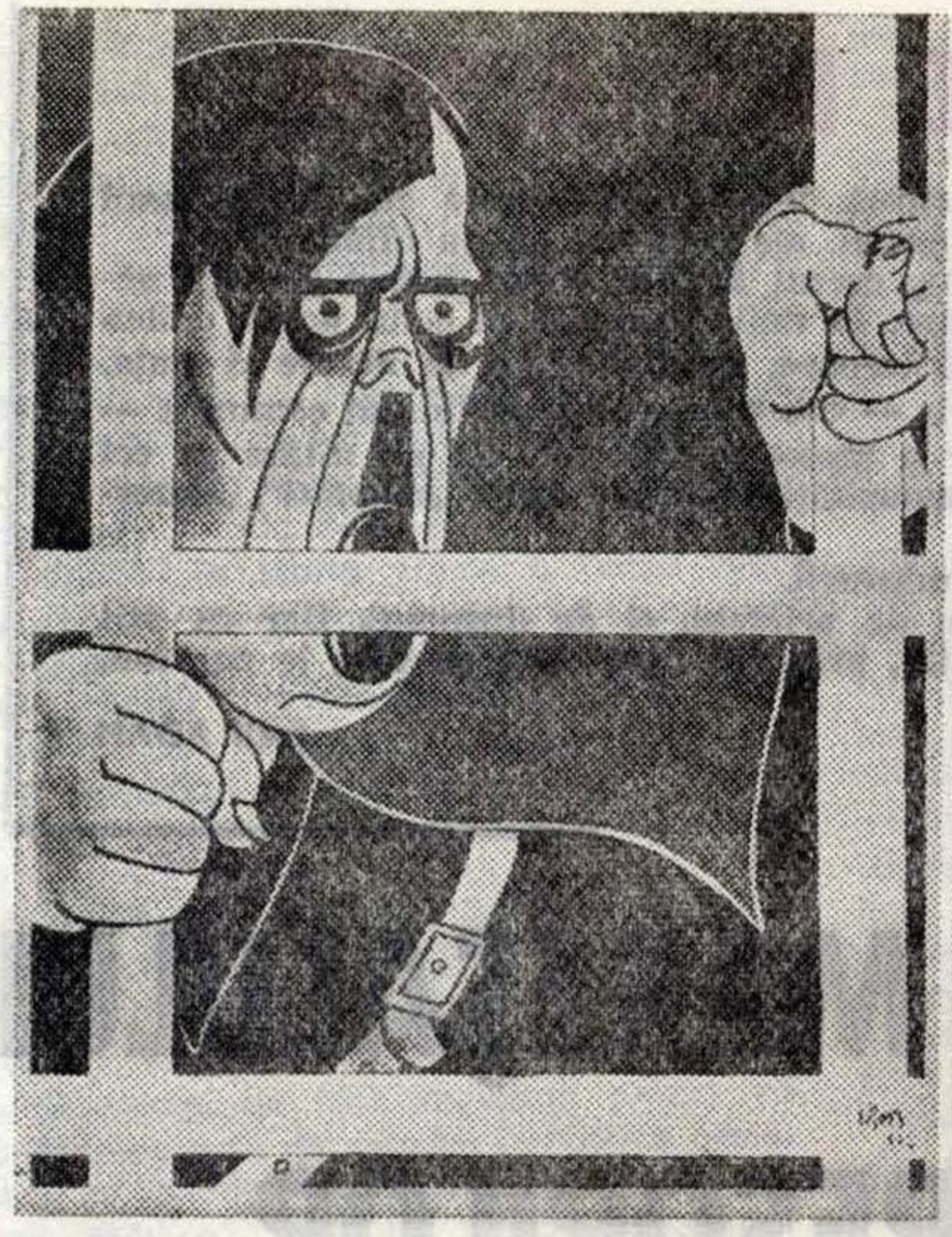

„Omul din balamuc", caricatură de I. Ross (1934)

„Ororile fascismului" de Aurel Jiquidi (1936)

ei, 14 au fost deja condamnaţi de către tribunalul militar la privarea libertăţii pe mai mulţi ani. În urma acestei situaţii, comandamentul unităţii respective a lansat un apel conform căruia împotriva celor care se vor prezenta voluntar nu se vor lua nici un fel de măsuri [...] *Acest apel, după cum sînt informat, nu a dat mari rezultate".* (Fragment dintr-un raport al ataşatului militar al Ungariei la Bucureşti, 17 aprilie 1942.)

●

„Conform raportului omului nostru de încredere [...], *românii au împrăştiat la Timişoara o demonstraţie a tineretului german, încăierarea ce s-a născut fiind împrăştiată de către armată. Acest caz s-a soldat cu patru morţi. Demonstraţie antigermană a avut loc şi la Sibiu. Aceste lucruri au fost raportate şi de către doi soldaţi dezertori de limbă maternă germană care au fugit acum din România. După spusele lor, românii urăsc pe germani* [...]

După declaraţia soldaţilor dezertori, aprovizionarea armatei este foarte rea, [*soldaţii*] *sînt supuşi pur şi simplu foametei, iar tratamentul este rău".* (Raport nedatat asupra unei demonstraţii antigermane în Transilvania.)

●

„Pe baza unei informaţii confidenţiale, raportez cu onoare că pe teritoriul Transilvaniei [...], *dar şi în întreaga Românie şi-a făcut loc o atmosferă antigermană care se resimte foarte puternic; această stare de spirit s-a manifestat în zilele trecute în mod făţiş,* [...] *persoane neidentificate au răspîndit în masă la Timişoara şi în alte oraşe din Transilvania de sud manifeste antigermane.*

Manifestul se adresează soldaţilor români şi în general tineretului român, atrage atenţia soldaţilor că «se pregăteşte deja abatorul pentru ei» [...]

Manifestul precizează că în noul «abator» ce se apropie va fi sacrificată fără nici un motiv viaţa tinerilor români, în număr dublu faţă de ceea ce a pierit pînă acuma, şi cu fiecare constatare aţiţă împotriva menţinerii pe mai departe a politicii antonesciene, de prietenie faţă de germani". (Din raportul Inspectoratului poliţiei Cluj

„Plecarea în permisie a unui soldat fascist (1943-1944)", de Jules Perahim

cu privire la starea de spirit și propagandă antigermană în România.)

●

„La 12 aprilie, duminică, un subofițer german, care se plimba pe bulevard, a salutat un ofițer român ce venea în fața lui; acesta nu a primit salutul, mai precis nu a răspuns. Subofițerul nu a lăsat fără vorbă acest lucru, s-a ajuns la un schimb tot mai ascuțit de cuvinte [...]

Mulțimea care ieșea din cinematograful vecin a înconjurat pe certăreți. Împreună cu mulțimea s-a adunat și un grup format din aproximativ cincisprezece soldați germani [...] *din mulțimea adunată s-au auzit strigături «să-l lovim pe neamț», «acuma e prilejul», «afară cu ei din țară». În urma acestora, s-a produs o bătaie generală, cu prilejul căreia întreaga mulțime s-a năpustit asupra grupului celor 15 soldați germani, strînși laolaltă. După o încăierare îndelungată, soldați ai Feldgendarmeriei germane care au sosit aici au reușit să împrăștie mulțimea ce se bătea; soldații germani călcați în picioare și răniți au fost ridicați de la fața locului de către Salvare".* (Raport asupra unei manifestații antigermane [la Timișoara].)

●

„Comandantul legiunii de jandarmi din jud. Bihor relatează că «în vederea menținerii și asigurării ordinii și siguranței în județ a luat energice măsuri pentru intensificarea patrulării jandarmilor, astfel ca toate comunele și regiunile din județ să fie cît mai repetat și amănunțit controlate».". (Din procesul verbal al ședinței Consiliului de colaborare a Prefecturii județului Bihor, 1 iulie 1941.)

●

„Comuniștii fiind foarte bine organizați lucrează intens. Pentru a-i prinde pe cei care fac propagandă printre soldați se hotărăște să se posteze prin gări, circiumi, restaurante etc. cît mai mulți agenți acoperiți și legionari care să asculte discuțiile și să-i identifice și prinde pe cei care rup biletele de ordine de serviciu (de chemare) ale soldaților, sfătuindu-i să nu se prezinte la unități, ci să se întoarcă acasă." (Din procesul verbal al ședinței Consiliului de colaborare a Prefecturii județului Rădăuți, 31 decembrie 1941.)

●

„Mișcarea comunistă nu este în dispariție, ci, din contra, în ultimul timp, datorită evenimentelor internaționale, acțiunea comunistă [...] *a început din nou să se ridice".* (Din raportul prefectului județului Arad către ministrul de interne, 8 ianuarie 1941.)

●

„În România, comuniștii desfășoară o puternică propagandă. Atitudinea de complezență a României față de militarii germani este numai aparentă, în realitate ei [românii — n.r.] *nu văd cu ochi buni prezența lor acolo* [...]

Celule comuniste desfășoară o intensă activitate de împrăștiere de manifeste. Și în rîndul studenților se manifestă asemenea fenomene [...], *s-au constituit grupe comuniste între studenți".* (Extras din raportul șefului Statului major al Armatei ungare, 22 ianuarie 1941.)

●

„În noaptea de 6 martie s-a întîmplat pentru prima dată ca militarii germani să facă percheziții. Rezultatul percheziției în 400 de locuințe s-a soldat cu 134 de arestări. Perchezițiile s-au efectuat îndeosebi în cartierul de nord-vest al Bucureștiului (în Grivița) unde în noaptea de 4 au fost împușcați trei militari germani. Acest cartier este bastionul comuniștilor români". (Din raportul ataşatului militar al Ungariei la București.)

●

„Prin decizia Consiliului de miniștri, în toate exploatările de țiței din regiu-

nea petroliferă Prahova s-au numit provizoriu delegaţi militari pentru a lua toate măsurile militare împotriva acţiunilor de sabotaj. Conform prevederilor deciziei, delegaţii militari au fost numiţi în toate exploatările petrolifere". (Din raportul Comandamentului suprem al Wehrmachtului.)

●

„*Şapte vagoane cisterne cu defecte noi au sosit din România în Ungaria. Aceste deteriorări s-au produs pe traseul pînă la Ploieşti* [...]

S-au ciocnit două trenuri cisterne în staţia Mildva între Simeria şi Arad. S-au deteriorat opt vagoane cisterne, sînt şase cazuri mortale şi mai multe stricăciuni". (Din acelaşi raport.)

●

„*Campania de exterminare introdusă de guvern a redus momentan activitatea lor* [a comuniştilor — n.r.], *dar nu a putut-o paraliza* [...] *au sporit atentatele, îndeosebi împotriva obiectivelor militare, incendiile în depozitele de alimente, de combustibil, în fabrici* [...] *sabotaje care în majoritate pot fi considerate comuniste.*

Sabotajele comise atît prin explozii, cît şi prin incendii, au determinat guvernul să emită, pentru intensificarea măsurilor de reprimare considerate insuficiente pînă atunci, Decretul-lege nr. 687 cu privire la introducerea pedepsei cu moartea pentru actele de obţinerea de informaţii şi de sabotaj împotriva întreprinderilor publice sau particulare [...]

După aprecierea mea [a ataşatului militar — n.r.], *în pofida măsurii de mai sus* [a introducerii pedepsei cu moartea — n.r.], *se poate aştepta şi în viitor la sabotaje comuniste.*

Din experienţa de pînă acum rezultă că, în activitatea comuniştilor, greutatea a trecut, începînd cu ofensiva de vară [a naziştilor pe frontul de est — n.r.], *la pregătirea acţiunilor de sabotaj a căror tenacitate nu a scăzut, în pofida introducerii celor mai drastice măsuri*". (Din raportul ataşatului militar al Ungariei la Bucureşti ; 20 octombrie 1942.)

●

„*Conform unor izvoare de încredere, numărul actelor de sabotaj indică din nou o creştere simţitoare faţă de începutul lunii XI a.c.*

a) În regiunea sondelor petrolifere, *de la plecarea majorităţii trupelor de siguranţă (apărarea antiaeriană germană), incendierile, distrugerea conductelor sînt la ordinea zilei, iar producţia indică o tendinţă de reducere.*

În cele mai multe cazuri, autorii provin din rîndurile muncitorilor (sabotaje comuniste).

b) La uzina de proiectile din Dudeşti *(cartier al Bucureştiului) s-a produs la 30.XI o explozie. Pagubele sînt însemnate* [...]

Autorii nu au putut fi identificaţi, după aprecieri competente : sabotaj comunist.

c) În gara Ploieşti *s-a produs la sfîrşitul lunii a XI-a o explozie în două vagoane ale unui tren cu muniţii destinate frontului* [...] *Au murit : un subofiţer german, doi soldaţi nemţi* [...] *Cauza nu a putut fi identificată, bănuiala cade asupra activităţii de subminare a ceferiştilor ploieşteni (majoritatea sînt comunişti), deoarece s-au petrecut aici una după alta două asemenea atentate* [...]" (Extras din raportul ataşatului militar al Ungariei la Bucureşti , 12 decembrie 1942.)

* * *

Mărturii, memorii, file de arhivă. Ele reflectă forţa cu care Partidul Comunist Român mobiliza masele împotriva fascismului, a războiului şi a dictaturii antonesciene, pregătind cu curaj şi minuţiozitate insurecţia care a deschis un nou capitol în istoria ţării noastre.

(Documentele din care au fost selectate aceste extrase se află în Arhivele statului Bucureşti.)

„Armata germană în 1940 şi în 1944" de I. Ross

Ostrogoți sau vizigoți

Cui a aparținut tezaurul de la Pietroasa?

După cum se știe, tezaurul de la Pietroasa a fost atribuit vizigoților, pe baza vestitei inscripții cu rune de pe un colan, ascunderea lui fiind pusă în legătură cu retragerea lui Athanaric în Caucaland, în fața invaziei hunilor. Data îngropării a fost fixată între anii 376-380, cînd au avut loc două evenimente importante: invazia hunilor și plecarea regelui vizigot la Constantinopol. Această ipoteză a fost emisă de Al. I. Odobescu în monumentala sa lucrare „Le trésor de Pétrossa", Paris, 1889-1900, și s-a menținut pînă acum.

Analiza arheologică a pieselor componente întreprinsă recent de prof. dr. doc. K. Horedt din Cluj, cu prilejul descoperirii unui tezaur — aproximativ contemporan celui de la Pietroasa — la Someșeni (Cluj), pune sub semnul întrebării datarea tezaurului în secolul al IV-lea, indicînd, ca mult mai probabilă, o încadrare mai tîrzie, pe la mijlocul secolului al V-lea. Profesorul K. Horedt și-a expus concluziile sale într-o comunicare prezentată la Conferința națională de arheologie din 17-21 decembrie 1969.

„Tezaurul — spunea profesorul Horedt — cuprinde o serie de piese neobișnuite și fără analogii în orfevrăria perioadei migrațiilor, ca, de pildă, fibulele în formă de păsări, coșulețele poligonale, vasele romano-bizantine. Această împrejurare a ușurat, probabil, în lipsa aparentă a unor criterii arheologice mai sigure, datarea tezaurului de la Pietroasa în secolul al IV-lea e.n. și atribuirea lui regelui vizigot Athanaric".

Iată și cîteva din argumentele aduse de cercetătorul clujean în sprijinul ipotezei sale:

„1. Tehnica cloisonée, cu celule mărunte, care acoperă întreaga suprafață a colanului lat cu balamale, nu apare în secolul al IV-lea, unde predomină încă ornamentarea podoabelor prin cabușoane (pietre prețioase nefațetate și prinse în ferecătură de metal). În schimb, se întîlnește la Apahida, pe piesa pectoral din noul tezaur de la Cluj, precum și pe spadele și tecile, bine datate, de la Altlussheim, Planig, Tournai (mormîntul lui Childeric) etc. Ele se leagă de timpul stăpînirii lui Attila și de primele decenii de după destrămarea imperiului său și pot fi datate pe la mijlocul secolului al V-lea.

2. Pereții ajurați și umpluți cu pietre și sticle străvezii ai coșulețelor reprezintă o tehnică folosită pe cupa din mormîntul princiar de la Szeged-Nagyszéksós și, într-o epocă mai tîrzie, pe cunoscuta farfurie a ultimului stăpînitor sasanid, Khosrau II (590-628).

3. Atît pe fibula cea mică, cît și pe gîtul celei mari, locul fiecărei pietre este decupat din foaia de aur, încît pietrele apar cumva adîncite și acoperite de placa metalică. Tehnica se aseamănă cu cea a coșulețelor. Ea se reîntîlnește pe pandantivul lui Ardashir din mormîntul de la Wolfsheim, datat în timpul lui Attila.

4. Colanul cu ochi și cîrlig este o formă bine cunoscută în inventarele funerare din timpul lui Attila".

Pe baza acestor argumente, profesorul clujean își formulează concluziile:

„Aceste elemente de tehnică și tipologie nu există în secolul al IV-lea. Ele converg, în mod independent, spre aceeași perioadă din secolul al V-lea, cînd apar în timpul stăpînirii lui Attila în Europa. Din acest motiv, nici tezaurul de la Pietroasa nu poate fi încadrat în acest veac, ci trebuie datat în același interval de timp și în aceeași constelație istorică pe care o indică analogiile amintite: secolul al V-lea. *Prin urmare, el nu poate fi atribuit lui Athanaric sau vizigoților*, care pe atunci își întemeiaseră regatul lor în Aquitania și își întindeau stăpînirea în Spania. După cum dovedește inscripția runică, tezaurul trebuie să fi aparținut uneia dintre semințiile gotice, care, în situația dată, nu puteau fi decît *ostrogoții*. Îngroparea tezaurului nu este determinată de invazia hunilor sau de plecarea lui Athanaric, ci, mai degrabă, de evenimentele ce au urmat morții lui Attila — destrămarea stăpînirii lui".

Interpretarea propusă de profesorul K. Horedt, în ipoteza că ea se va verifica prin noi cercetări, se arată deosebit de interesantă, deoarece, prin intermediul ei, se modifică întreaga perspectivă asupra istoriei triburilor germanice din bazinul carpatic în intervalul de timp care cuprinde aproximativ un secol: de la invazia hunilor (376) pînă la așezarea ostrogoților în Panonia (456) și la plecarea lor de acolo (471).

E. P.

BEETHOVEN

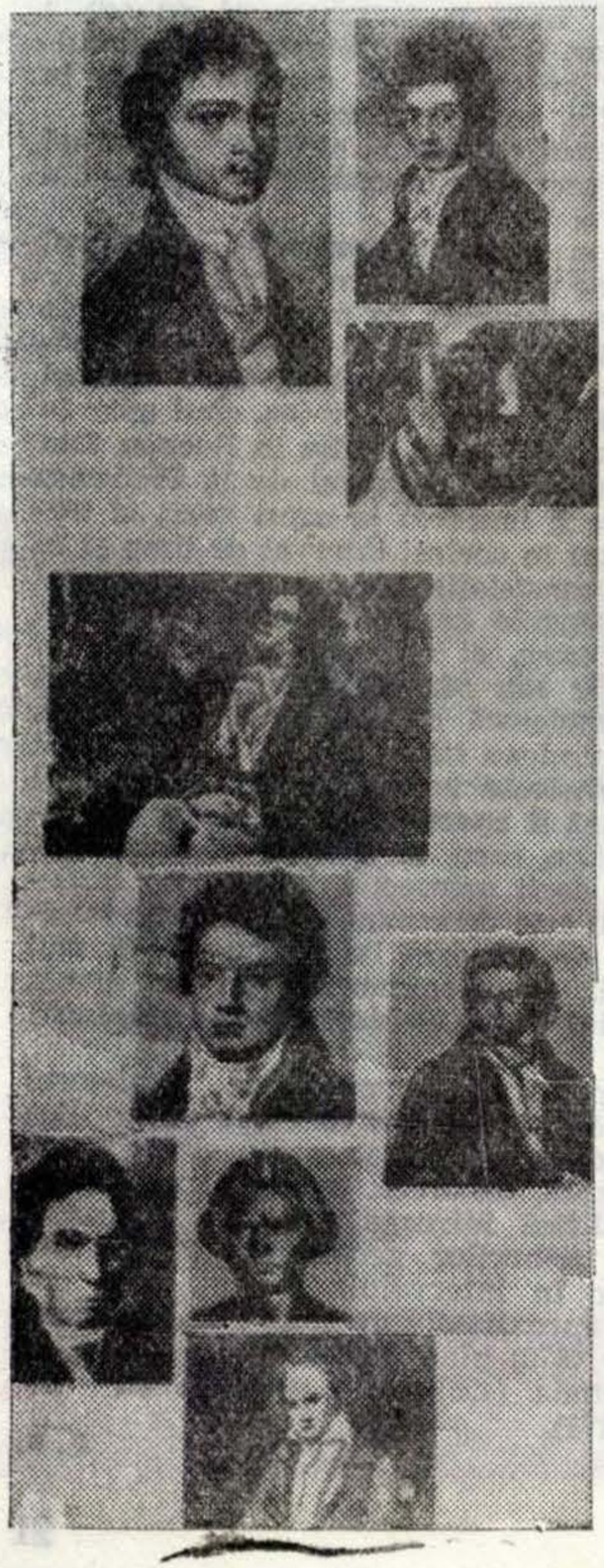

Cîteva portrete ale marelui compozitor

ar fi împlini
200 de an

ROMAN SIBIANU

„Cei care l-au frecventat zilnic nu l-ar recunoaște aproape de loc în nici unul dintre volumele care-i povestesc viața, în nici una dintre imaginile care îi popularizează chipul". Aceasta este părerea unuia dintre biografii lui Beethoven și, chiar dacă păcătuiește întrucîtva prin exagerare, ea conține o mare doză de adevăr. Despre titanul creației muzicale, născut la Bonn în 1770, se știu o sumedenie de detalii, unele mai pitorești decît celelalte, dar unele mai dubioase decît celelalte. Amintirile și anecdotele abundă, dar cît sînt ele de autentice? Dacă opera lui este unanim apreciată, asupra caracterului și personalității sale opiniile variază de la autor la autor — și cît de autorizate sînt aceste interpretări, cît de obiectivi sînt cei care le emit?

COPILUL TENORULUI ȘI AL SLUJNICEI

Să începem cu datele care nu sînt susceptibile de a fi puse la îndoială. Familia van Beethoven era originară din localitatea Malines (Belgia). În ciuda rezonanței nobiliare, numele trădează o descendență umilă, **van Beethoven** însemnînd, în limba flamandă, „cel de la grădina de sfeclă". De altfel, „arborele genealogic" e concludent: un Wilhelm van Beethoven a fost negustător de vinuri, fiul său, Heinrich-Abelard, avea un atelier de croitorie, iar fiul acestuia, Ludwig, a îmbrățișat cariera muzicală: era bunicul genialului compozitor.

Pe la 1730, Ludwig cînta la catedrala din Louvain, devenind peste un an dirijor de cor și mutîndu-se în 1733 la Bonn. Aici a fost numit mai întîi **Hofmusikus** (muzician de curte), apoi **Kappelmeister** (dirijor), unul dintre rangurile cele mai rîvnite de muzicienii profesioniști ai secolului al XVIII-lea. Deși se bucura de mare prețuire în cercurile melomane din orașul de pe malul Rinului, Ludwig avea mari dificultăți materiale: principele elector Clement August își plătea mizerabil slujbașii, preferînd să cheltuiască banii întreținînd nenumăratele sale amante și organizînd festinuri sardanapalice. Pentru a-și putea întreține familia, **Kappelmeister**-ul trebuia să se ocupe adesea, asemenea bunicului Wilhelm, cu negoțul de vinuri. În viața personală mai avea de pătimit și de pe urma unei drame familiale: soția sa, Maria-Josepha, era alcoolică în ultimul grad și a trebuit, în cele din urmă, să fie internată într-un ospiciu.

Viciul mamei a fost moștenit de fiu. Johann, tenor la curte, era un om violent și dezechilibrat, care cutreiera cîrciumile Bonnului, înapoindu-se acasă beat și terorizîndu-și familia cu exploziile sale de furie. Soția lui, Katherine Kerwerich, fiica unui bucătar și văduva unui chelner, muncise ca slujnică înainte de a se căsători a doua oară. Era frumoasă, inteligentă și „de o blîndețe îngerească", după cum o definea un contemporan. A avut opt copii, dintre care primul, Ludwig, a murit la cîteva ore de la naștere.

Cînd a venit pe lume cel de-al doilea băiat, părinții au hotărît să-i dea și lui numele de Ludwig. Nu se cunoaște data exactă a nașterii, ci numai ziua în care a fost botezat: 17 decembrie 1770.

Dacă duioasa Katherine a căutat să-și înconjoare fiul cu o caldă tandrețe maternă, care să-l pună la adăpost de brutalitățile tatălui, acesta a avut meritul de a sesiza imediat excepționalele aptitudini muzicale ale micului Ludwig, devenind primul lui profesor. Metodele sale erau de o severitate care friza cruzimea: băiatul nu avea voie să se joace și, încă de la vîrsta de patru ani, era silit să repete zilnic, ore de-a rîndul, la clavecin. Puținele clipe de răgaz și le petrecea pe malul Rinului și amintirea vigurosului fluviu avea să-l urmărească toată viața. După ce a absolvit școala primară, el a urmat gimnaziul, dovedind oarecare înclinare pentru limbile străine (latina, franceza, italiana), dar avînd o adevărată oroare față de matematică.

În afara clavecinului, Johann a predat fiului său pianul, vioara, orga și alte instrumente. Talentul său pianistic a devenit evident de la primele lecții, dar în tehnica viorii nu a reușit să atingă aceeași perfecțiune, iar orga îi inspira o timiditate paralizantă, deși o socotea „regina instrumentelor".

DE LA BONN LA VIENA

La 26 mai 1778, Johann a organizat primul recital public al băiatului său, prezentîndu-l ca pe „un copil-minune, urmașul lui Mozart". Deși Ludwig nu împlinise nici opt ani, invitațiile tipărite de tatăl lui indicau o vîrstă și mai fragedă — șase ani —, în speranța că efectul asupra auditoriului va fi cu atît mai puternic.

Sediu al arhiepiscopilor de Köln (care erau totodată principi electori ecleziastici), cu o maiestuoasă catedrală în stil romanic și situat într-un romantic peisaj de coline, printre care se strecura apa Rinului, Bonnul avea pe atunci abia opt mii de locuitori. Dar datorită unei universități dominate de gîndirea iluministă, ca și modei care împingea aristocrația la o veritabilă emulație pe tărîmul mecenatului, orașul cultiva muzica și arta dramatică, pe scenele sale jucîndu-se piesele lui Voltaire, Goldoni și Schiller sau cîntîndu-se operele lui Gluck, Mozart și Cimarosa.

În 1779 sosea la Bonn, precedat de o mare faimă, Christian Gottlob Neefe, un muzician și literat plin de distincție, dar mai ales un pedagog cu totul ieșit din comun. Beethoven l-a avut ca profesor înainte de a împlini zece ani și Neefe a simțit imediat că avea de-a face cu un geniu, care nu putea fi sufocat de regulile strîmte în vigoare pe atunci în conservatoarele de muzică. Grație spiritului său larg și plin de

BEETHOVEN 200 de ani de la naștere

înțelegere, micul Ludwig și-a putut publica, la vîrsta de 11 ani, primele opere — trei sonate. Închinarea de pe copertă, către principele elector și arhiepiscopul Maximilian Friedrich, nu era expresia unui sentiment al compozitorului, ci o obligație căreia nu i se putea eschiva nici un autor.

Mai mult drept la recunoștința lui Beethoven a avut Maximilian Franz, care a devenit principe elector în 1784. Influențat de ideile generoase ale enciclopediștilor francezi, adversar al excesele feudale (printre altele, a desființat tortura ca metodă legală de interogare), meloman autentic și lipsit de snobism, Maximilian Franz, fiul cel mai mic al împărătesei Maria Tereza, a prețuit de la început imensele capacități interpretative și creatoare ale elevului lui Neefe, angajîndu-l imediat în orchestra sa personală. După ce a cîntat la clavecin și violă, Ludwig a devenit organist secund, cu un salariu de 140 de florini pe an, sumă destul de importantă pentru epoca respectivă și care i-a permis, în 1789, să se înscrie la universitatea din Bonn.

Dar, pe măsură ce băiatul ieșea din copilărie pentru a intra în adolescență și apoi în tinerețea propriu-zisă, limitele provincialului oraș deveneau tot mai stînjenitoare. Deși aflată la mare distanță, Viena — capitala Imperiului habsburgic, dar și capitala muzicii în Europa centrală — își exercita fascinația asupra geniului precoce al lui Ludwig. În plină dezvoltare, Viena își clădea palatele și parcurile pentru care avea să devină celebră la mijlocul secolului al XIX-lea. Pe străzile ei, umbrite de tei și castani cu coroane generoase, treceau în fiecare oră a zilei cîte trei mii de trăsuri, caleștі și landouri. În cafenelele luminate de candelabre de cristal, scriitorii, pictorii, actorii, compozitorii uitau de scurgerea timpului, cufundați în pătimașele lor discuții despre noile curente în artă.

Dintre toate artele, muzica era cea mai apreciată. Curtea imperială dispunea de propria sa orchestră simfonică, iar marii aristocrați, ca și burghezii cu averi de dată mai recentă adăposteau, în somptuoasele lor locuințe, compozitori și interpreți, cărora le plăteau salarii lunare în schimbul unor concerte oferite periodic în „salonul muzical" al fiecărei case. Meseriașii și micii negustori se întîlneau seara, după închiderea atelierelor și prăvăliilor, pentru a cînta împreună în cadrul nenumăratelor „societăți corale" care funcționau la Viena. Pe scenele teatrelor triumfa opera italiană, ai cărei corifei — Paisiello, Cimarosa, Cherubini — erau adorați de public. La catedrele conservatoarelor predau profesori de renume european, ca Emmanuel-Alois Förster, Johann Schenk, Johann-Georg Albrechtsberger, Antonio Salieri. În sfîrșit, melomanii erau atît de numeroși, încît se spunea că Viena are un împărat — pe Iosif al II-lea — și o regină — muzica. Un alt dicton afirma că la Viena cîntă pînă și îngerașii de piatră de pe fațadele baroce ale palatelor.

Era cu neputință, așadar, ca Beethoven să nu viseze la mirajul vienez. În februarie 1787, cînd a căpătat permisiunea să plece în capitala austriacă, a fost în culmea fericirii. Iarna care se așternuse deasupra continentului era de o asprime neobișnuită și tînărul muzician, încotoșmănat într-o șubă, a călătorit cu diligența mai bine de o lună de zile pînă să ajungă la destinație. Dar lungimea și dificultățile drumului nu l-au împiedicat să se simtă, după propria sa mărturisire, „beat de entuziasm", de cum a simțit sub roțile diligenței caldarîmul de piatră cubică al Vienei.

„ACEST BĂIAT VA FACE LUMEA SĂ VORBEASCĂ DESPRE EL!"

Despre prima perioadă a lui Beethoven în capitala Imperiului habsburgic se știu lucruri destul de puține. Ceea ce pare cert este că tînărul și-a atins unul dintre marile sale idealuri — acela de a-l cunoaște personal pe Mozart și de a-i deveni elev.

Wolfgang Amadeus Mozart avea pe atunci 31 de ani. Din scurta și tragica lui viață nu-i mai rămăseseră de trăit decît patru ani : în 1791 avea să se stingă într-o neagră mizerie, uitat de toți puternicii epocii, cărora le dedicase nemuritoarele sale creații. Dar în 1787 se găsea în culmea gloriei. Toată lumea îl solicita, așa încît o întrevedere cu el era aproape la fel de greu de obținut ca și o audiență la palatul imperial din Schönbrunn. Beethoven a reușit totuși să fie primit de cel pe care-l socotea idolul său.

Mic de statură și îndesat, cu pielea oacheșă și părul vîlvoi, îmbrăcat în straie sărăcăcioase și uzate, tînărul german venit de pe malul Rinului trebuie să fi apărut ca o făptură destul de ciudată în ochii celebrului austriac, a cărui distincție înnăscută se vădea atît în trăsăturile delicate ale figurii sale, încadrată de o perucă albă, cît și în silueta lui, înaltă și subțire, înveșmîntată cu o eleganță sobră, dar plină de rafinament. Emoționat, Ludwig s-a așezat la pian și a executat una dintre improvizațiile în care excela încă de pe atunci. Mozart l-a ascultat cu atenție și bunăvoință, dar Beethoven a avut impresia că simte la el

o anumită rezervă. Bănuia, poate, că improvizația nu era chiar atît de spontană cum voia să aibă aerul, că pianistul învățase pe dinafară tema și variațiunile pe care i le prezenta. Cu tenacitatea care-l caracteriza, Beethoven a cerut și obținut o nouă audiție, rugîndu-l de data aceasta pe Mozart să aleagă el însuși tema improvizației. Marele său contemporan a acceptat și tînărul pianist a făcut o strălucită demonstrație a imenselor sale posibilități. Cu o admirație din care dispăruse orice reticență, Mozart s-a adresat celor de față : „Acest băiat va face lumea să vorbească despre el !"

Profeția genialului maestru avea să se îndeplinească repede. Repede, dar nu imediat, căci în luna septembrie a aceluiași an Ludwig a fost rechemat la Bonn, unde mama lui, doborîtă de tuberculoză, se afla pe patul de moarte. „A fost pentru mine o mamă atît de bună și de tînără, cea mai bună prietenă a mea", scria el mai tîrziu prietenului său, doctorul von Schaden.

O dată cu moartea soției sale, Johann a rămas fără singurul om care mai izbutea să-i tempereze excesele alcoolice și s-a lăsat definitiv pradă viciului. Ludwig își petrecea adesea nopțile căutîndu-și tatăl prin cîrciumile Bonnului și ducîndu-l în cîrcă acasă. Dată fiind comportarea lui iresponsabilă, în 1789 i s-a luat, pe cale judecătorească, autoritatea paternă asupra copiilor săi, Ludwig fiind declarat cap de familie. Răspunderea pe care o căpătase l-a făcut să rămînă din nou la Bonn.

Au trecut trei ani. În iulie 1792, compozitorul Franz Joseph Haydn, care revenea în patrie după una dintre frecventele sale peregrinări londoneze, a fost invitat de principele elector la Bonn. Cu acest prilej i-a fost prezentat Beethoven, care scrisese tocmai o cantată. După ce i-a ascultat lucrarea, Haydn nu și-a ascuns încîntarea : „Nu numai că te sfătuiesc să-ți continui studiile muzicale, i-a spus el lui Beethoven, ci îți propun să înveți mai departe cu mine".

Ludwig nu a vrut să piardă noua și fericita ocazie ce i se oferea. Dar i-au trebuit cîteva luni pînă să-și pună ordine în treburile familiale și pînă să obțină autorizația necesară din partea principelui elector. Cînd a ajuns la Viena, a găsit acolo o atmosferă destul de diferită față de cea pe care o respirase în urmă cu cinci ani : revoluția izbucnită în 1789 în Franța devenise o realitate pregnantă pentru întreaga Europă și ideile ei generoase de libertate

Mîinile maestrului

și egalitate dădeau puternice speranțe luptătorilor împotriva autocratismului monarhic din toate țările. Beethoven a aderat cu trup și suflet la principiile revoluționarilor francezi, declarîndu-se fățiș pentru un regim republican.

Dar muzica rămînea principala lui preocupare. Haydn și-a respectat făgăduiala și l-a luat ca elev, însă compoziția îl absorbea prea mult pentru a-i mai lăsa timp ca pedagog, așa încît, după o nouă plecare la Londra, Beethoven a recurs la lecțiile altor profesori. Primul său mare succes public în capitala imperiului l-a repurtat la 29 mai

BEETHOVEN
200 de ani de la naștere

1795, cînd a interpretat, în sala **Burgtheater**-ului, Concertul nr. 2 pentru pian și orchestră, cedînd toate încasările bătrînilor și nevoiașilor pe care-i întreținea „Societatea artiștilor".

Lumea a început numaidecît să vorbească despre el — pentru a folosi expresia lui Mozart. Ceea ce precumpănea însă în primii ani erau calitățile lui de interpret, deosebit de evidente cînd executa improvizațiile sale. Beethoven a fost invitat să dea concerte și recitaluri la Berlin, Nürnberg, Dresda, Praga, cutreierînd în cîțiva ani jumătate din Europa. În iunie 1796 a cîntat la Academia regală din Berlin, în fața lui Friedrich Wilhelm al II-lea, care i-a dăruit o tabacheră de aur, plină cu galbeni. În cîteva rînduri, conform obiceiului timpului, s-a luat la întrecere, pe estradele sălilor de concert, cu alți pianiști renumiți, ca Wölfl, Hummel sau Gelinek, fiind declarat de fiecare dată învingător. Josef Gelinek, ceh de origine și virtuoz extrem de apreciat, i-a recunoscut superioritatea, mărturisind : „Acesta nu e om, e un demon. Improvizațiile lui sînt cele mai uluitoare pe care le-am auzit vreodată".

Dirijorul austriac Gerhard Romberg și compozitorul italian Cherubini ne-au lăsat judecăți de valoare mai nuanțate. Ei considerau că modul în care cînta la pian Beethoven era dur, violent, cu un abuz excesiv al pedalei. Dar și ei recunoșteau că tehnica pe care o poseda era neîntrecută și că tușeul său avea ceva divin, mai ales în pasajele cantabile. „Se cunoaște, spunea Romberg, că nu avem de-a face cu un pianist, ci cu Beethoven, care cîntă la pian".

■ „CÎND GOETHE ȘI CU MINE SÎNTEM ÎMPREUNĂ..."

Destinul era însă necruțător cu muzicianul de la Bonn. În 1796, la încheierea unui concert, după ce s-au stins ultimele ecouri ale aplauzelor, el a rămas cu un zgomot bizar în urechi, ca și cum în sală ar fi început să șiroiască apa unei cascade. Era primul semn al infirmității care avea să-l tortureze toată viața : surzenia.

E lesne de imaginat handicapul reprezentat de pierderea auzului pentru un om a cărui viață era indisolubil legată de sunete. Beethoven a încercat și a reușit să ascundă multă vreme, pînă și intimilor săi, calamitatea care-l lovise. Totodată, dîndu-și seama că sfîrșitul carierei lui de interpret nu mai era departe, el a început să acorde din ce în ce mai mult timp compoziției, dînd la iveală, printre altele, Sonata pentru pian opus 13 (**Patetica**) și Simfonia I-a (1799), un cvartet, un septet și baletul **Făpturile lui Prometeu** (1800), Sonata pentru pian opus 24 (**a Primăverii** — 1801), Simfonia a II-a și Sonata pentru pian opus 27 (**a Lunii** — 1802).

Cele mai multe dintre operele sale s-au bucurat imediat de un răsunător succes, atît la criticii de specialitate, cît și în rîndurile artiștilor și ale publicului. Dar nu toate lucrările lui au avut această fericită soartă. Astfel, entuziasmat de tehnica unui violonist francez, faimos pe atunci și cu care se împrietenise cu prilejul unui turneu la Viena, i-a dedicat o sonată pentru vioară și pian. După ce a examinat însă portativele încărcate cu note, interpretul a declarat că partitura este „de neînțeles" și a refuzat cu încăpățînare s-o execute. Și totuși, numele lui a rămas nemuritor, datorită nu atît calităților sale de virtuoz, cît faptului că acest nume avea să rămînă definitiv legat de Sonata în la major pentru vioară și pian, cunoscută în toate sălile de concert ale lumii ca Sonata **Kreutzer.**

Dedicațiile de pe frontispiciul altor creații ale lui Beethoven arată că, la Viena ca și la Bonn, în rîndurile aristocrației făcea furori moda mecenatului. Arhiducele Rudolf, principii Karl și Moritz von Lichnowsky, principele Ferdinand von Kinsky, cneazul A. K. Razumovski — ambasadorul Rusiei în capitala Imperiului habsburgic —, contele G. M. von Birkenstock sînt numai cîțiva dintre cei care i-au comandat lucrări pentru pian, vioară, violoncel, clavecin sau fantezii, cantate, muzică de cameră. Dar compozitorul nu se simțea bine în societatea unor nobili pentru care el nu reprezenta decît un fel de saltimbanc ceva mai evoluat. În memoria sa stăruiau umilințele pe care, pînă nu de mult, le înduraseră cei de o seamă cu el : Mozart, de pildă, nu fusese niciodată primit la masa amfitrionilor săi cu sînge albastru, fiind obligat să mănînce în bucătărie, la rînd cu slugile.

Iată de ce Beethoven nu a putut suporta multă vreme fastul somptuosului palat al lui Lichnowsky, unde era considerat un oaspete permanent, preferînd să se înapoieze la modesta sa locuință de pe Kreuzgasse și să-și ia mesele într-unul din gălăgioasele localuri populare „Cămila neagră" sau „Orașul Trieste". De altfel, compozitorul avea un temperament nomad : în cei 35 de ani petrecuți la Viena, el și-a schimbat domiciliul de vreo treizeci de ori. În schimb, prieteniile sale erau mult mai durabile, rezistînd tuturor vicisitudinilor vieții. Unul dintre cei mai mari poeți ai Austriei, Franz Grillparzer (1791—1872), avea cincisprezece

ani cînd l-a întîlnit prima oară, la o seară muzicală. Două veri mai tîrziu, el și-a petrecut vacanța în aceeași casă cu Beethoven, la Heiligenstadt, pe atunci un sătuc din apropierea Vienei, astăzi un cartier al orașului. În ciuda diferenței de vîrstă, între cei doi oameni s-a înfiripat atunci o prietenie care avea să țină pînă la moartea compozitorului, Grillparzer fiind cel care a rostit cuvîntul de adio la înmormîntarea lui Beethoven.

„Apartamentul nostru dădea în grădină, în timp ce camerele închiriate de Beethoven aveau ferestrele spre stradă, își amintea mai tîrziu poetul despre zilele de la Heiligenstadt. Ne despărțea un coridor, care ducea spre scară... Mama, care era o melomană pătimașă, se lăsa pradă extazului ori de cîte ori îl auzea cîntînd la pian. Ieșea pe coridor și, fără să se apropie de ușa lui, îl asculta ceasuri întregi, în picioare".

Dar scriitorul pe care Beethoven îl admira cel mai mult era marele Goethe, „luceafărul literaturii germane", cum îl numea el. Încă înainte de a-l întîlni personal, a compus, în 1810, uvertura **Egmont** — inspirată din piesa cu același nume, „numai din dragoste pentru poezia sa, care mă face fericit" —, precum și cîteva lieduri pe versurile bardului de la Weimar. În 1812, prin intermediul unei prietene comune, Bettina von Arnim (născută Brentano), Goethe și Beethoven s-au cunoscut la Teplitz, o localitate balneară (astăzi Teplice, în R. S. Cehoslovacă). Diferența de vîrstă era aproape aceeași ca față de Grillparzer, numai că, de data aceasta, compozitorul era mai tînăr cu două decenii decît poetul. Totuși anii nu ar fi avut poate nici o importanță: caracterele lor se deosebeau însă prea mult pentru ca între ei să se nască o veritabilă și trainică prietenie. Om de lume cu gusturi rafinate și maniere pline de un tact aproape diplomatic, Goethe nu se putea împăca ușor cu purtările libere de orice convenționalism ale lui Beethoven, cu impetuozitatea și lipsa lui de respect față de puternicii zilei.

Sonata Primăverii, *la prima execuție*

Bettina von Arnim povestește că, în timp ce scriitorul și muzicianul se plimbau împreună, le-a ieșit înainte împărăteasa Austriei, cu suita ei de arhiduci. Goethe s-a retras spre marginea aleei și, descoperindu-se, s-a înclinat adînc. Beethoven însă a continuat să pășească nepăsător, „cu brațele încrucișate la piept, abia ridicîndu-și pălăria". Ceva mai tîrziu, compozitorul însuși

BEETHOVEN 200 de ani de la naștere

avea să declare : „Cînd Goethe și cu mine sîntem împreună, domnii aceștia trebuie să simtă măreția noastră".

După ce l-a ascultat cîntînd la pian, poetul a vorbit despre el unui critic muzical, cu un curios amestec de admirație sinceră și superioară condescendență : „Talentul lui m-a uluit. Dar este o personalitate eminamente rebelă și de fapt nu greșește atunci cînd găsește că lumea este detestabilă... E foarte scuzabil și merită să fie foarte compătimit, pentru că auzul îl părăsește, lucru poate mai puțin dăunător pentru creația sa muzicală, cît pentru contactele lui cu societatea. Ticiturn din fire, infirmitatea îl face și mai închis în sine".

Fapt este că, în lucrările sale, Goethe nu a menționat niciodată numele lui Beethoven. Unii biografi ai scriitorului apreciază că acesta se temea întrucîtva de muzician, a cărui furtunoasă creație îi tulbura o seninătate dobîndită cu mare trudă și cu prețul a nenumărate renunțări. Compozitorul Mendelssohn-Bartholdy, care l-a întîlnit în 1830 pe genialul autor al lui **Faust,** relatează că acestuia nu-i plăcea să aducă vorba despre Beethoven. Cu multă greutate, el s-a lăsat convins să meargă la un concert unde se executa Simfonia a V-a, supranumită **a Destinului**. Zguduit de începutul dramatic al lucrării, a comentat în șoaptă : „E o muzică în același timp grandioasă și dezlănțuită : ai impresia că sala este pe punctul să se năruie". La capătul primei părți, Goethe s-a ridicat de pe scaun, palid la față, și a părăsit sala. În seara aceea, la cină, nu a scos nici un cuvînt. Se spune că, de atunci, nu a mai ascultat niciodată muzica lui Beethoven.

DISPERAREA INVINSĂ DE ARTĂ

Despre relațiile lui Beethoven cu compozitorii și interpreții epocii sale se povestesc multe, dar este foarte greu de distins adevărul istoric de legenda născută ulterior. Astfel, se știe cu certitudine doar că Liszt nu avea decît 11 ani cînd i-a fost prezentat de către Karl Czerny, celebrul profesor de piun, el însuși fost elev al maestrului de la Bonn. Cum s-a desfășurat însă această întîlnire ? Versiunile care ne-au rămas în legătură cu ea se deosebesc destul de mult. După unii, Beethoven ar fi fost entuziasmat de micul Liszt, pe care l-a pus să execute mai întîi o fugă de Bach, apoi aceeași lucrare transpusă în altă tonalitate. La sfîrșit, băiatul a fost îmbrățișat de maestru, care i-a spus : „Ești un drăcușor norocos, vei aduce fericire multor oameni. Nu există nimic mai frumos pe lume".

Alți biografi reproduc această replică în versiuni modificate, iar unii o contestă cu desăvîrșire. După aceștia din urmă, s-ar părea că la mijloc este o legendă născocită de admiratorii lui Liszt și că micul pianist, care ar fi cîntat nu Bach, ci o improvizație pe o temă din Simfonia a VII-a de Beethoven, nu ar fi produs o impresie prea bună asupra compozitorului.

Tot atît de nesigure sînt informațiile pe care le deținem asupra relațiilor lui Beethoven cu alți confrați ai săi. După cît se pare, între el și Franz Schubert nu a domnit o prietenie deosebit de cordială, deși, locuind amîndoi la Viena, se întîlneau adesea în sălile de concert, în cafenelele frecventate de artiști sau în birourile editurilor muzicale. În schimb, se afirmă că, față de Karl Maria von Weber, Beethoven a manifestat multă solicitudine. După cum relatează chiar el, autorul celebrului **Freischütz**, care dirija în 1823 la Dresda singura lucrare de operă a lui Beethoven, **Fidelio,** a fost primit cu căldură de compozitor. Întrevederea a durat un timp neobișnuit de îndelungat : „Am petrecut toată după-amiaza împreună, bucuroși și mulțumiți unul de celălalt", mărturisește Weber, adăugînd că, la despărțire, Beethoven l-a îmbrățișat și i-a făgăduit că va asista la premiera noii sale opere, **Euryanthe.**

Cu un an mai înainte, în aprilie, Beethoven făcuse cunoștință cu Rossini, sosit la Viena împreună cu o companie de operă din Italia. Conform relatării care se păstrează asupra întîlnirii — și care nu prezintă nici ea depline garanții de autenticitate — Rossini a intrat, împreună cu un editor, prieten al lui Beethoven, în cabinetul de lucru al acestuia, în timp ce el corecta o partitură. Neauzindu-i, maestrul nu a remarcat prezența lor decît atunci cînd a înălțat ochii, recunoscîndu-l imediat pe vizitator : „A, Rossini, autorul **Bărbierului.** Te felicit, dragul meu Rossini, e o operă foarte reușită, am citit-o cu plăcere și mi-a făcut multă bucurie".

Impresionat de aprecierea marelui său confrate, care „asculta cu privirea" muzica lui, Rossini i-a strigat : „Sînteți un geniu !" Beethoven nu a înțeles cele spuse decît după ce italianul i-a exprimat încă de două ori nemărginita sa admirație. Într-un tîrziu, Beethoven i-a ripostat : „O, Rossini, sînt un nefericit, numai un nefericit".

Indiferent dacă fraza de mai sus a fost rostită ca atare, este incontestabil că viața i-a adus lui Beethoven o grea încărcătură de suferințe dintre cele mai crude. Infir-

mitatea pe care și-o ascunsese cu atîta grijă în primii ani a ieșit la iveală în primăvara lui 1801 : cîțiva prieteni adunați în jurul lui în timp ce cînta la pian au remarcat că, în pasajele ce trebuiau executate **pianissimo** degetele sale atingeau clapele, fără a obține însă nici un sunet din partea ciocănașelor corespunzătoare.

La 1 iunie 1801, compozitorul s-a hotărît să se spovedească unui prieten al său, Karl Amenda, scriindu-i : „Beethoven al tău este profund nefericit. Află că simțul cel mai nobil pentru mine, auzul, a slăbit... Merg din rău în mai rău, cine știe dacă mă voi putea vindeca vreodată".

În aceeași lună, el scria doctorului Wegeler : „De aproape doi ani evit pe mai toată lumea, întrucît nu pot spune oamenilor că sînt surd. Dacă aș avea o altă profesie, mărturisirea mi-ar fi mai ușoară, dar pentru un muzician, situația e groaznică".

În 1802, un alt medic al său i-a recomandat să-și petreacă vara la Heiligenstadt, acolo unde, peste cîțiva ani, avea să-l cunoască Grillparzer. A fost o vară cumplită — dar despre aceasta nu s-a știut decît mult mai tîrziu, după moartea sa, cînd a fost deschis plicul expediat de el fraților lui, Karl și Johann, la 6 octombrie 1802. Plicul purta indicația : „A se citi și executa după moartea mea".

Scrisoarea trimisă cu acel prilej a rămas cunoscută sub numele de „testamentul din Heiligenstadt". Beethoven, care terminase Simfonia a II-a și aborda vestita sa Simfonie a III-a (**Eroica**), traversa, după toate aparențele, o adevărată criză de disperare.

Plimbare prin parcurile Vienei

La aceasta contribuia și o decepție în dragoste, pricinuită de tînăra Giulietta Guicciardi, descendenta unei familii de origine italiană, căreia îi dedicase **Sonata Lunii**, o femeie egoistă și ușuratică. Flatată de iubirea lui, îi încurajase sentimentele, făcîndu-l să creadă că le împărtășește și ea, pentru a-l părăsi brusc, de dragul unei „partide convenabile" cu contele Gallenberg. În treacăt fie spus, cîțiva ani mai tîrziu, avînd de înfruntat unele dificultăți

BEETHOVEN 200 de ani de la naştere

pecuniare, Giulietta nu s-a sfiit să solicite ajutorul lui Beethoven, care s-a grăbit să-i trimită banii ceruţi.

Dar principala sursă de durere a compozitorului o constituia surditatea. „Testamentul din Heiligenstadt" începea cu cuvintele: „O, oameni, care mă socotiţi un nesuferit şi un grosolan, ce nedreptate îmi faceţi! Voi nu cunoaşteţi motivele tainice care se ascund în spatele acestei aparenţe. Inima şi gîndurile mele au ţintit, încă din fragedă tinereţe, spre dulcea aspiraţie a binelui. Simţeam că sînt capabil de fapte mari. Dar de şase ani sînt victima unei boli incurabile!... Cît de adesea m-am lovit de trista şi repetata experienţă a auzului meu defectuos. Şi totuşi nu mi-era cu putinţă să spun: vorbiţi mai tare, ţipaţi, sînt surd! Cum aş fi putut recunoaşte slăbiciunea unui simţ, care, la mine, trebuia să atingă o şi mai înaltă perfecţiune decît la ceilalţi?"

Dar poate că, din întreg „Testamentul", cel mai zguduitor — şi, în acelaşi timp, cel mai caracteristic — pasaj este următorul: „Ce umilit mă simţeam dacă cineva care stătea alături de mine auzea un fluier în depărtare, dar eu nu auzeam nimic; dacă cineva auzea un păstor cîntînd, dar eu nu auzeam nimic. Lucrul acesta mă aducea la disperare! Puţin a lipsit să nu-mi iau viaţa. Numai asta m-a susţinut. Mi se părea cu neputinţă să părăsesc lumea înainte de a-i da tot ceea ce simţeam că este de datoria mea să-i dau. Şi astfel nu am curmat trista mea viaţă".

Mai puternică decît ispita sinuciderii, sublima vocaţie a lui Beethoven l-a susţinut pînă la capăt, îngăduindu-i să-i transmită omenirii inegalabilul său mesaj al muzicii.

CEI DOI KARL

S-a scris mult despre caracterul „taciturn", „închis", aproape „impenetrabil" al lui Beethoven, despre „lipsa de menajamente" cu care îi trata pe cei ce-i erau antipatici, despre „mizantropia" sa din ce în ce mai marcată. S-a creat astfel un portret din tonuri sumbre, căruia i se opune de regulă chipul lui Mozart, zugrăvit în culori pastelate. Efectul astfel obţinut este poate frapant, dar păcătuieşte prin nesocotirea adevărului istoric.

Nu încape îndoială că surditatea şi numeroase alte încercări dramatice pe care i le-a rezervat destinul şi-au pus pecetea asupra felului său de a fi şi de a se purta. Dar vitalitatea şi energia care-l caracterizau erau atît de puternice, încît suferinţele nu au putut să biruie o personalitate cu mult mai complexă decît schiţa rezumată la cele cîteva trăsături de caracter enunţate în paragraful anterior. Era taciturn, dar şi volubil, închis şi impenetrabil cîteodată cu unii, dar sincer pînă la candoare în alte împrejurări faţă de alţi oameni. Mărturiile contradictorii abundă şi cele care îl prezintă într-o lumină caldă şi generoasă sînt cel puţin la fel de vrednice de crezare ca şi celelalte.

Mizantropia care i se atribuie este dezminţită de faptele sale. Karl şi Johann, fraţii pe care-i chemase la Viena într-o încercare de a reconstitui nucleul familial, au profitat din plin de pe urma lui, răsplătindu-i bunătatea cu o sistematică ingratitudine. Karl, care culegea succese ieftine prin cafenele, povestind cu sarcasm tot felul de anecdote născocite pe seama lui, nu se dădea înapoi să-şi mărească veniturile vînzînd pe ascuns compoziţiile sale. Johann, care graţie ajutorului primit de la Ludwig a devenit farmacist, îmbogăţindu-se apoi de pe urma unor contracte de furnituri pentru armată, nu a mişcat un deget pentru a veni, la rîndul său, în sprijinul compozitorului atunci cînd acesta a avut de înfruntat greutăţi materiale. După ce s-a retras din afaceri, locuind într-un castel achiziţionat de curînd, Johann i-a trimis o felicitare pe care a semnat-o „Johann van Beethoven, proprietar de terenuri". Scos din sărite, fratele mai mare i-a răspuns, semnînd „Ludwig van Beethoven, proprietar de minte".

Murind în 1815, Karl i-a lăsat în grijă pe fiul lui, numit tot Karl, în vîrstă de nouă ani. „Am deplină încredere că nobila inimă a lui Ludwig va vădi, faţă de băiatul meu, aceeaşi prietenie, aceeaşi iubire pe care mie mi le-a arătat atît de frecvent", scria în testamentul său omul care-şi batjocorise fără milă fratele. Beethoven nu i-a dezminţit aşteptările şi l-a luat sub ocrotirea sa pe micul Karl, luptînd cu înverşunare împotriva tentativelor făcute de mama acestuia — o femeie coruptă de moravuri uşoare, care voia să-l ţină pe băiat lîngă sine, pentru a exploata în propriul ei interes sentimentele compozitorului. Tîrît în faţa tribunalelor, el a obţinut, abia după cinci ani de bătălii juridice, dreptul de tutelă asupra lui Karl.

Karl a găsit în Beethoven nu un unchi, ci un tată mai bun decît cel pe care moartea i-l răpise. Neprecupeţind nici eforturile, nici banii, nici măcar timpul, care era bunul lui cel mai preţios, pentru că îl închina în întregime muncii de creaţie, compozitorul s-a străduit să ofere băiatului condiţii optime de trai şi învăţătură. Dar Karl s-a

dovedit la fel de nerecunoscător ca și tatăl lui, răsplătind dragostea și sacrificiile unchiului său cu insolențe, minciuni și o atitudine de indiferență plină de dispreț și răceală. Fugind adesea de acasă și înhăitîndu-se cu vagabonzi, declasați, escroci hoți, el a provocat multe nopți de insomnie și frămîntări celui care se considera răspunzător de soarta lui. În puținele ocazii cînd accepta să-l însoțească pe Beethoven într-o vizită, nepotul se rușina de surditatea compozitorului, făcînd cu glas tare tot felul de comentarii ironice pe socoteala lui.

Deși nu o dată prietenii îi atrăseseră atenția asupra comportării nedemne a nepotului, Beethoven, în marea lui dragoste, îi iertă totul. Neglijîndu-și cu desăvîrșire studiile, Karl, respins la examene, și-a tras un glonte de pistol în tîmplă, reușind însă să-și facă doar o rană superficială. Aflînd despre cele întîmplate, Beethoven a trecut printr-un moment de exasperare și mînie, dar afecțiunea pe care i-o purta nepotului său a triumfat din nou : plîngînd de mila lui, l-a vegheat la căpătîi, pînă la însănătoșirea deplină. În cele din urmă, însă Karl s-a decis să îmbrățișeze cariera militară, părăsind definitiv pe cel care-și revărsase asupra lui prea plinul sentimentelor sale paterne.

NEMURITOAREA IUBITA

Capabil de asemenea devotamente, cu un simț familial atît de dezvoltat, de ce a preferat Beethoven să rămînă celibatar pînă la moarte ? Răspunsul la această întrebare a prilejuit un noian de speculații și interpretări, care au format substratul unui lung șir de volume. În ultimele decenii, cinematograful a intervenit și el, pentru a furniza cele mai fanteziste „explicații" pe această temă, făcînd din Beethoven ba un fel de Don Juan cu succese fără număr, ba un veșnic înfrînt în dragoste.

Vălul legendei se îndepărtează din nou de trupul realității, mascîndu-i contururile și falsificîndu-i proporțiile care sînt astfel greu de restabilit. Printre figurile feminine evocate de biografii compozitorului, cîteva ocupă avanscena : Giuliettei Guicciardi îi urmează, după cîțiva ani, Theresa von Brunswick, cu care, afirmă unii, s-ar fi logodit în 1806. Dar familia fetei s-a opus unei mezalianțe, care ar fi aruncat o umbră asupra blazonului ei nobiliar. Un prieten al lui Beethoven susține în memoriile sale că, peste alți cincisprezece ani, intrînd pe neașteptate în camera lui, l-a surprins strîngînd la piept un portret al Theresei, care purta o dedicație : „Geniului fără seamăn, marelui artist, omului cel bun". Episodul corespunde sau nu adevărului ? Greu de precizat. În orice caz, dedicația este în același timp succintă și cum nu se poate mai definitorie.

Dar iată că regretatul André Maurois, cronicarul cîtorva dintre cele mai proeminente personalități ale istoriei, a lansat în volumul consacrat lui Beethoven ipoteza că sentimentele acestuia ar fi avut drept obiect nu pe Theresa, ci pe Josephine von Brunswick, sora mai tînără a celei dintîi. Maurois merge atît de departe încît o identifică pe Josephine cu misterioasa făptură desemnată sub indicativul „nemuritoarea iubită".

Formula figurează în trei scrisori aparținînd lui Beethoven și găsite după moartea lui în sertarul secret al unui scrin. Scrisorile poartă datele de 6 (dimineața și seara) și 7 iulie, fără precizarea anului și locului, și sînt adresate unei „nemuritoare iubite", care, așa cum reiese din context, răspunde sentimentelor lui, dar nu-i poate deveni soție, fiind căsătorită. Cei mai recenți biografi ai compozitorului, Jean și Brigitte Massin, deduc din conținutul misivelor că anul în care au fost scrise trebuie să fie 1812, dar resping categoric ipoteza lui Maurois despre Josephine, fără a emite în schimb o altă presupunere.

Alți doi cercetători, americanii George Marek și H. C. Robbins-Landon, lucrînd independent unul de celălalt, se declară convinși că au izbutit să identifice pe cea căreia îi sînt adresate scrisorile. Acceptînd și ei postulatul că anul redactării este 1812, Marek și Robbins-Landon pornesc de la un fragment al scrisorii din seara de 6 iulie : „Luni și joi, singurele zile cînd merge poșta de aici pînă la K..." O verificare a orarului poștalioanelor le-a permis cercetătorilor americani să dezlege taina majusculei K. După cum știm, în vara aceluiași an, Beethoven se afla la Teplitz, unde se întîlnea cu Goethe. De acolo, diligența, care ducea poșta, pleca de două ori pe săptămînă — adică exact luni și joi — spre Karlsbad, actualul Karlovy Vary. Această localitate balneară, foarte **en vogue** în rîndurile aristocrației austriace de atunci, era situată tot în Boemia (R. S. Cehoslovacă de astăzi), ca și Teplitz.

Robbins-Landon a împins și mai departe cercetările, ale căror concluzii le-a publicat de curînd, ca o contribuție la sărbătorirea bicentenarului. Răsfoind registrul de cură de la Karlsbad, el a constatat că, printre femeile considerate de diverși biografi drept „nemuritoare iubită", unele nu se găseau în stațiune, iar altele erau acolo împreună cu soții lor, ceea ce exclude posibilitatea unei corespondențe cu Beethoven. Numai una dintre prietenele compozitorului își petrecea singură vacanța la Karlsbad — baroneasa Dorothea von Ertmann, o tînără originară din Frankfurt-pe-Main și căsătorită cu un maior austriac.

După cum a descoperit cercetătorul american, înainte de a ajunge la Karlsbad, Dorothea a făcut un popas la Praga, la începutul lunii iulie a anului 1812. Tot acolo s-a oprit și Beethoven în drum spre Teplitz,

trăgînd la hanul „Calul negru", unde a stat între 1 și 4 iulie. Cu excepția unei vizite de o oră, făcută familiei von Kinsky, compozitorul nu s-a întîlnit, în acest interval, cu nici unul dintre prietenii săi care se aflau pe atunci în capitala Boemiei. De altfel, la 14 iulie, el a trimis o scrisoare poetului Varnhagen, scuzîndu-se că lipsa de timp îl împiedicase să-l vadă la Praga. La 4 iulie, Beethoven a plecat la Teplitz, în vreme ce Dorothea a luat diligența spre Karlsbad. Singura întrebare care continuă să nu aibă un răspuns este : au fost expediate scrisorile trimițătorului, recuperîndu-le ulterior, sau au rămas, de la bun început, încuiate în sertarul secret al scrinului ?

Ipoteza avansată de cercetătorul american este ingenioasă și plauzibilă. Muzicolog de indiscutabilă notorietate, H.C. Robbins-Landon este foarte apreciat de specialiști pentru studiile sale asupra creației lui Haydn. Totuși eforturile depuse în dezlegarea unei enigme din viața personală a lui Beethoven par disproporționat de mari față de obiectul investigației, care ține de domeniul micii istorii.

Căci mai presus de orice afecțiune pe care a putut-o simți față de una sau alta dintre relațiile lui feminine, Beethoven a avut o unică și nemuritoare iubire : muzica. Pentru ea a trăit, ei i s-a consacrat cu trup și suflet. Prima dintre cele trei celebre scrisori începe astfel : „Tu, care ești tot ce am pe lume, eul meu..." Cuvintele acestea, deși adresate unei ființe dragi, zugrăvesc de minune ceea ce însemna pentru Beethoven nu o persoană, ci însăși munca sa de creație.

■ EROICA

In contrast cu discreția pe care a păstrat-o asupra sentimentelor sale de dragoste, compozitorul și-a afirmat cu tărie, de-a lungul întregii lui vieți, convingerile republicane insuflate de Revoluția franceză. Nici în prezența aristocraților mecenați care-i acordau „înalta lor protecție", el nu s-a sfiit să dea glas opiniilor sale, manifestîndu-se ca un consecvent adversar al feudalismului, al clericalismului reacționar, al opresiunii naționale și sociale.

Intransigența lui în acest domeniu a rămas vestită. În timp ce compunea Simfonia a III-a, admirația lui se îndrepta spre un tînăr general, ale cărui armate luptau sub drapelul tricolor al revoluționarilor din 1789. În cinstea lui, Beethoven a scris pe prima pagină a partiturii un singur nume : Bonaparte. Dar cu puțin înainte ca lucrarea să fie executată în primă audiție, la Viena a sosit vestea proclamării lui Napoleon ca împărat al Franței. Cuprins de mînie, compozitorul a strigat : „Prin urmare, nu este nici el decît un om ca toți ceilalți ! Va lovi și el în drepturile noastre și nu va căuta altceva decît să-și satisfacă ambițiile !" Fără să șovăie, a recopiat cu mîna lui prima pagină a simfoniei, înlocuind numele celui care-l dezamăgise cu un titlu : **Eroica.**

Este titlul sub care s-ar putea înscrie zbuciumata și glorioasa lui existență, caracterizată printr-un imens curaj fizic și moral. La 13 mai 1809, cînd artileria franceză a dezlănțuit un cumplit bombardament asupra Vienei, curtea imperială, guvernul și toată nobilimea s-au grăbit să părăsească orașul, lăsînd populația în voia soartei. Beethoven a rămas în capitală, deși fiecare explozie de obuz îi provoca dureri groaznice în urechile sale bolnave. După ocuparea Vienei de către oștile lui Napoleon, el și-a cheltuit puținii bani agonisiți, străduindu-se din răsputeri să vină în ajutorul artiștilor, pe care închiderea teatrelor și a sălilor de concert, ca urmare a războiului, îi lăsase muritori de foame.

Cinci ani mai tîrziu avea loc premiera operei **Fidelio.** Beethoven o compusese ținînd între dinți un cornet acustic, sprijinit la celălalt capăt de pian — singurul mijloc pe care-l mai avea la îndemînă pentru a percepe măcar vibrațiile instrumentului. La pupitrul orchestrei, în acea seară de mai a anului 1814, el mișca bagheta fără să audă nimic. Cîntăreții și instrumentiștii urmăreau însă gesturile dirijorului Umlauf, care, la spatele maestrului, dădea intrările și urmărea respectarea timpilor.

Dar pentru Beethoven nu exista obstacol care să-l împiedice din creație. Nici indiferența cu care a fost întîmpinată în 1820 **Missa solemnis** nu a fost capabilă să-l demoralizeze, deși a trebuit să aștepte patru ani pînă la prima ei execuție, deși a cedat-o pe mizerabila sumă de o sută de florini unui editor din Rhenania.

Din ce în ce mai bolnav, din ce în ce mai asaltat de lipsuri și sărăcie, titanul continua să compună. La unsprezece ani după Simfonia a VIII-a, el a dat la iveală o nouă lucrare pentru orchestră, cor și soliști, scrisă pe versurile unei ode dedicate de Schiller bucuriei. Din abisurile nefericirii sale, Beethoven cînta fericirea oamenilor. Nenumărate piedici i s-au pus din nou în cale înainte ca Simfonia a IX-a să fie prezentată publicului vienez, în 1824. Ghemuit pe un scaun, în mijlocul orchestrei, el nu a putut distinge nici o notă, nici un instrument, nici un glas.

Cînd execuția a luat sfîrșit, sala s-a cutremurat de furtuna ovațiilor. Dar Beethoven nu le auzea. Unul dintre interpreți l-a luat de mînă și l-a întors cu fața spre publicul care aplauda și aclama. Beethoven s-a înclinat adînc. Cînd a ridicat din nou capul, avea ochii scăldați în lacrimi.

La 26 martie 1827, în timp ce fulgerele unei furtuni de o violență neobișnuită brăzdau cerul Vienei, Beethoven și-a dat ultima suflare. Cu doar două zile mai înainte pusese pe portativ nota finală a Cvartetului opus 131.

Prin acest document, domnul Ștefan Cantacuzino a desființat văcăritul (**Curmarea unei dări nesuferite,** pag. 7)

Portret al compozitorului din tinerețe — autor necunoscut (Kunsthistorische Museum — Viena)

Ultimul drum al genialului muzician — tablou de Franz Stöber; Beethoven-haus-Bonn (**Beethoven ar fi împlinit 200 de ani,** pag. 22)

În 1970 a fost dată pentru prima oară la iveală o fotografie în culori realizată în clipele imediat următoare execuției lui Mussolini — 28 aprilie 1945 (**Bătălia Romei,** pag. 8)

PRESA ŞI POSTURILE DE RADIO STRĂINE DESPRE REZISTENŢA ANTIFASCISTĂ DIN ROMÂNIA (1941–1944)

„...Atmosfera este foarte încordată"

Mişcarea de rezistenţă antihitleristă a patrioţilor români, în frunte cu comuniştii, a avut un puternic răsunet şi peste hotare. Acţiunile populaţiei împotriva trupelor germane din ţară, mişcările greviste, sabotarea prin diverse mijloace a producţiei de război, starea de spirit antihitleristă a Armatei române, activitatea unor cercuri politice burgheze, eforturile partidului comunist pentru coalizarea tuturor forţelor patriotice ale ţării în vederea răsturnării dictaturii antonesciene, scoaterea ţării din războiul hitlerist şi întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste, au constituit subiectul multor articole de presă sau comentarii ale posturilor de radio străine.

Ascultătorii postului de radio Moscova, de exemplu, aflau dintr-un comentariu transmis în ziua de 12 iunie 1941 că în „judeţul Prahova petroliştii au declarat grevă cerînd mărirea salariilor".

Corespondenţii străini şi-au dat seama nu o dată cît de puternică era ura poporului român împotriva hitleriştilor şi a clicii antonesciene. În toamna anului 1941, corespondentul din Berna al ziarului american „Chicago Daily News" scria că dictatorul Antonescu se află într-o situaţie grea, iar în ţară au loc acţiuni antigermane.

Nu era un secret pentru nimeni faptul că acţiunile împotriva dictaturii militaro-fasciste şi a războiului hitlerist erau organizate şi conduse de comunişti. Ecoul acestei lupte îndîrjite a răzbătut şi dincolo de hotarele ţării. Într-un comentariu al postului de radio Londra, transmis în ziua de 2 iulie 1941, se menţiona : „În România, acţiunea comuniştilor, antinaziştilor, simpatizanţilor şi a amicilor (antifascişti — *n.n.)* începe a fi resimţită de guvernul Antonescu". Referindu-se la acţiunile antihitleriste organizate de comunişti, acelaşi comentariu sublinia că transporturile de armament erau întîrziate sau distruse, iar numărul sabotajelor creştea simţitor.

Postul de radio Delhi, într-un comentariu din 22 iulie 1942, arăta : „Românii nu sînt de loc dispuşi să lupte pentru cauza Germaniei lui Hitler, iar formele de îm-

potrivire ale populației, cum ar fi grevele, se înmulțesc. Se pare că în fruntea acestor acțiuni stau unele grupuri comuniste care au mai condus și alte acțiuni greviste din România".

Faptul că la acțiunile desfășurate comuniștii atrăgeau mase largi de oameni, chiar și elemente din cercurile democrat-burgheze potrivnice guvernului, nu scăpa semnatarului articolului „O nouă organizație comunistă, cu largi ramificații, a fost descoperită în România" apărut în revista „Vida mundial" din august 1942 „...Printre cei arestați se află un profesor de la Universitatea din București, ingineri, studenți". În același articol era menționat și numele marelui patriot dr. Petru Groza.

„De curînd — se menționa într-o știre transmisă de corespondentul londonez al agenției „United Press" la 7 mai 1942 — partizanii români au deraiat o garnitură militară germană, în apropiere de Craiova, în urma căreia au murit 70 de soldați și ofițeri germani".

Într-un comentariu al postului de radio Moscova, din 17 februarie 1942, după ce se descria starea generală antihitleristă a Armatei române, vorbindu-se despre demisia fostului șef de stat-major, generalul Iacobici, se sublinia că „demisia generalului Iacobici a provocat o impresie adîncă în cercurile ofițerilor români. În semn de solidaritate cu el, mulți ofițeri au declarat că participarea țării la război se va termina cu o catastrofă. Printre ofițeri este un puternic curent antigerman".

Ziarul „Izvestia" remarca, la 9 ianuarie 1943, intensificarea tulburărilor din România. „Catastrofele și incendiile au devenit mai dese. De multe ori se întrerupe circulația pe căile ferate. De curînd, într-o mică uzină din orașul Sighișoara a izbucnit un incendiu care a pricinuit pierderi în valoare de 25 milioane de lei. Presa românească a trecut sub tăcere două mari catastrofe care au avut loc, prima la 22 decembrie lîngă Piatra Neamț, iar a doua lîngă Iași".

În ziua de 20 iunie 1943, postul de radio Moscova arăta: „Poporul român nu vrea război cu Uniunea Sovietică. Chiar conducătorii României sînt siliți să recunoască existența unei tot mai pronunțate mișcări în mase. Numai în trei județe: Brașov, Cîmpulung Muscel și Tîrgoviște nu s-au prezentat mii de mobilizați. Dezertorii continuă să se ascundă în păduri, rezistînd cu îndîrjire soldaților germani".

Într-un alt comentariu, în limba italiană, difuzat în seara aceleiași zile, același post menționa că „nemulțumirea populației românești împotriva asupritorilor fasciști și împotriva guvernului prezidat de generalul Antonescu ia proporțiile unei lupte armate. Autoritățile române, pentru a menține ordinea, s-au văzut nevoite să aplice pedeapsa cu moartea cetățenilor care se vor atinge de vreun soldat german. Între Focșani și Roman a avut loc o ciocnire extrem de violentă, o luptă chiar, între germani și români". Aceștia din urmă au atacat pe germani cu „focuri de arme și în felul acesta a început lupta".

În presa din unele țări ca Anglia, Suedia etc. au apărut relatări și despre organizațiile ilegale care își desfășurau activitatea sub îndrumarea partidului comunist. Astfel, ziarul suedez „Aftonbladet", în numărul din 27 iulie 1943, menționa activitatea Frontului patriotic (Frontul patriotic antifascist, creat în vara anului 1943 — *n.r.*).

Înmulțirea acțiunilor de sabotaj din anii 1942—1944 a fost relevată și de alte publicații străine. Ziarul suedez „Dagens Nyheter" din 4 octombrie 1943 — sub titlul „Românii comit sabotaje grave" — reda știrile transmise de corespondentul său din Zürich despre sabotajele efectuate la marile uzine bucureștene „Mociorniță" (unde o parte a fabricii a sărit în aer), fabrica chimică „Schmidt" etc. cît și din alte centre ale țării. Un alt ziar suedez, „Svenska Dagbladet", din 14 octombrie 1943 — sub titlul „Val de sabotaje în România" —, comenta sabotajele organizate în „stil mare" la uzinele „Malaxa", „Reșița", „Mociorniță" etc. Radio Londra menționa, la 20 octombrie 1943, într-un comentariu în limba greacă, faptul că între București și Iași au deraiat două trenuri, întrerupîndu-se transportul, și că aceste acte au fost provocate de „sabotori români".

Comentatorul de la postul de radio Moscova relata, la 2 februarie 1944, că la Iași a avut loc o răzvrătire a populației, evenimente asemănătoare înregistrîndu-se la Brăila și Sulina. Toate acestea erau îndreptate împotriva germanilor. Au fost arestate cîteva mii de persoane și trimise în fața Curții marțiale; patrioții „români au distrus legătura telefonică între București și Iași". Din Istanbul, în aceeași vreme, se relata că „atmosfera din România este foarte încordată. Țăranii incendiază magaziile și așteaptă cu nerăbdare să scape de sub jugul fascist".

(Documentele citate în acest material au fost selecționate din fondurile *Arhivelor statului, Arhivei Ministerului Afacerilor Externe* și *Arhivei I.S.I.S.P.*)

STELIAN POPESCU

„Noi vom aduce aici strigătul nostru de protest"

„...în numele Parlamentarilor comuniști și socialiști avem datoria să facem următoarea declarație: [...] n-am avut încredere în guvernele burgheze trecute, cum nu vom avea încredere în nici un guvern burghez. Încrederea noastră merge la un singur guvern, la guvernul izvorît din conștiința maselor muncitoare, la guvernul Republicii Socialiste!"

(„Dezbaterile parlamentare", ianuarie 1922)

Primii deputați comuniști în Parlamentul României

VALERIA POTOP
lector la Academia „Ștefan Gheorghiu"

Cum au sunat aceste cuvinte, în urmă cu o jumătate de veac, în incinta Adunării deputaților ? S-au înfiorat unii ? S-au simțit alții în pericol ? Ne răspund foile îngălbenite ale „Dezbaterilor parlamentare", din care răzbate suflul frămîntatei perioade de după primul război mondial, năzuința fierbinte de libertate a clasei muncitoare, a tuturor celor ce munceau, speranțele legate de un viitor mai bun și mai drept pentru țara și poporul nostru — toate exprimate de micul, dar aprigul grup de deputați din extrema stîngă a Parlamentului României.

Deputați comuniști în Parlament ? Cine au fost aceștia ? Ce poziție au avut față de problemele majore ale epocii respective ?

O primă victorie: votul universal

Valul frămîntărilor revoluționare, declanșat în primele două decenii ale secolului al XX-lea, și îndeosebi în anii imediat următori primului război mondial, cuprinsese întreaga România. Receptiv la ideile democratice și de progres, cu un simț de clasă deosebit, proletariatul s-a simțit atras irezistibil de ideile revoluționare ale stîngii predominante din Partidul socialist, manifestîndu-se activ prin puternice greve, demonstrații și acel ultimatum politic dat guvernului Averescu — greva generală din octombrie 1920.

Obligat de lupta internă a maselor — asupra cărora influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie nu întîrziase să se arate —, regimul burghezo-moșieresc a acordat votul universal, și în temeiul legii electorale din 1918 Camera deputaților (cea din noiembrie 1919 și cea din mai 1920) a căpătat o componență neobișnuită în peisajul politic românesc de pînă atunci.

Grupurile parlamentare ale celor două vechi partide burghezo-moșierești — Partidul conservator (condus de Take Ionescu) [1] și Partidul liberal (al lui Ionel I.C. Brătianu) — erau în Camera nou aleasă, covîrșite de numărul mare al proaspeților deputați, reprezentanți ai noilor partide politice apărute după război : Partidul poporului (condus de generalul Alex. Averescu), Partidul țărănesc (condus de I. Mihalache), Partidul democrat, Federația democrației național-sociale, Partidul țărănesc muncitoresc, Partidul țărănesc și al armoniei sociale etc. Multe dintre ele n-aveau programe cristalizate încă, dar încercau să-și facă drum prin arborarea unor titulaturi „ultra democratice".

Fuziunea, dezmembrarea și apariția unor noi partide constituiau numai o latură a crizei politice interne. Ea era secondată de o adîncă instabilitate guvernamentală (între 1918 și 1922 s-au perindat șapte guverne și s-au făcut numeroase remanieri).

Nevoite să facă unele concesii maselor muncitoare, cabinetele ministeriale au promis, și chiar au acordat anumite drepturi democratice, printre care votul universal. Așa se explică faptul că, în urma alegerilor din noiembrie 1919 și a celor din mai 1920 masele muncitoare și-au avut reprezentanții

[1] Vechiul Partid conservator părăsise definitiv scena vieții politice.

lor, proletariatul intrînd pe ușa din față a Parlamentului țării.

În 1919, împotriva indicațiilor unei părți din conducerea Partidului socialist, care hotărîse abținerea de la alegeri, au fost aleși, totuși, 7 deputați în Parlament. În mai 1920, rezultatul alegerilor a demonstrat influența crescîndă a partidului clasei muncitoare în viața politică românească : 19 din scaunele de deputați au fost ocupate de socialiști. Este semnificativ faptul că în județul Ilfov, în alegerile din mai 1920, din întreaga listă liberală a fost ales un singur deputat, în timp ce socialiștii au obținut 3 mandate ; numărul de voturi obținut de fiecare candidat socialist ales (14 500) a fost dublu față de voturile obținute de Take Ionescu (6 775) și mai mare decît cele acordate șefului liberalilor, Ionel I. C. Brătianu (9 518).

Deputații socialiști — constituind în Parlament nucleul aripii de stînga, democratică — au acționat susținut în cele două legislaturi, situîndu-se pe o poziție ofensivă.

După greva generală din 1920, în sînul grupului de deputați ai clasei muncitoare s-au conturat însă două grupări, poziția combativă fiind continuată de mănunchiul de deputați care s-au intitulat *grupul socialist-comunist*. Prezența activă a grupului este atestată în moțiuni, declarații, intervenții susținute în sesiunile parlamentare din 1921 și 1922.

De reținut că termenul *comunist* figura în titulatură încă din martie 1921, înainte de semnarea actului de naștere a partidului comunist.

„Vom apela la masele adînci ale poporului"

Pentru ca poziția adoptată de grup să se detașeze evident, deputații au ținut să repete, să accentueze, să insiste pentru a-și impune titulatura. Să răsfoim cîteva din stenogramele dezbaterilor. Ședința de dimineață a Adunării deputaților, din 21 martie 1921. la cuvîntul Gh. Cristescu : „*Grupul parlamentar comunist* asigură clasa muncitoare din România că va lupta prin toate mijloacele ce-i stau la îndemînă pentru ca dînsa să recapete libertățile sale de asociație profesională în sindicatele libere" [2].

Cîteva zile mai tîrziu, la 25 martie — cînd opoziția națională [3] își anunța retragerea din Cameră, în semn de protest față de excluderea a patru dintre deputații săi, deputații comuniști se manifestă independent, prezentînd o declarație separată în numele *Grupului parlamentar socialist-comunist*. Peste o zi, o altă intervenție : „Domnule președinte, domnilor deputați, cu onoarea a aduce la cunoștință Camerei că azi-noapte s-au operat percheziții și arestări printre militanții principali ai Partidului socialist și sindicatelor. Cum cunoaștem de aproape pe acești tovarăși și știm că nu au putut avea altă activitate decît aceea pe care noi, *deputații socialiști-comuniști*, o avem în mișcare, adică aceea prescrisă de congresele și adunările noastre publice, sîntem îndreptățiți a vedea în aceste arestări o nouă încercare de a răpi libertatea de manifestare și asociere a clasei muncitoare".

În ianuarie 1922, cu ocazia votului de neîncredere dat de Cameră guvernului Take Ionescu, instaurat în decembrie 1921, aceeași reafirmare a existenței independente a grupului : „*În numele parlamentarilor comuniști-socialiști* — prezenta Gh. Tănase moțiunea, în ianuarie 1922 — avem datoria să facem următoarea declarație : n-am avut încredere în guvernele burgheze trecute, cum nu vom avea încredere în nici un guvern burghez".

De la tribuna Parlamentului, grupul de deputați de extremă stîngă își declarase deschis apartenența la partidul revoluționar de tip nou — cel comunist — și, implicit, proclama dreptul acestui partid la existență politică independentă și egală cu toate celelalte partide. Deputații comuniști erau tratați ca un grup parlamentar distinct, căruia i se adresau întrebări, i se aduceau imputări sau era atacat nu rareori vehement.

Că adunarea a recunoscut existența de sine stătătoare a comuniștilor în Parlament o dovedește și acceptarea de moțiuni și declarații separate : unele în numele grupului social-democrat, altele din partea grupului socialist-comunist. În ședința din 28 aprilie 1921, în legătură cu arestarea unor militanți ai mișcării muncitorești, Al. Dunăreanu a citit o moțiune în numele deputaților social-democrați, iar Gh. Cristescu alta, în numele grupului socialist-comunist. (Situații asemănătoare au existat și în alte împrejurări, pînă în ianuarie 1922, dată de la care fenomenul nu se mai întîlnește.)

În ședința Parlamentului din 21 martie 1921, ministrul muncii, nemulțumit de o intervenție a lui Gh. Cristescu, în care acesta nu specificase în mod expres în numele cărui grup vorbește (trebuie subliniat faptul că ministrul își exprimase dezacordul față de deputații comuniști și simpatia față de cei social-democrați — *n.a.)*, i-a cerut șefului grupului parlamentar comunist să o facă.

„Gh. Cristescu : Grupul parlamentar socialist respinge în întregime acest proiect polițienesc (era vorba de legea sindicatelor și asociațiilor profesionale — *n.a.).*

G. L. Trancu-Iași : Care grup ?

Gh. Cristescu : *Grupul parlamentar socialist-comunist*".

Cu prilejul discutării proiectului de buget al Capitalei, la 22 aprilie 1921, primarul

---

[2] Toate citatele prezentate în articol sînt extrase din **Dezbaterile Adunării deputaților** din **perioada anilor 1919—1922.**

[3] Partidele : țărănesc (I. Mihalache), național-român (I. Maniu), național democrat (N. Iorga), independent (N. Lupu) etc. se constituiseră în „Opoziție națională" față de guvernul Averescu.

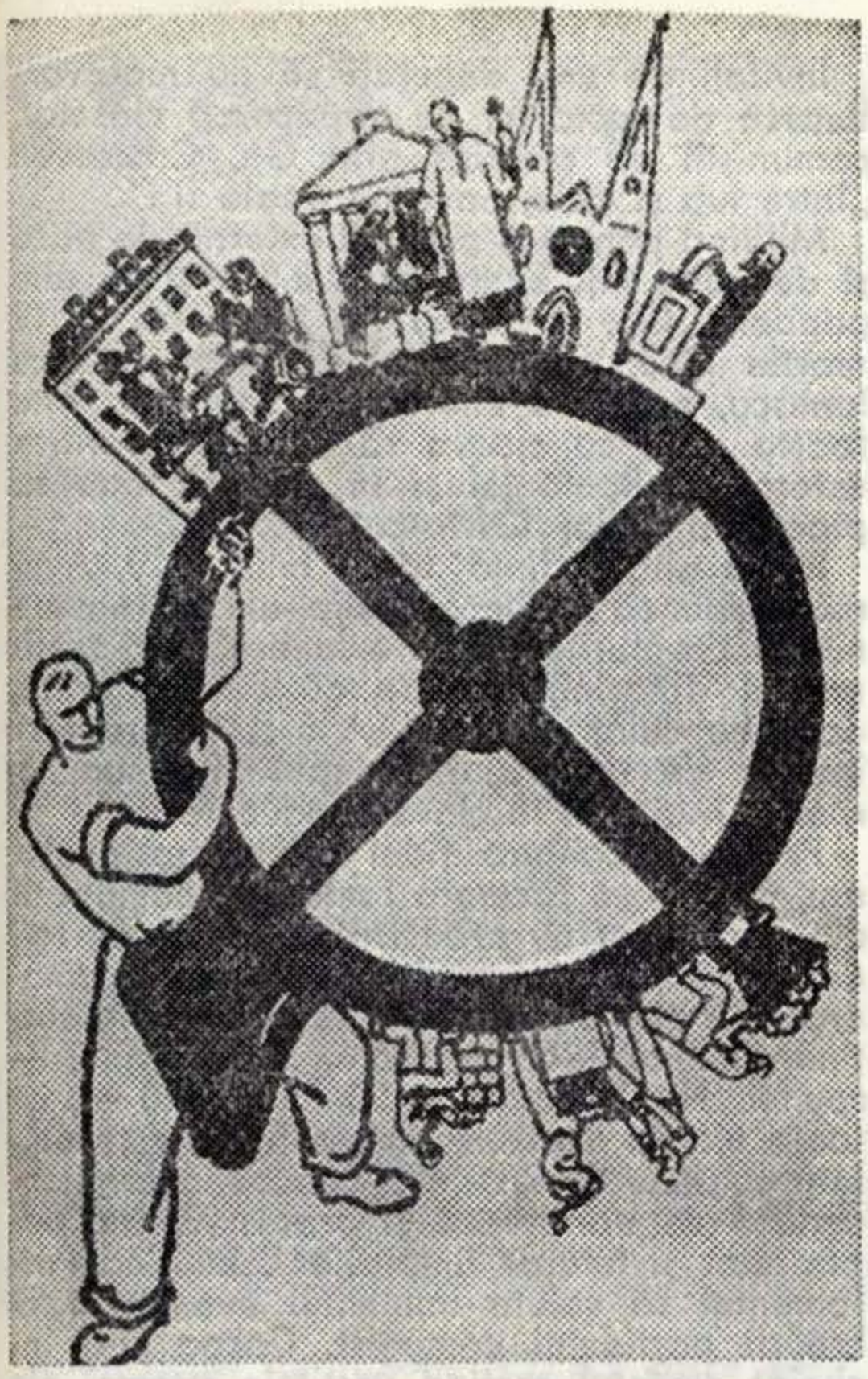

„Proletariatul învîrte roata istoriei". Din grafica militantă (afiș anonim), 1920

Bucureștiului, făcînd o referire la discuțiile sale pozitive cu deputatul Gh. Cristescu, este întrerupt de N. Iorga cu oarecare maliție-zitate :

„N. Iorga : Dumnealui vrea să fie primar cînd va veni comunismul la putere.

Gh. Cristescu : De ce nu faceți acum alegeri. Căci atunci vom veni *noi* în fruntea Capitalei". (Era vorba de alegeri comunale — *n.a.)*

Unul dintre deputați, luînd cuvîntul la sumar, în legătură cu ordinea urgenței discutării diverselor probleme, afirma : „Am rămas uimit cînd am auzit că la cererea domnului Bilciurescu s-a asociat și domnul deputat Cristescu — comunist" [4].

Printre cei ce au înfruntat atunci ostilitatea unui întreg parlament, menționăm pe : *Gh. Cristescu* — deputat de Prahova ; *Gheorghe Tănase* — deputat de Iași ; *Dumitru Stoiculescu* — deputat de Covurlui ; *Boris Ștefanov* — deputat de Dobrogea etc.

Adăugăm numele lui *M. Gh. Bujor,* care nu a participat la lucrările Parlamentului, alegerea lui ca deputat de Galați fiind invalidată de majoritatea Parlamentului burghez.

Deși ca grup distinct în Parlament, comuniștii s-au detașat abia în primăvara anului 1921, poziția lor în numele comandamentelor pe care le susțineau s-a manifestat pe întreaga perioadă a vieții parlamentare din anii 1919-1922. Deputații stîngii intuiseră exact rolul Parlamentului în condițiile regimului burghezo-moșieresc, posibilitățile restrînse pe care le oferea folosirea tribunei lui pentru satisfacerea deziderateIor celor mulți : „Noi am venit în acest Parlament fără nici un fel de iluzii, cu intenția de a obține de la dînsul puținul, extraordinar de puținul pe care-l mai poate da în folosul maselor. Noi vom aduce aici critica noastră și strigătul nostru de protest, iar afară vom apela de-a dreptul la masele adînci ale acestui popor, pentru a-și apăra ele însele libertățile încălcate" — glăsuia moțiunea prezentată de ei în ședința Adunării deputaților din iulie 1920.

Două sute de întreruperi

Despre atmosfera și desele apostrofări reciproce din Cameră s-a mai vorbit în istoriografia noastră. Cu atît mai ușor putem să ne imaginăm cum erau ascultați comuniștii : întreruperi repetate, ironii, apostrofări, injurii, vacarm. Zelea Codreanu, A.C. Cuza, C. Argetoianu — ca să pomenim doar cîțiva politicieni ultrareacționari — au recurs chiar la amenințări deschise la adresa reprezentanților clasei muncitoare.

Vrînd să slăbească aripa democratică a Parlamentului, reprezentanții claselor exploatatoare căutau orice prilej pentru a intimida pe cei mai consecvenți apărători ai dreptății și democrației. De aceea au invalidat alegerea lui M. Gh. Bujor ; de aceea au fost arestați deputați ai clasei muncitoare cu prilejul grevei generale ; de aceea au fost întemnițați cei care au votat crearea Partidului Comunist Român.

În ședința din 17 mai 1921, Zelea Codreanu a cerut condamnarea la moarte pentru deputații care participaseră la Congresul de creare a P.C.R. (era pusă în discuția Parlamentului problema eliberării lor din închisoare pentru a-și exercita calitatea de deputați). Avînd impresia că un deputat intenționa să le ia apărarea, i-a strigat : „Dacă vei îndrăzni să îi aperi pe comuniști, vei zbura de acolo !"

De două sute de ori a fost întrerupt deputatul comunist Gh. Tănase în cursul intervenției sale cu privire la legea reglementării conflictelor de muncă. La discutarea proiectului de lege privind organizarea sindicatelor, lui Gh. Cristescu i s-au pus zeci de întrebări și a fost întrerupt de nenumărate ori, pînă cînd acesta a izbucnit : „Tirani au fost mulți, dar tirania nu poate pune bariere ideilor de progres".

Fără a se lăsa intimidați, ei au folosit dezbaterile ca o tribună de confruntare

[4] Această dispută se ducea în legătură cu greva avocaților din Capitală.

a ideilor socialismului cu doctrinele claselor exploatatoare, susținînd cu fermitate calitatea lor de reprezentanți ai clasei muncitoare, ai poporului : „Reprezentăm muncitorimea [...] și nu pe aceia care trăiesc din munca ei". „Noi sîntem reprezentanți și ai țăranilor, și ai orășenilor" ; „Țărănimea începe a ști că numai socialiștii-comuniști o vor salva" ; „Între intelectuali și muncitori nu trebuie să facem nici o distincție".

Nu o dată, în incinta Parlamentului de atunci, s-a auzit formulat clar țelul luptei desfășurate de comuniști : instaurarea stăpînirii celor ce muncesc și făurirea unei noi orînduiri sociale. D-tru Stoiculescu, vorbind în apărarea celor arestați cu prilejul grevei generale (din care 80 se mai aflau la Jilava), declara : „Nu crede domnul ministru de interne că e timpul să înceteze cu această dictatură care va hotărî clasa muncitoare să înfăptuiască, cu o oră mai devreme, dictatura proletară ?"

Frecvența cu care deputații comuniști luau atitudine și, mai ales, conținutul intervențiilor lor l-au determinat pe președintele Adunării, Duiliu Zamfirescu, să remarce : „Nu este o singură ședință între nenumăratele ședințe care au urmat ca să nu luați cuvîntul o dată. Nu este zi de la Dumnezeu, în care dumneavoastră să nu fiți înscriși și la comunicări și la interpelări !" Gheorghe Cristescu i-a replicat : „Noi apărăm interesele maselor și vom veni în fiecare zi cu mai multe interpelări și comunicări".

Comuniștii atacau probleme majore ale muncitorimii, se refereau la legislația muncitorească, la viața socială și politică a țării, denunțau împilarea și exploatarea.

Au fost rostite cu respect, în incinta Adunării deputaților din România, nume de muncitori, de militanți activi ai mișcării muncitorești, impunîndu-se astfel realitatea istorică ce confirma că activitatea politică nu era atribuția exclusivă a unui grup de politicieni burghezi, că proletariatul și-a format cadre, buni organizatori și conducători politici. „Sindicatul din Galați — spunea deputatul averescan Dobrescu — este condus de domnul Gh. Niculescu-Mizil. Pînă la venirea dumisale în orașul Galați, liniștea în rîndul muncitorilor și cărăușilor era mare și perfectă. De cînd a venit domnia sa, propaganda făcută în rîndul muncitorilor s-a întețit". Și deputatul sus-pomenit, îngrijorat, cerea ajutorul Parlamentului, întrucît „organizația politică a clasei muncitoare din Galați este foarte puternică și agită ideea prăbușirii regimului oligarhic din România".

„Între lup și oaie..."

La o aluzie provocatoare a lui A.C. Cuza : „poate nu sînteți naționali ?" i s-a răspuns de pe băncile unde se aflau deputații clasei muncitoare : „Mai naționali ca dumneavoastră. Ne îngrijim de pătura de jos !"

Invitați de unii deputați să nu mai vorbească de *lupta*, ci de *împăcarea* claselor, *comuniștii au răspuns prin Gh. Cristescu* : „Între lup și oaie, pace nu poate fi !"

Militînd pentru o politică externă de pace și de bună înțelegere cu U.R.S.S. și cu alte popoare, Gh. Cristescu l-a întrerupt, la 19 martie 1920, pe ministrul de externe, Take Ionescu, care s-a enervat : „Domnilor, este foarte greu ca cineva să conducă politica externă a României și în același timp să placă domnului Cristescu".

Într-o altă ședință, la 21 iulie 1920, Averescu spunea : „Fiecare știe azi să enunțe numai drepturile pe care le are, dar sentimentul datoriei, pară-se că este adormit, dacă nu chiar atrofiat". A fost întrerupt cu ironie de unul dintre deputații muncitorilor : „Mai ales la clasa conducătoare".

Pentru a contura fidel atmosfera acelor ani, trebuie să facem o remarcă : comuniștii din Parlament nu erau tratați la fel de toți deputații. Oameni politici cu vederi democratice s-au solidarizat adesea cu ei în susținerea unor idei avansate. „Socialismul — spunea N. D. Cocea la 28 iulie 1920 —, ca toate marile doctrine omenești, nu este unilateral și nu este strîmt. Concepția larg socialistă se adaptează tuturor nevoilor popoarelor și tuturor timpurilor". Invitînd Parlamentul să salute iminentul eveniment al creării partidului comunist, Cocea și-a încheiat cuvîntul rostind vestitele versuri ale „Internaționalei" : „Sculați, voi, oropsiți ai vieții, / Voi, osîndiți la foame, sus".

Chiar și din rîndurile celor care nu erau de acord cu principiile comunismului s-au auzit uneori glasuri în sprijinul existenței unor norme democratice în viața politică parlamentară românească și, implicit, în apărarea comuniștilor.

N. Iorga, de pildă, a ținut să vorbească, la 17 mai 1921, despre simpatia pe care a avut-o în anii tinereții față de socialism : a elogiat *Capitalul* lui Karl Marx, a apreciat necesitatea obiectivă a creării partidului clasei muncitoare. În ședința din 2 iunie 1921, cînd Al. Dobrogeanu-Gherea a fost admonestat pentru că protesta contra modului ilegal de desfășurare a alegerilor, în sală s-a rostit cuvîntul de „bolșevic". N. Iorga a intervenit : „Cum adică, bolșevicii nu sînt și ei cetățeni ? Atunci n-aveți decît să încornorați pe cineva cu epitetul de bolșevic pentru ca să-l scoateți de sub scutul legilor !"

După arestarea deputaților comuniști, în luna mai 1921, dr. N. Lupu spunea : „Guvernul a făcut prin arestarea, și mai ales prin condițiile arestării comuniștilor și a colegilor noștri, un act de nemaipomenită samavolnicie în analele parlamentare nu numai ale României, dar chiar ale omenirii".

Discutarea situației comuniștilor arestați a reprezentat, fără îndoială, un moment-cheie în stabilirea viitorului drum al Camerei : democratic sau nedemocratic.

Îmbogăţiţii de război (I.D.R.) *către invalizii, orfanii şi văduvele războiului* (I.O.V.) : *„Voi aţi făcut România mare, noi o consolidăm“*

Comisarul regal : Eu am acuzat pe socialişti, şi a fost condamnat... guvernul ! (*„Veselia“, 28 martie 1919*)

„Întreaga fizionomie a dezbaterilor adunării este pierdută, este falsificată, şi cu aceasta aţi suprimat pe jumătate libertatea de exprimare a adunării“, remarca, la 17 mai 1921, în intervenţia sa, N. Lupu.

„Nimeni nu poate fi chemat la răspundere pentru convingerea lui care l-a făcut de a se afilia la Internaţionala a III-a“ — susţinea N. D. Cocea.

Apărînd dreptul de imunitate parlamentară, Gr. Iunian declara : „Astăzi a venit rîndul socialiştilor-comunişti, mîine va veni rîndul celorlalţi socialişti — după cum a declarat domnul ministru de interne —, iar poimîine va veni rîndul şi a altora care stau de pază împotriva fărădelegilor pe care le toleraţi“.

Marele moşier, bancher şi industriaş C. Argetoianu, ministrul de interne în guvernul Averescu, fiind interpelat în Cameră în legătură cu soarta celor arestaţi, a încercat să intimideze pe deputaţii care susţineau eliberarea comuniştilor : „E curioasă simpatia care se vede în acea parte a adunării faţă de comunişti“. La care i s-a răspuns din Cameră : „E sentimentul de libertate al unor oameni liberi şi nu al unor sclavi“.

„România nouă vom înfăptui-o noi!...“

A trecut de atunci o jumătate de secol. Poate nu toţi comuniştii de atunci au rezistat terorii şi presiunii ideologice de mai tîrziu ; poate nu toate problemele ridicate de ei în Cameră au avut la bază interpretarea cea mai adecvată a fenomenelor social-politice ; poate stilul expunerii nu s-a ridicat la nivelul exigenţelor oratorilor de profesie. Adevărul proclamat de deputaţii comunişti, intransigenţa, curajul şi perseverenţa cu care l-au afirmat, adîncul devotament şi credinţa în victoria clasei muncitoare, în viitorul socialist al patriei au adus în cel mai înalt for legislativ din România burghezo-moşierească — Parlamentul — un aer proaspăt înnoitor. De la tribuna Adunării deputaţilor a răsunat puternic cuvîntul celor mai buni reprezentanţi ai poporului român, prevestind viitorul :

„Ascultaţi glasurile care vă mai spun, nu vă încăpăţînaţi, nu vă puneţi în calea vremurilor, căci *România nouă* vom înfăptui-o noi şi de vă veţi încăpăţîna, în ultima instanţă vom înfăptui-o chiar prin revoluţie“ *(Gh. Tănase, 5 august 1920).*

În amintirea victoriei, voievodul a ridicat la Plumbuita lăcaș nou, înconjurat cu puternice ziduri de apărare. (Vedere generală a mănăstirii, înainte de restaurare)

Mulțămită Domneasca pentru vitejie și credință

GEORGE POTRA
doctor docent în științe istorice

Din cele mai vechi timpuri, voievozii noștri au purtat multe și grele lupte pentru apărarea țărilor peste care domneau. În aceste bătălii, în afară de trupele de ostași recrutate din țărănime și locuitorii orașelor, ei au avut de partea lor și slujbași și oameni de nădejde și de credință pe care s-au sprijinit, după cum au avut și dușmani care au căutat — pe față sau în ascuns, prin forțe proprii sau cu ajutorul armatelor străine — să-i înlăture din domnie.

În istoria patriei, exemplele de credință și eroism sînt numeroase. Numai în domnia lui Ștefan cel Mare, de aproape o jumătate

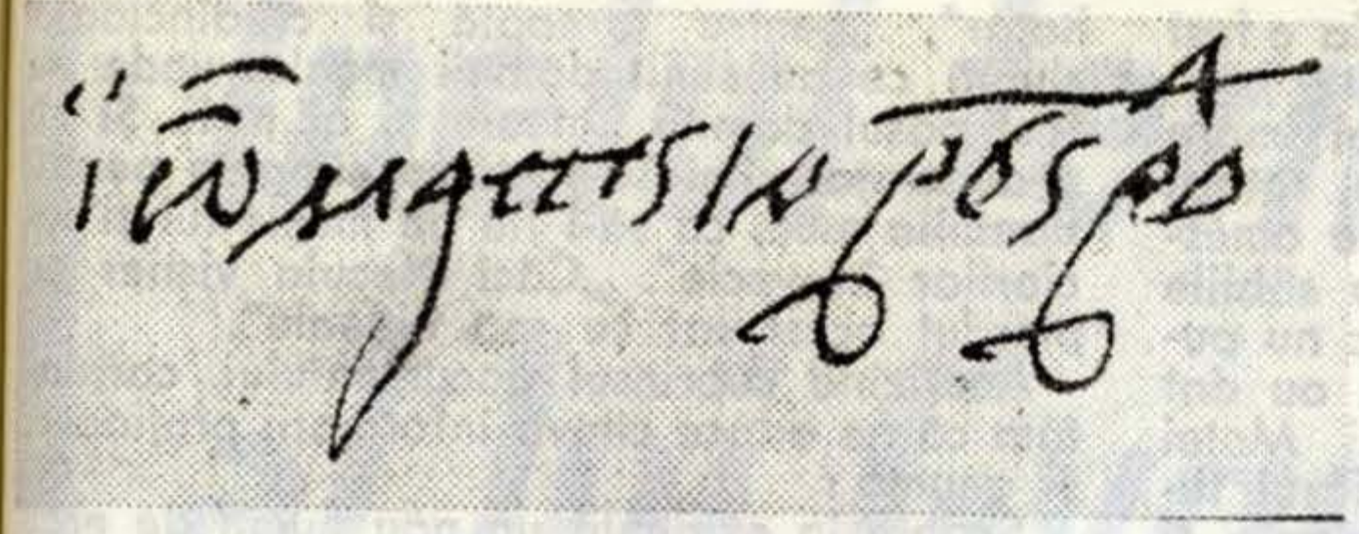

Semnătura și sigiliul inelar al domnitorului de pe cartea de danie, dată la București în 23 octombrie 1632, prin care voievodul îl răsplătea pe Mareș căpitan, pentru „direaptă și credincioasă slujbă ce au slujit domnii meale...“

de veac, vitejii și răsplătirea domnească ce li s-a făcut ar forma un frumos și interesant capitol din trecutul istoriei noastre, cel mai cunoscut fiind Aprodul Purice[1], acel viteaz care, în lupta de la Cașin, din 6 martie 1486, l-a ajutat pe voievodul său, cu calul ce i l-a dat, făcîndu-se movilă să-l încalece și luptînd alăturea fără frică. Impresionat de această faptă, voievodul Moldovei i-a promis, chiar pe loc, că, dacă va învinge, îl va răsplăti cum trebuie. Și așa a și fost.

Dacă trecem în Țara Românească, este suficient să amintim pe cei trei frați Buzești, pe Banu Manta și Baba Novac, care au fost sabie și scut alături de domnitorul lor, neînfricatul Mihai vodă Viteazul.

Printre tinerii luptători din oastea marelui erou se număra și un fecior de boier, Matei din Brîncoveni, viitorul domn Matei Basarab. Ajuns la domnie, după ce s-a călit în luptele interne, s-a experimentat în altele pe diferite meleaguri străine și a ocupat, în țară, dregătorii de seamă, printre care și pe aceea de vel agă, adică de comandant-șef al armatei, Matei a știut să prețuiască cu generozitate pe cei ce i-au fost credincioși. Un document[2] de curînd descoperit ne aduce știri noi în legătură cu răsplătirea pe care voievodul a căutat s-o dea acelora care s-au distins în luptă, dînd dovadă de un deosebit eroism și de mare credință față de domnitor, căutînd, înainte de luptă, să adune cît mai mulți ostași și să vină cu ei cît mai în grabă la nevoia țării și a voievodului.

Faptul este legat de lupta purtată de Matei Basarab împotriva lui Radu Iliaș, fiul lui Alexandru Iliaș, domnul Moldovei[3]. Numit de sultan pe tronul Țării Românești, în locul lui Leon Vodă, Radu Iliaș nu a izbutit să se urce pe tron, fiindcă Matei Basarab, aflat în Transilvania, s-a grăbit să se întoarcă în țară. A fost primit cu mare bucurie de întreaga populație a Olteniei, iar în localitățile Drinov și Pesteani, boierii și armata roșiilor de țară (călărimea de frunte, compusă din boieri de țară) i-au ieșit în întîmpinare. La Brîncoveni (comuna natală), boierii pămînteni, cunoscîndu-i calitățile de bun român, priceput oștean și harnic gospodar, l-au proclamat domn. Abaza pașa de Silistra i-a recunoscut această calitate și i-a dat și caftan, cu toate că acest drept îl avea numai sultanul. La 30 septembrie, Matei Basarab a intrat în București.

În acest timp însă, Radu Iliaș, cu ajutorul tatălui său, și-a pregătit o armată numeroasă, alcătuită din moldoveni, tătari și boierii munteni pribegiți (în frunte cu Hrizea vornicul), care nu voiau să recunoască pe Matei Basarab ca domn.

Matei și-a strîns și el, în grabă, oșteni din toate părțile țării, pe care i-a pus sub comanda unor încercați luptători, cum au fost marele agă Lupu Buliga Mehedințeanu, paharnicul Barbu Brădescu, Tudose Mehedințeanu și alții. Se spune că a avut și un corp de oaste turcească, trimis de Abaza pașa, comandat de aga lor. După ce toate pregătirile au fost gata, Matei a ieșit să se împotrivească dușmanilor, în afară de București, „în jos de mănăstirea Plumbuitei“.

În prima ciocnire, care a avut loc la 25 octombrie 1632, după cum spune cronicarul Radu Popescu, s-au „lovit“ numai străjile celor doi domnitori, acelea ale lui Radu Iliaș fiind învinse. A doua zi, duminică, lupta s-a dat între grosul oștirilor. De cinci ori cavaleria moldovenească, ajutată de tătarii conduși de Orak Murcea, au pornit șarjă împotriva celei muntenești. Lupta a fost cît se poate de îndîrjită și grea pentru ambele

---

[1] Vezi, în acest sens, *A existat Aprodul Purice?* din „Magazin istoric“ nr. 4 (37) 1970, p. 69 *(n.r.)*.

[2] În colecția Muzeului de istorie al județului Prahova.

[3] Vezi articolul *Mai bun n-a fost nici un domn*, din „Magazin istoric“ nr. 12 (33) 1969, p. 26 *(n.r.)*.

armate, dar în cele din urmă victoria a fost de partea lui Matei.

Cronicarul spune : „Fost-au război mare de dimineața pînă seara. Făcut-au tătarii mare năvală în multe rînduri, cît se amesteca unii cu alții bătîndu-se tot cu săbiile goale [adică corp la corp] și nimic nu putură folosi. Și cînd fu în diseară, au dat Dumnezeu de au fost izbînda lui Matei Vodă ; iară Radul Vodă au dat dosul fugind, cu mare spaimă și cu capul gol ; și multe trupuri au căzut jos de sabie".

Numărul morților, din ambele tabere, a fost mare (tradiția spune peste 5 000 de ostași), majoritatea acestora din armata lui Radu Iliaș. Au căzut atunci și o serie de boieri, atît moldoveni cît și munteni, printre care : vistierul Necula Catargiu, vistierul Cornățeanu-Florescu, logofătul Popa Greceanu și au fost răniți : paharnicul Barbu Brădescu (foarte grav, a și murit la scurtă vreme), vornicul Ivașcu Băleanu (mort în 1635), vornicul Hrizea Popescu, stolnicul Catargiu, vistierul Dudescu, Tudose Mehedințeanu și alții.

După terminarea luptei, Matei Basarab a dat ordin să se adune trupurile celor căzuți și să fie înmormîntate, acoperindu-le cu pămînt în formă de movilă, și astfel să ferească și orașul București de vreo grea molimă. Apoi, domnitorul „s-au întors în oraș la scaunul lui, dînd laudă mare lui Dumnezeu pentru că l-au izbăvit de vrăjmașii săi și ai țării".

Odată înapoiat în București, nu a uitat însă pe aceia care s-au luptat vitejește și i-au fost de mare ajutor. Unora le-a dăruit moșii, iar pe alții i-a ridicat în dregătorii. Așa este cazul generalului său Lupu Buliga Mehedințeanu (conducătorul seimenilor și al vînătorilor), căruia i-a dăruit, din domeniul voievodal, moșia Seaca-Carave din județul Mehedinți — după cum spune hrisovul — „pentru dreapta și credincioasa slujbă domniei și armatei, **făcînd mari îndreptări în oaste**" (adică a comandat trupele cu o nouă tactică militară, datorită împrejurărilor și terenului, fapt care a dus la victorie).

Documentul la care ne-am referit menționează numele și unui alt viteaz căruia domnul i-a adus mulțămire. Prin cartea de danie, dată în București la 23 octombrie 1632, Matei Basarab arată că dăruiește lui Mareș, căpitan din Ploiești, satul Stoienești din județul Prahova, care fusese confiscat de la vistierul Necula Catargiu, ce împreună „cu o seamă de boierii cei mari ai țerei ei se-au rădicat spre domniia mea cu oaste și cu război".

Lui Mareș căpitan i se da satul Stoienești, „cu tot hotarul și cu toți rumânii și cu morile și cu viile și cu tot venitul de pretutindenelea, oarecăt se va alege, de în hotar în hotar", „pentru direaptă și credincioasă slujbă ce au slujit domnii meale, unde au fost păsul domnii meale și al țării. **Și nu și-au cruțat nimic a-și vărsa sângele pentru domniia mea,** ca să-i fie de moșie lui și feciorilor în vecie". „Căci Necula vistier au pierdut acest sat cu rea hitlenie".

Analizînd cuprinsul documentului, constatăm că ne aduce cîteva informații prețioase, și anume :

Scoate în evidență un nou nume de erou (Mareș căpitan), nepomenit de cronicarul Radu Popescu sau de alte izvoare contemporane.

Bătălia din jurul mănăstirii Plumbuita nu s-a desfășurat la 25 și 26 octombrie 1632, cum ne spune cronicarul Radu Popescu, ci mai înainte cu cîtva timp. Faptul este explicabil dacă ținem seama că Radu Popescu n-a fost un martor ocular al evenimentului, ci a scris despre această luptă cu mult mai tîrziu, din auzite. Domnitorul Matei Basarab, prin actul pe care l-a dat, nu putea să greșească, să vină cu o răsplătire înainte de întîmplarea faptului. Așa că știrea pe care ne-o dă documentul e inedită, precisă și interesantă.

Matei Basarab s-a grăbit cu această răsplată. N-a amînat-o pînă vor fi alte condiții favorabile, așa cum s-a întîmplat față de marii săi comandanți, care au mai așteptat, fără să se supere. Domnitorul n-a întîrziat de loc față de Mareș căpitan, și acest fapt ne face să credem că eroul prahovean a fost acela care în lupta grea, corp la corp, a omorît pe cel mai mare dușman al voievodului. Mareș a fost mai tînăr, mai agil și, probabil, printr-o mișcare de surprindere a înfipt adînc și mortal sabia în Necula vistierul, cu toate că și el a fost rănit, dar nu grav, fiindcă a știut să se ferească de lovituri periculoase. Bănuim însă și mai mult. Că Necula, poate, ar fi avut intenția să omoare chiar pe Matei și în această situație Mareș, cu ochiul lui ager, atent la cele ce se întîmplau în jurul voievodului, s-a aruncat asupra lui Necula vistier, salvînd astfel viața domnitorului său.

Acest lucru nu-l putea uita Matei Basarab și imediat ce a sosit în București a și dat documentul respectiv, cu toate că încă nu avea format nici divanul țării, ca să fie amintiți și dregătorii ca martori. Hrisovul de danie (primul document, cunoscut nouă, dat de Matei Basarab) este semnat numai de el și, ca o confirmare în plus, este întărit și cu pecetea inelară domnească, în tuș roșu. Iată dar cum un domnitor (drag nouă prin întreaga lui activitate) a știut să răsplătească vitejia și credința față de el a lui Mareș căpitan, care va ajunge, la bătrînețe, la cea mai înaltă dregătorie, de mare ban al Craiovei.

Inelul fermecat al lui Gyges și urechile de măgar ale lui Midas

P. H. EYDOUX

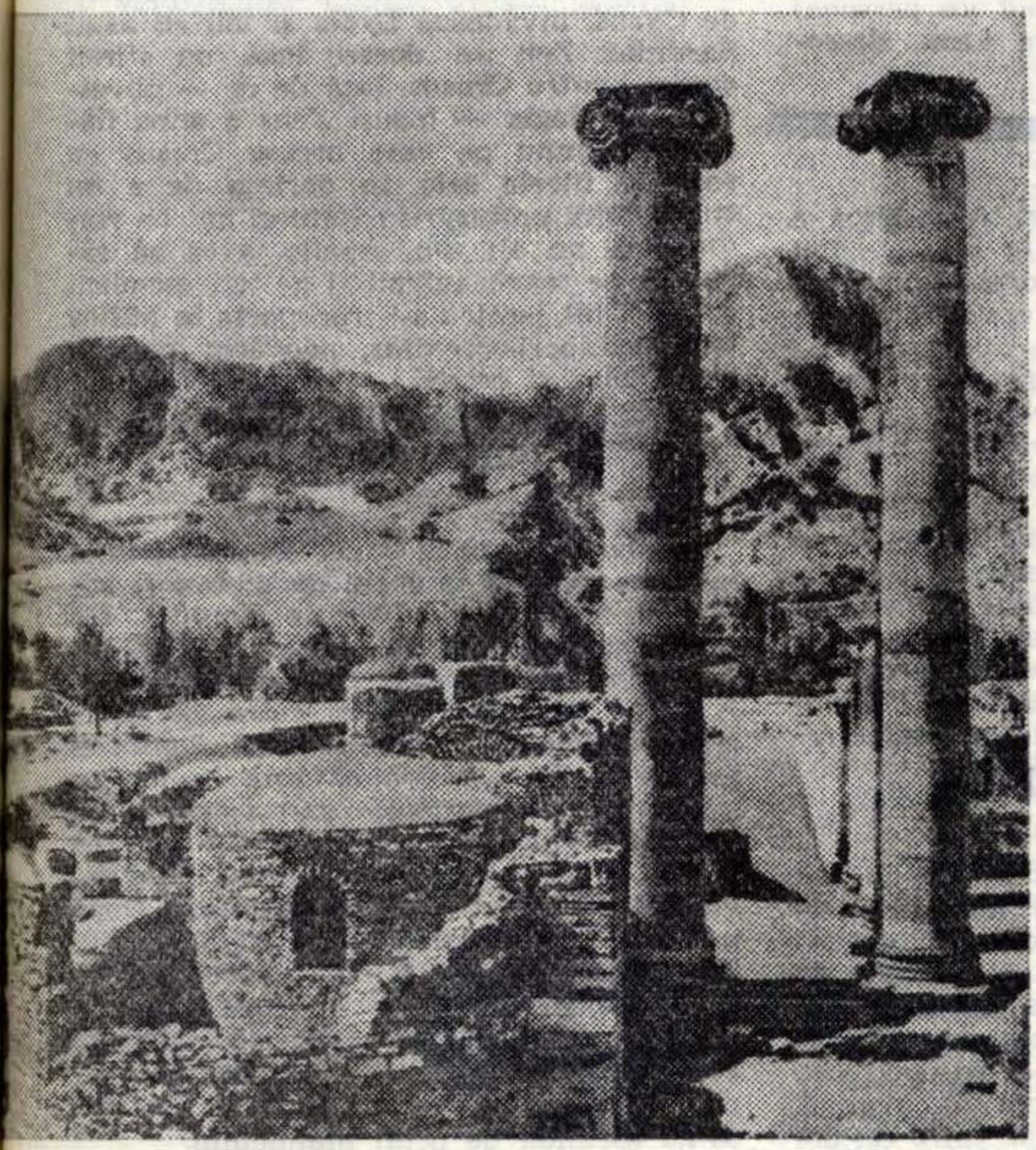

Ruinele templului zeiței Artemis din Sardes, construit în timpul lui Alexandru Macedon

Fragment dintr-o figurină modelată din pămînt ars, înfățișînd un personaj nobil (secolul al VI-lea î.e.n., descoperit la Sardes)

După prăbușirea hititilor, Asia Mică a cunoscut apariția mai multor regate. Unul dintre ele a înscris în istorie o prezență bogată în evenimente : este vorba de regatul Lydiei.

Acoperea un vast teritoriu, care includea o bună parte a Anatoliei occidentale și se întindea pînă la litoralul Mării Egee. Capitala — Sardes — se afla la circa 100 de kilometri la vest de Izmirul de astăzi. Acest regat, întemeiat în cel de-al VIII-lea secol i.e.n., a devenit un stat însemnat. În contact cu coloniile grecești de pe coasta egeeană a Asiei Mici, el s-a orientat spre civilizația elenică „occidentalizîndu-se". (Se știe, de pildă, că lydienii aduceau fastuoase ofrande la Delfi.)

HERCULE ȘI CRESUS

Mitologia, folclorul și istoria și-au dat mîna pentru a aureola această țară. Hercule ar fi fost vîndut ca sclav reginei lydiene Omfala, care s-ar fi îndrăgostit de el. Și chiar dacă, la curtea regală, a mai înscris cîteva strașnice fapte de voinicie, eroul — spune legenda — își petrecea aproape tot timpul în preajma reginei, ocupîndu-se cu țesutul inului. Între cei doi avea loc chiar un bizar schimb de ținută vestimentară : Hercule se îmbrăca cu lunga rochie lydiană, în timp ce Omfala își împodobea trupul cu pielea de leu a iubitului.

Despre o altă regină lydiană, legendele povestesc, de asemenea, multe isprăvi. Nysia era atît de frumoasă, încît augustul ei soț, regele Candol, a ținut ca favoritul lui, Gyges, să o privească fără văl. Acest început de operetă se termină cu o dramă : Nysia ceru lui Gyges să-l ucidă pe Candol și să-i ia locul. Astfel avu loc o schimbare de dinastie. Vom reveni mai departe asupra lui Gyges, fabulosul suveran care, printre altele, avea și norocul de a poseda un „inel fermecat", datorită căruia se putea face nevăzut.

Dar, pînă atunci, să amintim și de alte legende. Rîul care scălda orașul Sardes — apă destul de micuță, de altfel, de vreme ce putea fi trecută prin nenumărate vaduri — purta un nume care a devenit sinonim cu izvorul bogăției : Pactolul. Cresus, ultimul rege al Lydiei, evocat în expresia „bogat ca și Cresus", și-ar fi datorat avuțiile fără margini în bună parte nisipului aurifer pe care apele acestui rîu îl duceau cu ele. Cresus ajunsese celebru în lumea elenică și chiar înțeleptul Solon a ținut să-l viziteze. Dar bogățiile nu l-au pus pe opulentul rege la adăpost de cuceritori. În anul 548 î.e.n. perșii, comandați de Cyrus, invadează Lydia și iau cu asalt Sardesul. Zeii nu doresc însă un sfîrșit atroce pentru Cresus. Iată de ce — povestește mitologia — însuși Zeus a stins flăcările rugului pe care urcase Cresus cu soția și fiicele sale, în dorința de a nu supraviețui prăbușirii regatului lor. La rîndul său, un alt zeu, Apollo, avea să răpească pe regele înfrînt și pe toți membrii familiei lui, pentru a-i transporta în idilica țară a hiperboreenilor, adevărat paradis al laptelui și mierii.

LEGENDELE POVESTESC — ISTORIA CONFIRMĂ

Să revenim însă la Gyges. Deși amintirea lui este scăldată în jocul de umbre și irizări al legendelor aduse de Herodot, s-a putut stabili științific că el a fost un personaj real și chiar un mare suveran. A urcat pe tronul Lydiei către 687 î.e.n. și a murit în 652. Războinic și diplomat în același timp, a reușit să țină în loc pe invadatorii cimerieni, care amenințau Asia Mică. Pentru a realiza aceasta, nu s-a sfiit să se sprijine pe asirieni, declarîndu-se vasalul vestitului rege Assurbanipal. După trecerea pericolului, căută alianța Egiptului, al cărui ajutor îi era necesar pentru a scăpa de suzeranitatea asirienilor. În cele din urmă. Gyges a fost însă ucis în cea de-a doua campanie împotriva cimerienilor. Inelul lui fermecat nu putuse să-l... ascundă de ochii inamicului.

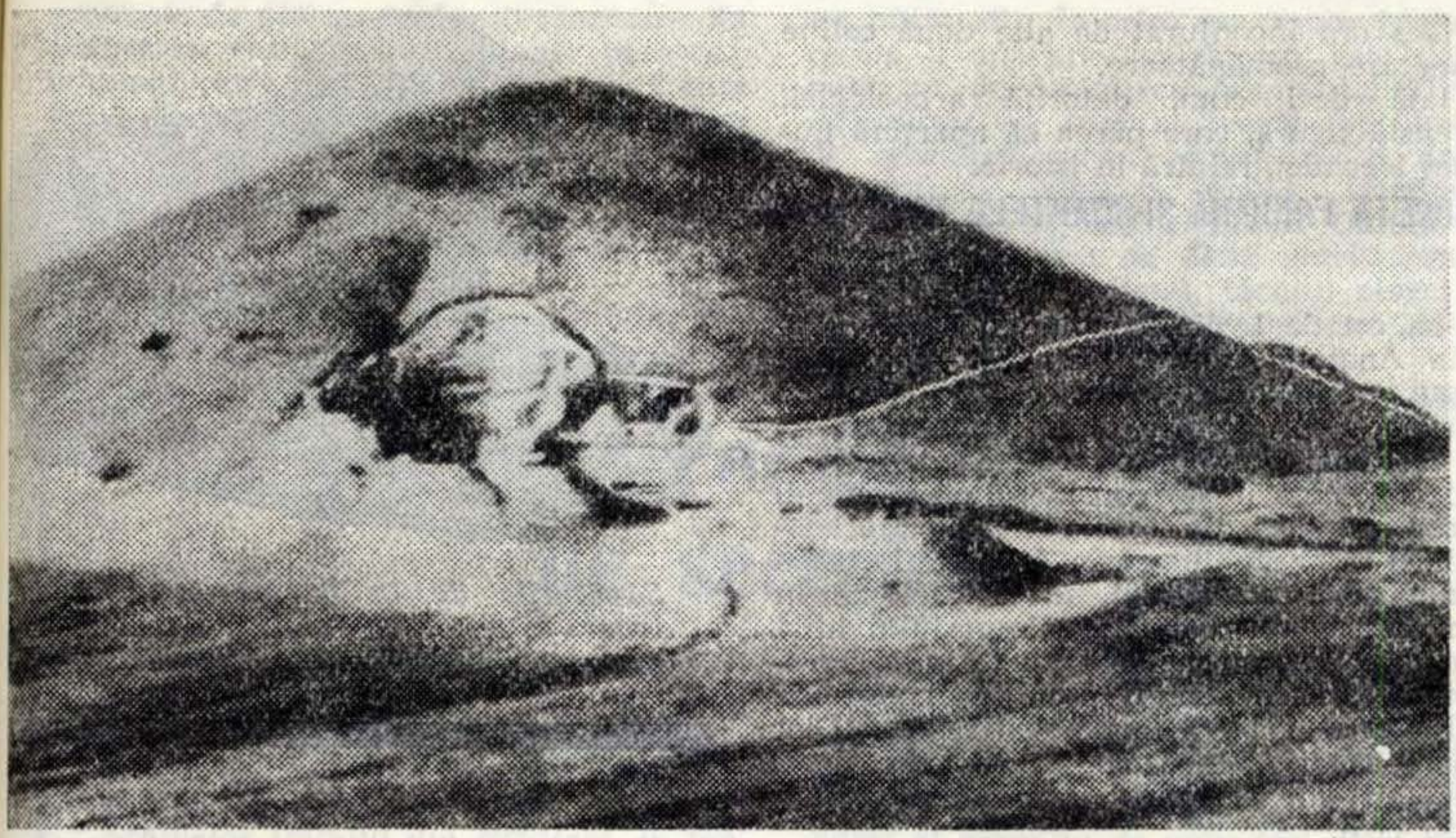

Atenţia arheologilor a fost atrasă de acest tumulus sub care se pare că se adăposteşte mormîntul regelui Gyges

Pînă la acest deznodămînt însă, Gyges reuşise să-şi întindă puterea asupra litoralului, căutînd să obţină, fie prin negocieri, fie prin forţa armelor, supunerea coloniilor greceşti de pe coasta Asiei Mici. Într-adevăr, pentru el era esenţial să dispună de porturile acelor colonii pentru a putea face export, după cum pentru grecii din acele locuri era important să-şi menţină legăturile de afaceri cu hinterlandul lydian. Astfel se născu, în acea perioadă, o lume greco-lydiană, unită prin interese comune. Gyges se eleniza ; încă de la început obţinuse ca oracolul de la Delfi să-i dea „girul" pentru lovitura de stat ce i-a permis — prin asasinarea regelui Candol — să preia puterea. Unii l-au calificat drept „suveran modern" datorită faptului că acorda prioritate aspectelor economice. A fost cel dintîi rege care a bătut monede de aur şi de argint (în mari cantităţi, după cît se pare). S-a dovedit suficient de abil pentru a-şi căsători fiica cu bancherul Melas, devenit mare stăpîn al Efesului.

Epoca lui Gyges a fost pentru toată Asia Mică occidentală o perioadă de prosperitate. De această bunăstare a beneficiat lumea greacă în întregime. Gyges a făcut din Sardes o capitală fastuoasă. Oraşul avea, de altfel, să-şi păstreze prestigiul şi mai tîrziu. A fost înfrumuseţat şi de romani, pentru ca abia în cel de-al V-lea veac să fie devastat de goţi. În timpurile moderne, cetatea lui Gyges şi a lui Cresus nu mai era decît un biet sat, căruia Pactolul nu-i mai aducea nici un fel de bogăţie. Aceasta, pînă în ziua în care expediţiile arheologice au făcut să renască lumea de odinioară, au reînviat umbrele neasemuit de strălucite ale bogaţilor suverani de altădată.

Înainte de primul război mondial, o expediţie organizată de Universitatea din Princeton descoperi acolo templul zeiţei Artemis. Acest monument era destinat să ofere lumii moderne un exemplu al splendorii pierdute a Sardesului, din care n-au mai rămas decît nişte biete ruine şi vestigii informe. Templul fusese construit pe amplasamentul unui alt templu lydian, înălţat de Cresus şi pe care îl dărîmaseră atenienii în timpul răscoalei coloniilor ioniene din Asia Mică în anul 499 î.e.n. Edificiul, ale cărui ruine grandioase pot fi văzute şi astăzi, a fost ridicat din ordinul lui Alexandru cel Mare. Vestigiile demonstrează cu prisosinţă cît de impunătoare a fost, în ansamblu, frumuseţea acestui sanctuar — capodoperă a arhitecturii elenistice.

În ultimii ani, atenţia arheologilor a fost reţinută de o ridicătură de pămînt adăpostind un mormînt. Dominînd imensa necropolă lydiană, situată la cîţiva kilometri de Sardes, această ridicătură are dimensiuni considerabile : 40 de metri înălţime şi 200 de metri în diametru. Multe indicii pledează în favoarea concluziei că arheologii au descoperit în necropola de la Sardes mormîntul regelui Gyges. În favoarea acestei ipoteze se citează, desigur, şi descoperirea unor ceramici protocorintiene aparţinînd în mod cert epocii în care a murit regele lydian. În sfîrşit, se poate adăuga mărturia unui poet grec din Efes, care spune că mormîntul lui

Gyges era înconjurat de alte două coline funerare asemănătoare.

Iată deci cum, datorită arheologiei, această figură, care părea să aparţină numai legendei, reintră în istorie.

BONETA FRIGIANĂ ŞI ŞOAPTELE TRESTIILOR

La est de Lydia, ocupînd o bună parte din Anatolia centrală, un alt regat şi-a avut epoca lui de strălucire. Este vorba de Frigia, a cărei glorie, de altfel efemeră, nu a fost mai puţin însemnată decît aceea a Lydiei. Astăzi se consideră că frigienii erau originari din Tracia sau din Macedonia şi că se stabiliseră în Anatolia în urma unei mari migraţiuni. Li se atribuie în mare măsură prăbuşirea Imperiului hitit. În orice caz, arheologia nu le indică prezenţa decît începînd cu mijlocul veacului al VII-lea î.e.n. şi fondatorul regatului lor pare să fi fost regele Midas, care ar fi domnit în perioada dintre anii 738 şi 695 î.e.n.

Midas? Acest nume aparţine deopotrivă istoriei şi legendei. Cîte episoade interesante nu au relatat despre el atît Ovidiu cît şi Plutarh!

Midas dobîndise, de pildă, darul de a transforma în aur orice obiect pe care l-ar fi atins. Lesne de închipuit ce păţea bietul Midas cînd, înfometat, lua în mînă ceva de mîncare. Pentru a scăpa de acest adevărat blestem — spune legenda —, regele a implorat ajutorul lui Dyonisos. Înduplecîndu-se, zeul îl sfătui să se scalde în apa Pactolului. De atunci, undele acestui rîu începură să poarte nisip aurifer. Dar cu aceasta necazurile lui Midas nu se sfîrşiră. Bietul rege trebui să arbitreze un soi de concurs muzical între Pan — meşterul flautului — şi Apollo — interpret la liră. Regele aprecie mai mult arta lui Pan. Idee nu prea grozavă, de vreme ce Apollo, pentru a se răzbuna, îi transformă urechile în lungi urechi de măgar.

Nefericitul Midas îşi ascundea aceste urechi sub o bonetă (aşa-numita „bonetă frigiană"). Dar cineva trebuia să-i cunoască taina: frizerul său, pe care îl obliga să păstreze secretul. Acesta, simţind imperioasa nevoie de a dezvălui totuşi cuiva ceea ce ştia numai el, şi temîndu-se totodată de pedeapsa regală, făcu o gaură în pămînt şi şopti acolo marele său secret. Dar trestiile ce creşteau prin partea locului preluară cuvintele şi — legănate de vînt — le repetară continuu: „Midas are urechi de măgar!"

Aşa s-a aflat taina.

Asia Mică i-a fascinat cu frumuseţile ei pe grecii antici. Iată de ce aceştia i-au dăruit în povestirile lor însuşiri de tărîm al minunilor. Această viziune ne apare şi mai explicabilă cînd arheologia reuşeşte să ne înfăţişeze impresionanta splendoare a regatelor anatoliene. O expediţie arheologică întreprinde din 1950 săpături în zona vechii capitale frigiene, Gordion. (Aici se petrece o altă legendă celebră a timpurilor trecute, şi anume a „nodului gordian", tăiat de Alexandru cel Mare.)

Săpăturile de la Sardes au scos la iveală şi această frumoasă statuetă din marmură datînd din secolul al VI-lea î.e.n.

Bustul regelui Midas

Descoperirile indică iscusinţa frigienilor în arta arhitecturii. Ele dovedesc că aceştia construiau monumente religioase şi funerare impunătoare, tot astfel cum ştiau să meşterească — mai ales în bronz — obiecte dintre cele mai rafinate.

Săpăturile cele mai spectaculoase ale arheologilor au fost cele ce au dus, în 1957, la descoperirea unei uriaşe coline funerare, avînd la bază 250 de metri în diametru, iar înălţimea de 50 de metri. Strădaniile arheologilor au fost aici în-

cununate de găsirea încăperii mortuare. Ea adăpostea resturile unui înalt personaj, înhumat către anul 725 î.e.n. şi lîngă care fuseseră depuse odoare lucrate cu măiestrie şi fast. Civilizaţia frigiană dovedea astfel înaltul grad pe care îl atinsese. Unii se întreabă dacă această civilizaţie nu i-a influenţat într-o anumită măsură şi pe greci.

Dar cine să fi fost personajul înhumat sub uriaşa colină funerară ? Numele lui nu s-a putut afla. În orice caz, epoca frigiană, căreia îi aparţine mormîntul, este dominată tot de amintirea faimosului Midas. Arheologii au scos la iveală un obiect de ceramică care-l reprezintă. E drept, obiectul e dintr-o epocă ulterioară, fiind lucrat în stil elenistic. Chipul lui Midas e încadrat de două urechi nespus de mari. Peste milenii, tăcutul obiect de ceramică reia şoapta trestiilor : „Midas are urechi de măgar !“

Un voluntar român în războiul de secesiune

Lucrările cercetătorilor de specialitate nu menţionează decît trei voluntari români participanţi la războiul de secesiune, şi anume : Gheorghe Pomuţ, Eugen Alcaz şi Nicolae Dunka. La *Filiala Arhivelor statului din Botoşani, în fondul „Prefectura judeţului Botoşani“, dosarul 94/1866*, există o corespondenţă referitoare la crearea, în 1866, în Principatele Unite, a unei armate de voluntari şi care conţine o informaţie revelatoare despre un al patrulea voluntar român, înrolat în armata nordiştilor.

Prezentăm conţinutul a două telegrame, care, credem, interesează şi pe cei ce, eventual, s-ar ocupa de studierea încercării de constituire a unei armate de voluntari în ţara noastră, în 1866 *.

I

Botoşani de la Bucur[eşti], luna 6, 1866

TELEGRAMA

iunie 5

Spre cuvenita lucrare

D. Prefect Botoşani,

Dupe impavtisarea ce am primit de la D. Ministru de Resbel, D. Eugenie Ghika fiind autorizat a forma un corp de voluntari din indivizi ce vor avea dorinţa de a se înrola[,] Ve fac cunoscut se daţi D-lui Ghika concursul şi înlesnirea trebuincioasă.

Ministru L. Catargi

2

Botoşani, de la Roman, luna iunie, 1866

TELEGRAMA

D-lui Prefect Bott

Subscrisul autorisat de Ministeriul de Resbel cu formarea unui corp de voluntari, fac apel la patriotismul dv. şi cetăţenilor districtului ce administraţi şi ve rog a da cea mai mare publicitate proclamaţiunilor alăturate, îngrijindu[-]ve a aduna cît se va putea mai mulţi bani, oameni [de cea] mai mare urgenţă la Roman, Kvartier General al corpului de voluntari. Căpitan E. Ghika.

Proclamaţiune Junimei Române !

Patria are nevoie de braţele voastre, aduceţi[-]vă aminte de faptele strămoşilor voştri, mergeţi pe urmele lor, ştiţi cu toţii că binele nu se cîştigă decît cu sudoare. Pentru a dobîndi acest bine trebuie să versăm sudori, să versăm sînge. Guvernul au însărcinat pe D. Eugen Ghika cu formarea unui corp de volontari călări ; D. Ghika e bărbatul care în resbelul Americei a dat dovadă de bravură sub Lincoln noul Washington [sublinierea noastră] ; *Quartierul General este în România, cine voieşte[,] vie cu calul seu, şi cu mai mulţi de poate, cine n-are cal[,] vie singur, cine nu poate vini, contribuie [cu] cai şi bani, grăbiţi[-]vă, respunde[-]ţi toţi la vocea Patriei. Gloria ne aşteaptă, triumful e a nostrul, devisa fie[-]ne Patria, onoare sau moarte la cîmpul de bătălie. Românilor ! cununi de laur şi recunoştinţa Patriei ne aşteaptă.*

Trăiască Patria ! [...]

Glorie României !

Prefect Matei Stourza

Toate cercetările autorului acestor rînduri de a găsi şi alte date despre biografia şi faptele căpitanului Eugen Ghika s-au dovedit infructuoase. Sperăm că prin intermediul revistei, alţi cititori vor putea să completeze informaţiile despre singurul (deocamdată) român care, fiind voluntar în armatele nordiştilor, a reuşit să se întoarcă în patrie.

Prof. ŞTEFAN CERVATIUC
Botoşani

* In legătură cu această problemă vezi „Magazin istoric“ nr. 7—8/1968, p. 145.

Argetoianu — un memorialist infidel

TUDOR
TEODORESCU-BRANIȘTE

Tudor Teodorescu-Branişte, în anii din care datează însemnările de faţă

Printre hîrtiile rămase de la regretatul ziarist, publicist şi scriitor Tudor Teodorescu-Branişte, se află şi cîteva însemnări referitoare la „Magazin istoric". Ele vor fi incluse, de altfel, şi într-un volum aflat în pregătire, care va purta titlul : Scara vieţii.

Iată una dintre ele, pe care o publicăm pentru că exprimă un punct de vedere interesant.

4 martie 1968. Citesc cu mare întîrziere numerele din „Magazin istoric" apărute astă-vară şi astă-iarnă, cînd mă aflam la Paris. Revista e în general bine făcută şi are mult material interesant. Memoriile lui Const. Argetoianu : Mahalagisme, cancanuri, informaţii eronate etc. Toţi oamenii politici sînt caricaturizaţi, insultaţi, batjocoriţi. Singurul cu adevărat valoros este el — Argetoianu ! Dar, fără să-şi dea seama, spune şi despre el însuşi lucruri oribile. Înţeles cu Ionel Brătianu, intră totuşi în guvernul Ştirbey ca unealtă a lui Brătianu ! Tratează un acord cu d-rul Lupu, cu Gr. Iunian şi — eventual — cu Goga, dar în aceeaşi zi se duce şi pe la generalul Averescu, poate iese „ceva" şi de acolo.

Un lucru e clar însă : Carol al II-lea, în care Argetoianu îşi pusese atîtea speranţe, nu i-a dat nici o importanţă. În vara lui 1930, cînd ştiam cu toţii că d-l Carol Caraiman va părăsi vila de la Neuilly şi va ateriza la Bucureşti, bietul Argetoianu habar n-avea şi se plimba prin Iugoslavia. Soneriu îl căuta pretutindeni şi nu-l găsea ! În noaptea de 6 spre 7 iunie 1930, cînd Carol al II-lea, instalat la Cotroceni, cheamă pe toţi oamenii politici (pe rînd) ca să-i „consulte" (în realitate ca să le comunice hotărîrea lui de a se proclama rege), pe Argetoianu nu-l invită nici măcar de formă. Peste trei zile îl primeşte la Palat, *pe uşa din dos* (o mărturiseşte singur), *pentru 15 minute* [...] Argetoianu îi vorbeşte mereu despre necesitatea unui guvern „de mînă forte". Carol al II-lea îi dă speranţe, dar vagi, fără nici o claritate. Argetoianu nu înţelegea, nu credea că regele voia să fie dictator şi că deci n-avea nevoie de „pumnul" lui Argetoianu. Ciudat cum omul acesta, care părea inteligent, a putut să fie atît de... hai să zic naiv în raporturile lui cu Carol al II-lea.

Memoriile au totuşi o valoare : tocmai prin mahalagismele lor *dau o imagine precisă a vieţii de la Palat* (afaceri veroase, imoralitate etc.). Cronicarii şi istoricii de mîine vor scoate de aici un material foarte bogat în această privinţă.

Dar n-am de gînd să fac aici o analiză amănunţită a memoriilor lui Argetoianu. Vreau numai să pun la punct o afirmaţie a lui care mă priveşte. La 17 ianuarie 1934, Argetoianu notează : *„Săptămîna trecută au venit la mine, unul după altul, Goiceanu, Mazilu şi Teodorescu-Branişte — toţi trei partizani de-ai lui Lupu — să-mi spună că nu mai merge şi că partidele agrare trebuie să fuzioneze într-un mare partid. Cel din urmă dintre solii lui Lupu, Mazilu, a venit simbătă dimineaţa şi în aceeaşi zi, după-amiază, m-am pomenit cu însuşi măria sa doctorul. Era disperat. Nu o mai putea duce mai departe singur. Nu mai avea nici curaj, nici parale. Dorinţa lui era să înjghebeze ceva cu mine şi cu Iunian şi chiar cu Goga — deşi cu Goga îi plăcea mai puţin. Dacă nu ajungea să se înţeleagă cu noi, se vedea silit să se împace cu Mihalache, care alerga după dînsul. «Cu Mihalache m-aş mai înţelege eu — spunea dînsul —, dar cum să mă înţeleg cu prostul de Maniu şi cu bestia de Madgearu ?» Era foarte zorit să se înţeleagă cu noi. Eu i-am răspuns că sînt dezgustat de politică după toate cîte s-au întîmplat, dar că sînt dispus să mai încerc şi o concentrare*

a elementelor agrare şi că nu voi face greutăţi. Am adăugat însă că nu eram de loc sigur de Iunian şi de Goga. Lupu i-a injurat pe amîndoi de mamă — era disperat — şi m-a rugat să vorbesc cu Iunian. Cu Iunian întîi — cu Goga să stăm de vorbă numai după ce ne vom fi înţeles noi trei" etc. („Magazin istoric", anul I, nr. 5, august 1967, p. 76).

Toată povestea asta mi se pare foarte ciudată, cum foarte ciudate mi s-au părut multe din poveştile consemnate de Argetoianu ca fapte certe. D-rul Lupu nu avea nici o încredere în Argetoianu. Mi-a spus-o de zeci de ori. Ca să-şi fi deschis sufletul faţă de Argetoianu (pe care îl numea „vulpoi bătrîn") şi mai ales *împotriva* lui Gr. Iunian, la care ţinea mult, mi se pare cu totul neverosimil. Nu l-am auzit niciodată spunînd, nici cînd eram între patru ochi, „prostul de Maniu" sau „bestia de Madgearu". Pe Maniu îl socotea nu prost, ci nesincer, ducînd o politică de duplicitate şi, din cauza aceasta. *„primejdios"*. „E un om primejdios" — mi-a spus de atîtea ori. Cum ar putea fi primejdios un prost? Despre Madgearu spunea că e lipsit de „generozitate", dar „bestie" nu l-am auzit spunînd niciodată, nici chiar în cele mai aprinse discuţii. De altfel, cine l-a cunoscut bine pe Lupu ştie că era violent în ton şi în gesturi, dar nu în expresii. Înjurăturile de mamă, pe care i le atribuie Argetoianu, sînt sigur că sînt pur şi simplu inventate.

Date fiind excelentele raporturi de prietenie dintre Lupu şi Iunian, nu pot să cred că Lupu a recurs la... Argetoianu pentru a realiza un acord cu Iunian. E cu totul neverosimil. Mi-aduc aminte că, într-o zi, Lupu mi-a vorbit de o propunere în acest sens, făcută de Argetoianu, care-i pomenise şi de Goga. M-a întrebat: „Ce zici de asta?" I-am răspuns: „O orchestră mică şi cu patru viori prime nu poate merge!" A început să rîdă: „Ai dreptate! Aş vrea să mă descotorosesc de Argetoianu fără să-l jignesc. Nu aduce nici un aport: e impopular, nu are nici un om de valoare pe lîngă el şi nu vine decît cu pretenţii. Mi-a vorbit de abilitatea lui. Or, totdeauna s-a dovedit de o inabilitate cumplită, după cum ştii. Voi găsi o formulă ca să-l refuz cu mănuşi".

Cît despre demersul pe care l-aş fi făcut eu pe lîngă Argetoianu, iată cum stau lucrurile:

Într-o zi, d-rul Lupu mă cheamă şi-mi spune că, după informaţiile pe care le are, Goiceanu (un partizan al lui de la Craiova) i-ar fi propus lui Argetoianu o „acţiune comună". „Ştii ceva despre asta?". „Nu ştiu nimic. Dar mi se pare foarte verosimil. Ţi-aduc aminte că Goiceanu ne-a chemat la Craiova, acum cîţiva ani, ca să ne «arate» el ce înseamnă o întîlnire lupistă. Am plecat din Bucureşti un vagon întreg de lupişti, în frunte cu d-ta. A doua zi, la ora 10, ne-am dus la sala de întrunire, urmînd ca d-ta să vii mai tîrziu. În sală, 30—40 de oameni! Goiceanu ne spune că ţăranii sînt opriţi la barierele oraşului de jandarmi. Ţi-am trimis vorbă să rămîi la hotel pînă te-om anunţa noi, ne-am urcat în trei taxiuri şi am pornit la bariere. N-am găsit nici un jandarm şi nici un ţăran oprit să intre în oraş. Ne-am întors la întrunire şi i-am spus lui Goiceanu situaţia reală. «Nu se poate! Oamenii mei aşa m-au informat» — ne-a răspuns el cu candoare. După vreo două ore, Goiceanu cu cei cîţiva agenţi ai lui abia a reuşit să adune vreo trei sute de inşi în sală. Te-am adus de la hotel, am scurtat programul întrunirii, ţi-ai scurtat şi d-ta discursul şi ne-am grăbit să ne întoarcem la Bucureşti". „Mi-aduc aminte — a răspuns d-rul Lupu. Se poate ca după acest eşec Goiceanu, îngrozit de perspectiva unor noi alegeri, să fi făcut apel la Argetoianu, peste capul meu. Aş vrea însă ca Argetoianu să ştie că demersul lui Goiceanu *nu* a fost autorizat de mine. Mazilu şi cu tine sînteţi cei mai indicaţi să-i aduceţi la cunoştinţă asta, dar fără să-l jignim".

Ceea ce am şi făcut, în forma cea mai politicoasă cu putinţă. Cum de o fi ajuns Argetoianu, după atîţia ani de zile, la concluzia că Mazilu şi cu mine am venit la el ca la un salvator nu ştiu.

Un franţuz spiritual, Léon Dierx, spunea: „Trebuie să ne scriem memoriile înainte de a ne pierde memoria". Cred că Argetoianu a cam întîrziat...

C. Argetoianu, văzut de A. Dragoş

Cetatea de la FUERZA

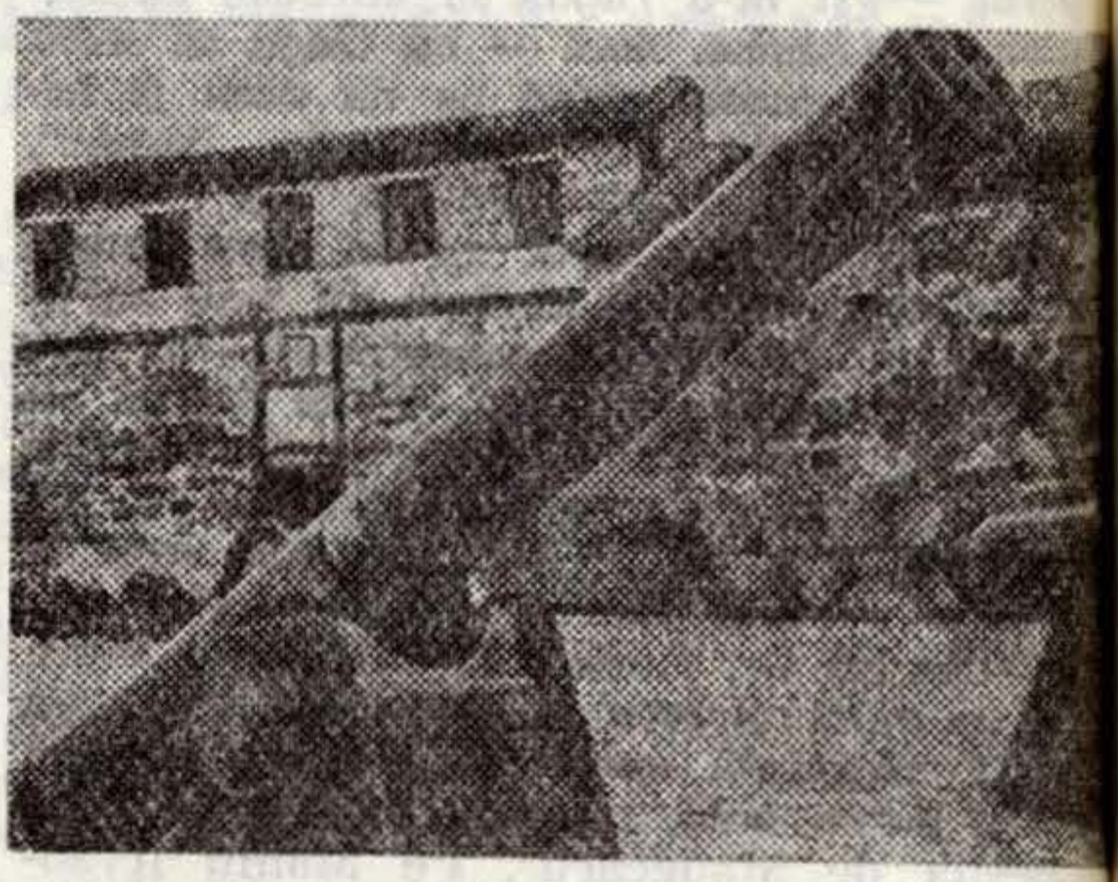

Gurile de foc menite să țină la respect pe pirați

Vara anului 1555. Fortăreața de apărare a orașului Havana cunoștea unul dintre cele mai furibunde atacuri ale piraților francezi. Între ostașii spanioli ai garnizoanei și pirații debarcați s-a încins o luptă pe viață și pe moarte. După o înverșunată rezistență, în primele momente cu sorți de izbîndă, spaniolii au fost copleșiți de asediatori. Drapelul cu emblema capului de mort a fost înălțat peste ruinele fortăreței.

Havana era amenințată direct. Pentru a cruța orașul, pirații au cerut guvernatorului spaniol cîteva zeci de mii de pesos de aur. Acesta însă a refuzat. Zecile de mii de pesos — storși din sudoarea poporului cubanez — erau destinați „Spaniei mame".

Neprimind suma cerută, Jacques de Sores, căpitanul piraților, înainte de a se îmbarca pe corăbiile morții, a lăsat în urma sa orașul în flăcări. Flota spaniolă a fost scufundată în port, iar drumul dintre oraș și ruinele fortăreței — presărat cu spînzurători.

În aceste condiții, coroana Spaniei a decis construirea, lîngă Havana, a unei puternice cetăți, fortificată după tehnica medievală europeană. În 1577, la porțile dintre cele două Americi, cetatea de la Fuerza s-a ridicat în toată măreția sa, asigurînd securitatea navelor poposite în portul Havanei. De-a lungul secolelor, marea fortăreață pentru care trudiseră, sub bici, băștinașii a vegheat liniștea colonișt-ilor spanioli. Pirații o ocoleau de departe. O singură dată, în anul 1586, vestitul comandant Francis Drake s-a apropiat cu 23 de nave de corsari de canalul Havanei. Doar atît. Faima impunătoarei fortărețe l-a determinat să renunțe la atacarea portului.

În decursul veacurilor, cetatea a căpătat și alte întrebuințări. Încăperile înguste, reci și întunecoase, situate la și sub nivelul mării, au fost transformate în celule pentru prizonierii răsculați. În schimb, camerele somptuoase, cu uși mari și geamuri din cristal, situate deasupra, au devenit, între 1690 și 1790, sediu al guvernatorilor spanioli ai Cubei. În secolul al XIX-lea, construcția a servit drept cazarmă, iar în 1899, prin decizia guvernului nord-american, amestecat în războiul de independență cubanez, au fost transferate aici arhivele generale ale Cubei. Pînă la izbucnirea celui de-al doilea război mondial, cetatea a servit și ca sediu al Statului major al armatei.

Șanțul de apărare

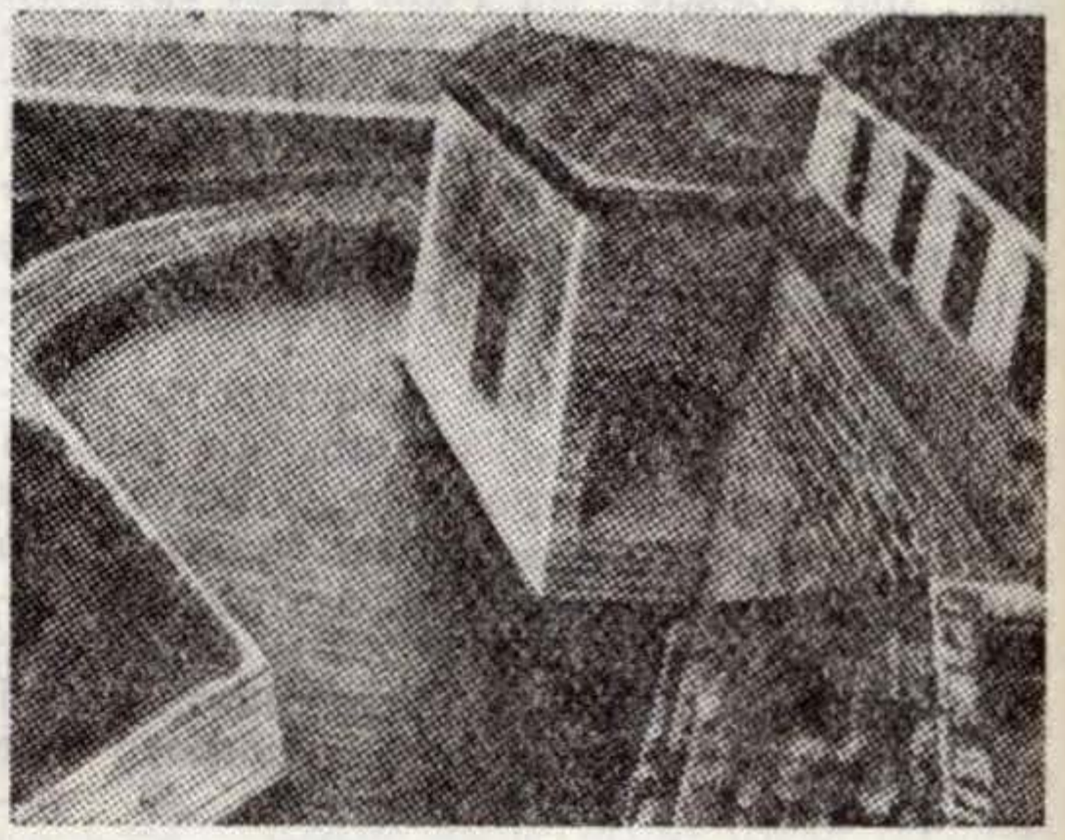

Astăzi vechea construcție este pe cale de a fi transformată într-un muzeu a cărui inaugurare va avea loc anul viitor. Va fi un muzeu al multor secole de istorie a bravului popor cubanez, a rezistenței sale înverșunate împotriva conchistadorilor, a jefuitorilor și asupritorilor care socoteau că au găsit în Cuba stupul de miere fără de stăpîn. Poporul, marele stăpîn al Cubei, le-a răsturnat însă calculele.

I. G.

Glasul țăranilor prevestea răscoala

MARIN MOCANU

Reforma agrară din 1864 n-a putut astîmpăra setea de pămînt a țărănimii nevoiașe. Puținele loturi împărțite, despăgubirile enorme pe care trebuiau să le plătească moșierilor, impozitele către stat, taxele județene și comunale, diferitele prestații în muncă și, mai ales, abuzurile săvîrșite de autorități au determinat profunde nemulțumiri în rîndul truditorilor pămîntului. Trecerea prin parlament a unor texte de legi — care prevedeau împărțirea moșiilor statului în loturi mici pentru a fi vîndute în rate sătenilor nevoiași — deși era considerată „ingenioasă" nu putea, nici în parte, să satisfacă cerințele țărănimii.

Începînd din anul 1866, aproape în fiecare an apărea cîte o legiuire care explica ce fel de moșii ale statului se vor parcela și vinde și în ce condiții. Cum sătenii cunoșteau mai bine decît legiuitorii care sînt moșiile statului — și mai ales nevoile lor —, Ministerul Domeniilor s-a văzut „ajutat" în această problemă, fără s-o fi solicitat. Sute și mii de cereri și plîngeri, expediate din toate colțurile țării, purtînd nesfîrșite șiruri de semnături, soseau pe adresa ministerului.

Dînd glas disperării țăranului nevoiaș, lipsit de pămînt și apăsat deopotrivă de arendaș și moșier, ele prevesteau furtuna ce va izbucni în anul '907 *.

* Documentele invocate în textul de față aparțin fondului Ministerului Domeniilor, aflat în curs de inventariere la Arhivele statului din București.

Sintem lipsiți cu desăvîrșire de pămînt — se plîngeau locuitorii comunei Traianu (Teleorman) prin 1898 — *și nu avem nici locuri de casă unde să construim și noi cîte un amărît de bordei.* Din același județ, țăranii din Flămînda, *fii de veterani ai războiului din 1877*, cereau să li se dea și lor, pe moșia statului de la Turnu, niște loturi pe marginea Dunării, *abandonate de alții ca fiind inundabile*. Neavînd altundeva nici o brazdă, ei se angajau să niveleze aceste loturi, cu șanțuri de scurgere la capete pentru a le transforma în teren de cultură. Prea convenabilă ca să fie refuzată, cererea lor a fost satisfăcută. După numai un an însă, aceiași țărani se plîngeau *cu lacrimi în ochi* că nu s-au folosit *cu nimic din recoltă, din tot timpul de cînd îl avem, iar ratele s-au achitat regulat.*

Loturile ce noi posedăm de la început, din anul 1898, fiind joase și expuse inecului, în toți anii suferim pagube inundînd aceste loturi apa fluviului Dunărea, rămînînd în pagubă atît cu muncile ce facem pe ele, rodul ce-l așteptăm, cum și de plata lor către stat, pe care le plătim fără a avea vreun profit — se plîngeau alții. Cei așezați la gura Oltului își exprimau necazul că și acesta face *stricăciuni și înecuri*, mîncînd zilnic din maluri și surpînd din suprafața loturilor. Din această pricină și *cu neputință de îndurat mai departe*, sătenii cereau schimbarea loturilor cu altele care să nu le *producă mai mare sărăcie*. Dar de la minister li se răspundea, de fiecare dată, să nu se sperie și să nu se agite așa de mult, pentru că așa sînt *astea, „capricioase!"*.

Locuitorii comunelor Cervenia, Smîrdioasa și Frumoasa (Teleorman) se plîngeau, pe la 1898, că li s-a vîndut și lor cîte un lot de pămînt arabil încă din 1877, pe moșia statului Păuleasca și, *făcîndu-se acum linia ferată Alexandria-Zimnicea, ni s-a tăiat mai mult de jumătate din pămînt (și cu recolta) fără să ne dea ceva în schimb* și fără a primi *nici un ban de la nimeni.*

În același an, cei din Frumoasa scriau în petiția lor că, în 1877, un fost arendaș al statului *le-a răpit cu de la sine putere* parte din izlaz, fîneață și locul arabil, că și-a închis curtea pe o lungime de șaptesprezece pogoane — *loc răpit prin silnicie de la noi, locuitorii care-l plătim la stat, iar el, fără drept de improprietărire, stăpînește locul nostru.*

Din județul Ialomița, cererile se țineau lanț. În anul 1906, peste o sută cincizeci de locuitori din Pietroiu scriau: *Nevoia asta de pămînt o simțim mai mult ca ori-*

„Ave rex, morituri (de foame) te salutant". Ultima defilare (Ary Murnu, 1906)

cînd fiindcă de la 1864 şi pînă azi nu s-a mai împroprietărit nimeni [...] fiind lipsiţi de pămînt, sîntem nevoiţi a ne angaja pe moşia arendaşului, care ne pune fel de fel de condiţiuni, unele mai grele decît altele, şi care ne exploatează în chipul cel mai nemilos, aşa că sîntem nevoiţi să pribegim prin alte judeţe ca să ne cîştigăm hrana zilnică. Şi încheiau: [...] *să avem şi noi pămîntul nostru pe care cu drag să-l muncim şi să-l apărăm.* Cei din Socet încercau, an de an, să-şi facă auzit glasul: *Nu avem pămînt de muncă, din care cauză nu mai putem suferi sărăcia şi starea în care am ajuns. [...] Mizeria suferinţelor ne-a copleşit, ameninţîndu-ne familiile să piară de foame, fiindcă cea mai mare parte dintre noi nu avem nici o palmă de pămînt.*

Sătenii din comuna Jegălia, acelaşi judeţ, prezentau, în februarie 1907, tabloul sumbru al vieţii de zi cu zi. Se plînseseră doisprezece ani la rînd că le lipseşte pămîntul şi de fiecare dată nu primiseră decît promisiuni. *Cei mai mulţi nu avem pluguri, nu avem vite, nu avem nici ce semăna, dar ce este mai trist e că sîntem datori vînduţi arendaşului, de care ne temem că nu vom scăpa nici în mormînt.* [...] *Contractele de învoială ce avem cu dînşii nu constituie o chezăşie pentru noi, ele nu sînt făcute în favoarea noastră, dar am fost nevoiţi să le primim...*

Mai toate petiţiile expediate în ajunul izbucnirii furtunoasei răscoale din primăvara lui 1907 avertizau şi ameninţau direct. Sătenii din comuna Beiu (Teleorman) încheiau ultima lor plîngere astfel: *Văzînd că ne-a ajuns cuţitul la os, nu mai putem răbda şi sîntem cu totul disperaţi şi dacă nici în urma acestei cereri nu ni se va face dreptate nu ştim ce se va putea petrece.* Cei din comuna Jegălia: *Veţi cunoaşte, domnule ministru, că cuţitul a ajuns la os şi orice întîrziere nu ar aduce decît înfierbîntarea spiritelor care aşteaptă dintr-un moment în altul rezolvarea acestei chestiuni atît de vitale pentru noi.*

Dar surdă a rămas urechea stăpînilor la glasul înrobiţilor. Au trebuit să izbucnească flăcările, să se iştе furtuna răscoalei. Dar şi atunci răspunsul l-au dat salvele de tun.

Adevărata dramă de la Mayerling

„Drama de la Mayerling" — deznodămîntul idilei a doi nobili sinucigaşi — a tentat pe mulţi literaţi, bucurîndu-se de vogă, mai ales datorită unor filme interpretate de mari actriţe, ca Danielle Darieux, Dominique Blanchard şi Catherine Deneuve. Fiecare dintre acestea au obţinut efecte lacrimogene prin interpretarea unor Mary Vetsera suave şi serafice, foarte departe de adevăr. Episodul a fost reprezentat în toate nuanţele de roz pe care le-au îngăduit pana, scena şi pelicula. O lume întreagă i-a plîns şi i-a „înţeles".

Dincolo de imaginea romantică, menită să asigure succesul de public, există însă o realitate care poate fi reconstituită, cel puţin în parte.

VIRGIL MOCEANU

În ziua de 30 ianuarie 1889, la ora 6 şi 30 de minute, dimineaţa, valetul Loschek bate la uşa camerei arhiducelui Rudolf de Habsburg, prinţul moştenitor al coroanei austro-ungare. Fiul lui Franz Joseph (1830—1916) şi al împărătesei Elisabeta îşi petrecuse ultima noapte, ca şi cea precedentă, cu domnişoara Mary Vetsera, în rusticul castel de la Mayerling, aflat la 40 kilometri de Viena. Valetul primeşte dispoziţia să

Spiritele sînt agitate : un crah la bursa din Viena (litografie de epocă)

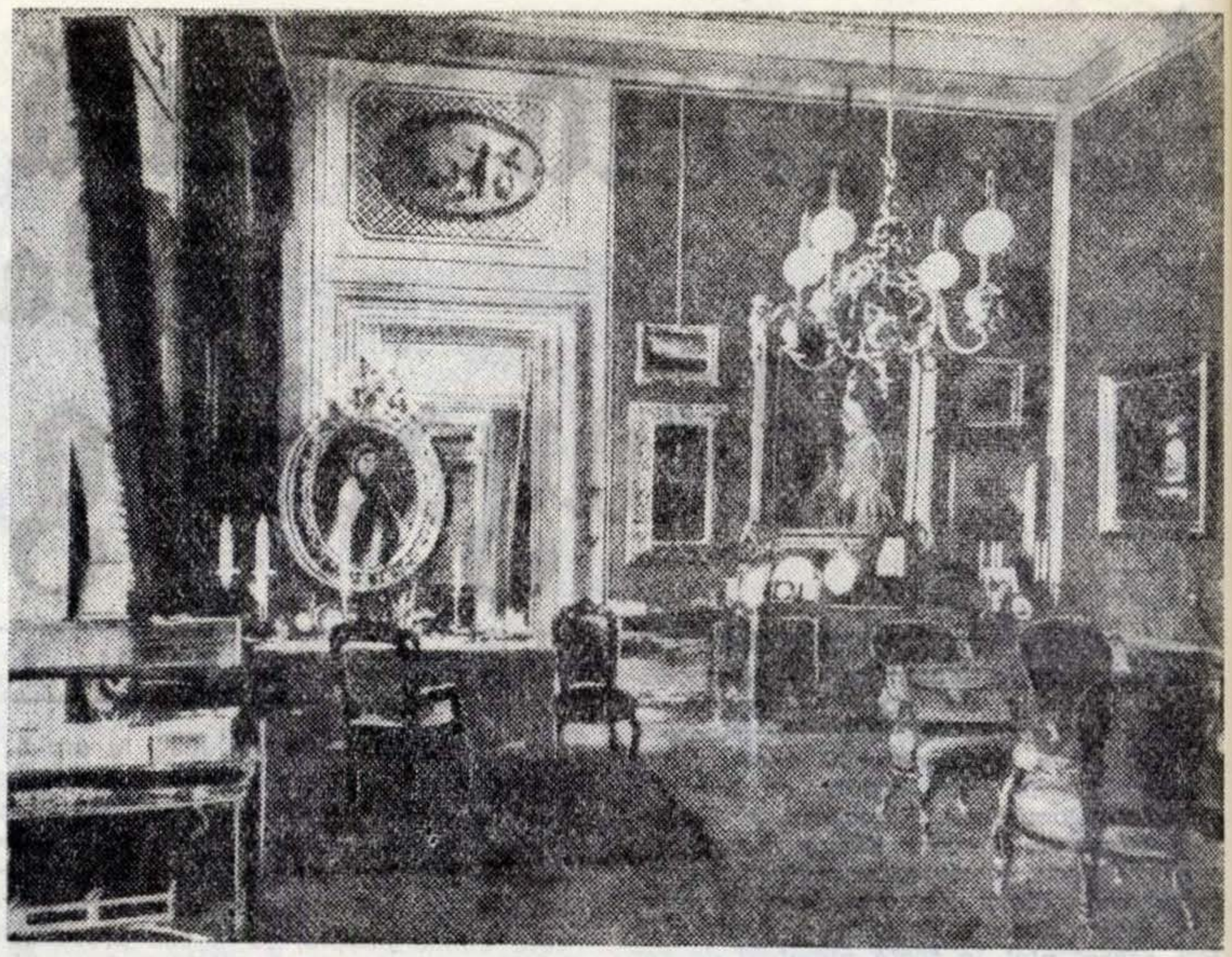

În acest birou luxos al palatului Hofburg din Viena, Franz Joseph și Rudolf s-au certat nu o dată

facă pregătirile necesare pentru vînătoare și să revină exact la ora 8, pentru a-i da arhiducelui de știre că totul e gata. Loschek se grăbește să-i anunțe pe contele Hoyos și pe prințul Filip de Coburg că de data aceasta nu vor vîna singuri, așa cum se întîmplase cu o zi mai înainte, cînd Rudolf preferase să rămînă cu Mary...

Caii și cîinii de vînătoare așteaptă, iar valetul se duce să bată la ușa prințului moștenitor. O dată, de două ori. Zadarnic. O liniște deplină răspunde bătăilor sale tot mai violente. Strigă. Nici un răspuns. Coburg și Hoyos sînt chemați în grabă. Cu încuviințarea lor, ușa este forțată.

În semiobscuritate — două cadavre. Mary are o mică rană lîngă tîmplă. Lui Rudolf, în schimb, glontele i-a sfărîmat cutia craniană. Coburg și Hoyos înțeleg gravitatea situației. Slujitori fideli ai coroanei, ei își dau seama că deocamdată trebuie păstrat cel mai strict secret. Încăperea este pusă sub pază, orice acces fiind interzis. Contele Hoyos aleargă la palatul Hofburg din Viena. O anunță pe împărăteasă, iar aceasta îl înștiințează pe Franz Joseph. „De ce mi-a făcut Rudolf asta !" — exclamă, zice-se, împăratul.

Faptul sinuciderii, chiar în versiunea siropoasă în care avea să fie prezentat și celebrat mai tîrziu, nu convenea însă cercurilor palatului. S-a încercat de aceea, inițial, acreditarea altor versiuni mai avantajoase. În după-amiaza zilei de 30 ianuarie, o ediție specială a gazetei oficiale „Wiener Zeitung" publica următorul comunicat :

Alteța Sa cezaro-crăiască arhiducele Rudolf, prinț moștenitor, a hotărît alaltăieri să plece la vînătoare, la Mayerling, invitînd mai mulți vînători, printre care pe prințul Filip de Coburg și contele Hoyos. Astăzi dimineață, cînd invitații Alteței Sale s-au strîns laolaltă, au constatat absența gazdei lor. Ulterior, ei au fost pătrunși de o nespusă durere aflînd vestea îngrozitoare că, datorită unei embolii, inima mare a Alteței Sale cezaro-crăiești, prințul moștenitor, a încetat să mai bată.

Minciuna aceasta nu s-a putut multă vreme susține. Au contribuit la aceasta unele „scăpări", mai ales faptul că în mesajul adresat de Franz Joseph celorlalți monarhi,

O ingenuă nu lipsită de experiență (Mary Vetsera) și un principe moștenitor cu o ereditate încărcată (Rudolf de Habsburg)

în loc de *embolie* s-a spus *apoplexie*, iar Papa Leon al XIII-lea a fost informat numai despre *moartea subită* a prințului, fără nici un diagnostic.

S-a mai ivit o nouă și cu totul neașteptată complicație. În ziua de 31 ianuarie, medicul personal al arhiducelui, doctorul Widerhofer, a refuzat — din probitate sau teamă — să semneze un certificat fals de autopsie, așa cum i se ceruse s-o facă.

În orice caz, a fost publicat un nou comunicat, de astă dată foarte puțin agreabil pentru o familie domnitoare, cunoscute fiind bolile psihice care au bîntuit nu o dată dinastiile. Iată esențialul versiunii nr. 2:

Prințul moștenitor s-a omorît trăgîndu-și un glonte în cap și moartea a fost fulgerătoare. Aspectul dezordonat al circumvoluțiilor creierului reprezintă un simptom care indică un spirit anormal și care face să se presupună că sinuciderea a survenit într-un moment de demență.

Deci *sinucidere*, dar în condițiile *alienației mintale!*

Poate că cineva s-ar putea întreba cum de s-a recurs tocmai la această explicație? Evident, nebunia nu făcea cinste casei de Habsburg, dar, din moment ce sinuciderea trebuia recunoscută, s-a căutat să se evite cel puțin concluzia că un prinț moștenitor, sortit gloriei imperiale, ar putea să-și curme viața fiind în deplinătatea facultăților sale mintale. De altfel, minciuna nu era deplină, căci Rudolf era, dacă nu un nebun, cel puțin un dezechilibrat.

Zvonuri contradictorii și mărturii revelatoare

Versiunile oficiale, contradictorii, nu au fost crezute.

Au apărut zvonurile, contradictorii și ele, țesute cu fantezie, dar bazate în mare măsură pe moravurile descompuse ale curții. Se știa doar că pînă și bătrînul Franz Joseph avea o amantă, pe drăgălașa artistă

Caterina Schratt, cu existența căreia împărăteasa se împăcase de mult ; „menajul în trei" era atît de familiar vienezilor, încît nu mai provoca nici măcar zîmbete.

Dar să revenim la zvonuri.

Zvonul nr. 1. S-a vorbit astfel mult despre o răzbunare. Maestrul vînător din Breitenfurth l-ar fi prins pe Rudolf în flagrant delict cu soția lui și l-ar fi mutilat în modul cel mai îngrozitor. În timp ce prințul de Coburg alerga după un medic, moștenitorul tronului s-ar fi împușcat.

Zvonul nr. 2. În publicul austriac se mai afirma că Rudolf ar fi făcut o curte asiduă, și nu lipsită de rezultate, surorii prințului Adolf Auersberg ; acesta din urmă s-ar fi plîns împăratului, care ar fi cerut lui Rudolf să regleze afacerea după „legile onoarei". S-a procedat la un „duel american" (care implica sinuciderea celui care trage, din două bile, pe cea neagră). Conform legilor, prințul moștenitor, căruia ghinionul i-a sortit bila neagră, ar fi fost nevoit să-și zboare creierii.

Zvonul nr. 3 o implica pe Mary Vetsera cu care arhiducele ar fi vrut să rupă, deoarece se îndrăgostise de soția unui anume Bauer, inspector forestier. Și-a dat întîlnire cu aceasta din urmă în pădurea Mayerling, dar soțul a apărut tocmai în momentele de tandrețe și l-a ucis pe don juanul princiar. Cînd Mary a văzut trupul iubitului ei, n-a mai găsit altă ieșire decît să se otrăvească.

S-a mai spus că : *4)* dubla moarte s-ar fi produs în cursul unei orgii ; *5)* Rudolf ar fi fost victima unui asasinat politic ; 6) de fapt cei doi eroi... nici n-au murit (arhiducele ar fi procurat două cadavre oarecare și apoi ar fi fugit în Grecia) ; *7)* un autor austriac, Peter Poetschner, a susținut că amanții s-ar fi sinucis fiindcă au descoperit că sînt, nici mai mult nici mai puțin decît... frate și soră (mama lui Mary fusese, pasămite, amanta împăratului).

Astăzi împrejurările sinuciderii nu mai sînt însă enigmatice. Rudolf și Mary s-au omorît în castelul Mayerling, așa cum rezultă și din scrisorile pe care domnișoara Vetsera le-a lăsat mamei ei, așa cum dovedesc rapoartele poliției austriece, ca și confidențele pe care împărăteasa Elisabeta le-a făcut fostei împărătese a Franței, Eugenia, și pe care aceasta, la rîndul ei, le-a transmis unui ambasador.

Povara strămoșilor

Rămîne acum să încercăm explicarea „cazului Mayerling". O vom face, ferindu-ne de orice exagerare și încercînd să înlăturăm nimbul de romantism care a înconjurat întreaga întîmplare, realitatea fiind cu mult mai simplă și mai prozaică.

Rudolf s-a născut la 21 august 1858. Mama lui, împărăteasa Elisabeta, căreia intimii îi spuneau Sissi, se credea de un mare rafinament intelectual și avea pretenții artistice. În realitate, era o exaltată al cărei psihic se resimțea de pe urma unei ereditățí nenorocite : suferea de anxietăți și crize acute de deprimare, după cum recunoaște biograful ei. Făcea parte din familia Wittelsbach, aceeași care îl dăduse pe Ludovic al II-lea al Bavariei, declarat dement în 1886. Puțin mai tîrziu, Ludovic l-a înecat pe medicul său și s-a înecat și el în lacul Starnberger, lîngă castelul Berg. De altfel, nu era singurul Wittelsbach care suferise de pe urma alienației mintale. În familie cazurile erau frecvente...

La început, Rudolf nu pare să prezinte prea multe simptome îngrijorătoare. Ca adolescent, moștenitorul tronului este energic, frumos, plin de viață, citește mult, îl interesează artele. Doar uneori, cînd își pierde controlul, răbufnește din el torentul unei furii de nestăpînit. La 20 de ani, împăratul îl numește colonel în Regimentul 36 de infanterie, cu garnizoana la Praga. Acolo Rudolf încearcă să joace rolul unui prinț erudit și al unui teoretician al ascetismului. În practică însă duce o viață de chefuri și aventuri amoroase, care lasă pe un plan cu totul secundar preocupările mai înalte. Cercuri tot mai largi află despre dezmățul lui. Împăratul caută o soluție pentru „cuminția" sa și o găsește, fără a da dovadă de prea multă imaginație : căsătoria. Aleasa împăratului este prințesa Ștefania a Belgiei, cu care prințul se logodește la 6 martie 1880, căsătoria fiind celebrată la 10 mai 1881, cînd mireasa împlinește șaisprezece ani.

Căsătoria este considerată de Rudolf o obligație plicticoasă. Și-a disprețuit întotdeauna soția, în timp ce aventurile lui au devenit și mai numeroase.

Îi place să-și stîrnească tatăl prin spiritul său de frondă și ideile sale neconformiste. Face pe liberalul, își caută prietenii printre ziariștii și avocații cu vederi de stînga, proclamă simpatii pentru popoarele subjugate, exprimă idei politice incompatibile cu conservatorismul firesc pentru un prinț moștenitor.

Franz Joseph, împăratul a cărui domnie se baza pe cercurile cele mai reacționare și pe înăsprirea asupririi naționale a popoa-

Pe o stradă a capitalei austro-ungare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea

relor aservite din imperiu, îl avertizează să se potolească. Pînă la urmă îl aduce lîngă el, la Viena.

Alcool, morfină, aventuri

Rudolf și Ștefania se mută la palatul Hofburg, din Viena, într-o epocă agitată de frămîntări sociale și naționale, crahuri bancare și bursiere etc. Conflictele dintre împărat și fiul său devin frecvente. În schimb, prințul leagă o strînsă prietenie cu vărul său, arhiducele Johann Salvador, ale cărui idei nihiliste înspăimîntă pe mulți. Într-o scrisoare adresată unui ziarist, Maurice Szeps, Rudolf arată că a înțeles, cel puțin în parte, putreziciunea lumii în mijlocul căreia trăiește. „Ideea monarhică nu mai este decît o fantezie ; ea a pierdut orice prestigiu în ochii popoarelor, care nu îi arată decît indiferență și dispreț [...]. Toate monarhiile au actualmente un aspect mizerabil de descompus". Gura păcătosului adevăr grăiește.

Foarte exact. Dar ne putem îndoi de sinceritatea ilustrului moștenitor al tronului, mai ales cînd condamnă, în aceeași scrisoare, „decăderea moravurilor". Căci el însuși dă, în această privință, un lamentabil exemplu. Alcoolul, morfina, aventurile devin tot mai familiare în viața lui. Își stăpînește tot mai greu nervii. Dezechilibrul psihic își arată colții și se accentuează treptat, fără a-l duce însă la o demență declarată. Într-un rînd, o obligă pe Ștefania să-l urmeze într-un tur al localurilor de noapte din Viena. „Era ordinar și plicticos pe deasupra" — notează ea.

De altfel, acesta nu este singurul lucru care o indispune pe Ștefania la Viena. Fastul palatului este în contrast izbitor cu lipsa de igienă : „La curte nu exista nici sală de baie — notează ea —, nici W.C., nici canalizare și nici apă curgătoare [...] Apele uzate de la toaletă se scurgeau de-a lungul coridoarelor, în văzul tuturor [...]. Oribile lămpi de gaz răspîndeau emanații insuportabile".

În februarie 1886, una dintre femeile ușoare cu care se încurcase, îi transmite lui Rudolf o gravă boală venerică. Viața îi e în pericol, dar medicii îl salvează. Rămîne multă vreme extenuat și e din ce în ce mai iritabil. Ochii lui exprimă neliniște și febrilitate, are o mină de om bolnav. Dar întîmplarea nu-i servește de învățătură. Abisul plăcerilor continuă să-l atragă.

Ștefania se teme că o va omorî și se va omorî apoi și pe el ; îl vede adesea rătăcind prin casă, cu ochii tulburi și cu mîna strînsă pe revolverul din buzunar, cu chipul crispat de deznădejde.

Împăratul a aflat despre toate acestea, dar nu le-a acordat importanță. Nu a luat în seamă avertismentele Ștefaniei. Dar aceasta avea să noteze, în însemnările ei, că Rudolf pare sortit „celui mai tragic destin, unei agonii lente, mai oribile decît moartea".

Farmecul dublat de ambiție

Acesta este momentul cînd în viața arhiducelui Rudolf intră, pe neașteptate, Mary Vetsera. Evenimentul a fost adesea romanțat sub cele mai diferite aspecte. Să-i precizăm datele reale.

Arhiducele o cunoaște în 1888. Mary face parte dintr-o familie de origine greacă, mama ei, baroană, fiind văduva unui diplomat și fiica unui negustor îmbogățit. La cei șaptesprezece ani ai săi, bărbații o găsesc încîntătoare. Este mică, fină, cu o față ușor orientală, cu părul lung ondulat natural și ochii verzi-albaștri umbriți de gene lungi.

Familia Vetsera nu este primită la curtea Habsburgilor, deoarece baroana e, la urma urmelor, fiica unui... comerciant. În schimb, ea dă recepții la locuința sa din *Salesianergasse*, la care aristocrația vieneză vine în număr mare.

Mary are un aer visător și candid, dar este mînată de o mare ambiție. Pare întruchiparea ingenuității, dar are, în unele privințe, o experiență destul de vastă. În ultimul timp s-a vorbit mult despre legăturile ei cu diferiți demnitari austrieci, printre care prințul Henri Liechtenstein. O astfel de aventură s-a terminat cu un scandal, de loc agreabil pentru familia Vetsera.

Totuși Mary nu se descurajează. Nu a avut încă de-a face cu un prinț moștenitor și ar fi bucuroasă să numere la activ o asemenea „performanță". Prima întîlnire se produce în noiembrie. Cupeul princiar o așteaptă în spatele *Grand Hotel*-ului și o

Un împărat autoritar, temut de supuși, dar și de familia sa

duce de-a dreptul la Hofburg. O poartă secretă, scări întunecoase, o sală lungă care nu se mai termină și iat-o în fața prințului moștenitor al coroanei habsburgice...

Farmecul și farmecele ei sînt la înălțimea gustului princiar. Rudolf vrea s-o mai vadă o dată, apoi încă o dată. Pentru ca legătura lor să nu bată prea tare la ochi, utilizează apartamentul intermediarei care le facilitase cunoștința — contesa Larisch...

Nu este o dragoste totală și copleșitoare, cum a fost adesea înfățișată, ca dovadă că prințul nu rupe nici măcar temporar cu celelalte amante ale sale — prințesa Aglaia Auersberg și dansatoarea Mitzi Kaspar. Acesteia din urmă prințul i-a cumpărat și mobilă (dar... nu a plătit-o, așa cum va arăta mai tîrziu ancheta). O cîntăreață a corului de la *Karl Theater* se bucură și ea în această perioadă de favorurile arhiducelui, primind în dar un valoros inel cu diamant.

Dar Mary face totul pentru a-l cuceri pe Rudolf, iar arhiducele se complace în noua aventură. Fără ezitare, prințul se lansează

acum într-o nouă acțiune de frondă împotriva rînduielilor palatului. Pentru a-și stîrni tatăl și a face plăcere domnișoarei Vetsera, cere Vaticanului desfacerea căsătoriei sale cu Ștefania. Mary jubilează și notează în jurnalul ei intim : „Am trăit cea mai frumoasă zi a vieții mele". Prințul îi dăruiește un inel pe care sînt gravate inițialele cîtorva cuvinte : „Uniți în dragoste pînă la moarte".

O provocare și consecințele ei

La 27 ianuarie 1889, ambasadorul Germaniei la Viena dă un bal. Prințul moștenitor, pus pe „fapte mari", nu ezită să apară cu baroana Vetsera și cu fiica ei, sfidînd astfel din nou, în mod flagrant, eticheta. Mary îi urmează pilda : cînd arhiducesa Ștefania își face apariția, toată lumea se înclină, doar ea ține capul sus. Vestea dublului afront se răspîndește în aceeași seară în tot orașul, ajungînd chiar la urechile împăratului.

Rudolf se întreabă dacă nu a întrecut cumva măsura. Privirile intrigate ale invitaților îl indispun la culme. Este furios și se uită cu ciudă atît la Ștefania — care la rîndu-i îl privește cu reproș — cît și la Mary. Ce i-a trebuit toată istoria asta ? „Ce provocare !" — aude el pe cineva spunînd.

Balul s-a terminat. Unde să se ducă ? Acasă, la Ștefania ? La noua lui iubită ? Preferă, de astă dată, să fugă de amîndouă. Mitzi Kaspar, dansatoarea, este cea aleasă ca să-l consoleze ! Rudolf „a rămas la Mitzi pînă la ora trei dimineața — scrie în raportul său agentul Florian Meissner ; a băut multă șampanie și a dat portăresei un bacșiș de zece florini. Plecînd de la Mitzi, i-a făcut o cruce pe frunte, ceea ce nu intra în obiceiurile lui". I-a mai spus dansatoarei că „se va împușca la Mayerling". Ea nu l-a crezut. Cîte nu spune omul cînd e amețit de băutură !

În aceeași dimineață — 28 ianuarie 1889 — pe la ora 10, arhiducele își vizitează tatăl (după alte versiuni, întrevederea ar fi avut loc cu o zi înainte). Furibund, bătrînul îi arată mesajul primit de la Papa Leon al XIII-lea. În loc să aprobe sau să refuze desfacerea căsătoriei, cerută de Rudolf în secret, înaltul pontif preferase să-i scrie împăratului, pîrîndu-l pe prinț.

Rudolf încearcă să se explice. Franz Joseph nu dă însă ascultare argumentelor sale și îi cere, foarte drastic, să jure că va rupe cu Mary Vetsera. Altfel e decis să-l dezmoștenească, interzicîndu-i să urce pe tron după moartea sa.

E greu de spus ce se petrece în mintea întortocheată a lui Rudolf. În orice caz, socotește că tonul violent al capului monarhiei nu suportă contrazicere. Prințul acceptă și jură, cerînd însă îngăduința să-și mai vadă, o ultimă dată, amanta. Împăratul, care nu se așteptase la o astfel de cedare rapidă, îi face concesia.

Mary află imediat despre cele întîmplate și eșecul proiectelor ei trufașe o duce la deznădejde.

La 28 ianuarie, la ora 11 și 50 de minute, prințul pleacă spre Mayerling. Acolo are întîlnire cu Mary Vetsera. Este foarte obosit după noaptea petrecută cu Mitzi și profund nemulțumit de ușurința cu care se plecase în fața pretențiilor tatălui său.

Despre faptele care s-au petrecut la castel am relatat, pe scurt, la începutul istorisirii noastre. Timp de două zile, Rudolf și Mary au fost împreună, iar la 30 ianuarie și-au luat viața. Un prinț vicios și capricios, cu mintea tulburată, și o tînără cu moralitate foarte dubioasă și pusă pe căpătuială au făcut, împreună, bilanțul dublului eșec al planurilor lor. Mary ratase marea ocazie a vieții ei, iar Rudolf nu izbutise să-și impună voința.

O dramă ? Într-un fel, da. A fost faliментul unui tîrg care nu s-a mai putut încheia. Și a mai fost drama unui stat intrat în descompunere — imensă temniță a popoarelor —, patronat de o dinastie ambițioasă, tiranică și degenerată moralmente.

Din cauza abundenței de materiale, redacția s-a văzut nevoită să amîne pentru numerele viitoare rubrica „Din presa de acum 100 de ani"

Tehnica modernă şi istoria

CALCULATOARELE ELECTRONICE SERVESC CUNOAŞTERII TRECUTULUI

Pătrunderea maşinii electronice de calcul în cele mai diferite ramuri ale activităţii umane este astăzi un lucru bine cunoscut. În cercetarea istorică, ca şi în atîtea domenii, prezenţa ei este un fapt împlinit.

Una din principalele categorii de sarcini pe care le poate rezolva calculatorul electronic este combinarea informaţiilor **— în cazul cercetării istorice, căutarea, clasificarea, reunirea, selectarea informaţiilor privind acest domeniu.**

VASILE D. LIVEANU
doctor în istorie

Critica textelor şi economia de timp

În ce constă, pentru studiul istoriei, importanţa rezolvării unor astfel de sarcini? Un articol sau o carte de istorie trebuie să reconstituie un aspect al realităţii. Oricît de plăcut, atractiv, frumos ar fi scrisă, lucrarea are o valoare specifică, ştiinţifică, numai în măsura în care este *adevărată* — în care reproduce desfăşurarea proceselor istorice aşa cum s-au petrecut ele.

Pentru a răspunde acestei cerinţe, istoricul trebuie să-şi întemeieze lucrările pe cercetarea unui mare număr de izvoare, pe citirea a mii şi zeci de mii de pagini de documente, memorii, ziare etc., pe examinarea a sute şi mii de inscripţii, monede, obiecte arheologice, fără a mai vorbi de studierea lucrărilor deja existente. Se apreciază că din timpul necesar elaborării unei lucrări istorice numai 20% este consacrat redactării propriu-zise, restul fiind consumat de strîngerea informaţiilor, de clasificarea, ordonarea, selectarea lor, de diferite verificări. Interpretarea creatoare a informaţiilor istorice cere efectuarea prealabilă a unui şir de operaţii intelectuale migăloase, dar în mare măsură stereotipe, de parcurgere, reţinere şi grupare a informaţiilor, precum şi o serie de operaţii pur *mecanice* — ca, de exemplu, retranscrierea într-o anumită ordine a unor texte. Trecerea unora din aceste operaţii pe seama calculatorului electronic ar elibera un mare potenţial ştiinţific, ar permite cercetătorilor să-şi consacre în mai mare măsură timpul muncii creatoare propriu-zise, *interpretării* informaţiilor, reconstituirii faptelor istorice şi mai ales descoperirii resorturilor intime, ascunse, ale înlănţuirii evenimentelor trecute, dezvăluirii legităţilor istorice; valorificarea resurselor materiale şi capacităţilor intelectuale rezervate de societate cercetării istorice s-ar realiza într-un mod mai raţional şi la un nivel mult superior. Primii paşi în această direcţie sînt deja făcuţi.

Să luăm un exemplu. Sînt în general cunoscute cronici ca cele ale lui Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce. Poate mai puţin cunoscut de nespecialişti este faptul că aceste cronici au ajuns la noi sub forma unor manuscrise transcrise de

Transcrierea unui manuscris în epoca Renașterii

diverși copiști, din diferite perioade ; ca atare, între diferitele manuscrise există numeroase deosebiri, unele însemnate. Pentru a se reconstitui o variantă a textului cît mai apropiată de forma lui originală, așa cum l-a redactat însuși autorul, specialiștii trebuie să consume foarte mult timp pentru a compara variantele diferite în care s-a păstrat una și aceeași cronică, de pildă a lui Ureche : ei înlătură adăugirile, și în general modificările datorate unor copiști, stabilesc filiația diverselor variante, descoperă care din manuscrise a servit drept model copiilor ulterioare etc. Toate aceste operații, reunite sub numele de critica textelor, care duc la reconstituirea textului original — sau a variantei celei mai apropiate posibil de textul original —, se bazează, în ultimă analiză, pe *compararea*, în multe cazuri cuvînt cu cuvînt, a textelor manuscriselor existente.

Un învățat francez, Jacques Froger, a avut ideea utilizării mașinii electronice la critica textelor. Ca obiect pentru o primă experiență a ales un text latin datînd probabil din secolul al VI-lea, „Regula celor patru părinți“ [1] — numit așa pentru că este procesul verbal al unui sinod în care patru clerici au vorbit despre regulile vieții monastice. Textul este cunoscut într-un mare număr de manuscrise, eșalonate între secolele VI—VII și secolul al XV-lea. Opt manuscrise (reprezentînd diferite grupe de manuscrise) au fost transcrise pe cartele perforate (perforarea se face la o mașină întrucîtva similară cu o mașină de scris obișnuită ; fiecare literă sau semn de punctuație este redată printr-un număr — numerele fiind la rîndul lor transcrise printr-un sistem de perforații).

După transcrierea textelor manuscriselor, cartelele au fost introduse în calculator și compararea manuscriselor, cuvînt cu cuvînt, s-a efectuat automat. Rezultatul comparației a fost furnizat de mașină sub forma unei liste indicînd : 1) toate locurile variante, adică literele, cuvintele care nu se găseau în toate manuscrisele ; 2) manuscrisele în care litera, cuvîntul, semnul se găsește ; 3) manuscrisele în care litera, cuvîntul, semnul nu se găsește. Pe baza acestei liste, mașina electronică poate mai departe executa în mod automat clasificarea manuscriselor în diferite grupe și o serie de comparații între *grupele* manuscrise. Ea ajută la stabilirea genealogiei succesiunii manuscriselor, cu alte cuvinte la stabilirea manuscriselor care au servit *drept model* copierii celor ulterioare și deci a manuscrisului sau grupului de manuscrise care, fiind cel mai vechi model, este cel mai apropiat de original. Dacă în stabilirea filiației manuscriselor mașina electronică este un auxiliar prețios,

[1] În sens de regulament, statut *(n.a.)*.

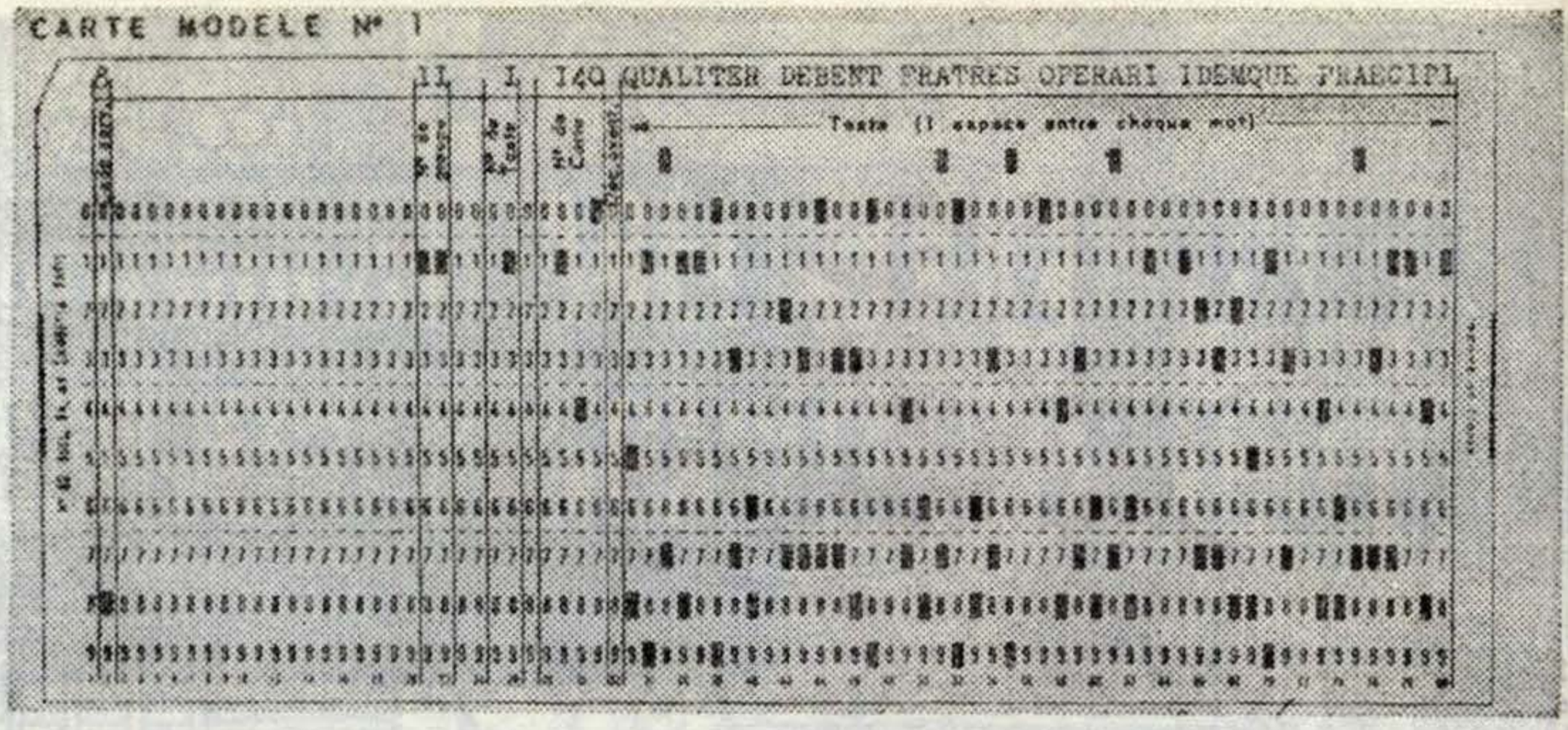

dar care se pare că nu poate executa *întreaga* operație, în ce privește compararea manuscriselor mașina electronică poate efectua întreaga operație.

Cartelă perforată cuprinzînd un text care poate fi introdus în calculatorul electronic. Punctele negre reprezintă perforațiile

Depozite de informații

O problemă înrudită, în fond, cu cea de mai sus a fost rezolvată de cercetătorii sovietici în legătură cu studierea vechii scrieri a indienilor maya, a cărei descifrare să află la început. Într-un laborator al Academiei de științe a U.R.S.S. s-a pus la punct un procedeu pentru alcătuirea, cu ajutorul unei mașini electronice de calcul, a indicelui cărții *Chilam Balam* după numele profetului (Chilam) Balam. Această carte este cunoscută dintr-un șir de manuscrise din timpul cuceririi spaniole, scrisă în vechea limbă maya, dar cu litere latine și pe hîrtie europeană. Indicele elaborat cu ajutorul calculatorului electronic cuprinde lista cuvintelor, în ordinea alfabetică, indică locul din text al cuvîntului și chiar numărul literelor acestuia, ceea ce înlesnește verificarea (manuală sau cu ajutorul mașinii) a ipotezelor despre limba maya. Alcătuirea indicelui în mașina electronică a durat doar ceva mai mult de două ore.

Cei trei cercetători sovietici — V. A. Ustinov, E. V. Evreinov, I. G. Kozarev — care s-au ocupat de această problemă au mers și mai departe și au alcătuit în 1960, cu ajutorul calculatorului electronic, un catalog sistematic al hieroglifelor din cadrul scrierii maya, utilizate în așa-numitele manuscrise din Madrid și din Dresda. Catalogul cuprinde lista tuturor hieroglifelor, indică locurile din manuscris (pagina, coloana) în care se găsește semnul respectiv. Alcătuirea indicatorilor în calculator a luat relativ puțin timp. În schimb catalogul hieroglifelor este extrem de util tuturor celor care se străduiesc să descifreze scrierea maya.

Problema studierii scrierii maya ne-a apropiat de problemele arheologiei. Din examinarea obiectelor arheologice pot fi trase concluzii asupra modului de viață al oamenilor, asupra relațiilor lor sociale, asupra etniei lor, pot fi descifrate trăsăturile diferitelor culturi, succesiunea lor, relațiile dintre ele. Ca atare, arheologii au de manipulat nu numai, și nu atît, obiecte, ci și *observații* asupra obiectelor. D. F. Green, care se ocupă de aplicațiile mașinilor electronice în arheologie, a dat exemplul unei cercetări asupra unei singure așezări străvechi din estul statului Arkansas (S.U.A.), în cursul căreia a avut de examinat 656 vase de ceramică. Vasele aveau, fiecare, numeroase caracteristici. În total trebuiau ordonate nu mai puțin de 23 000 de observații. Dacă vasele ar fi fost pictate, caracterizarea elementelor decorative ar fi mărit și mai mult numărul lor.

Acestea fiind condițiile muncii arheologilor, se înțelege de ce s-a început organizarea unor *depozite de informații arheologice care să fie prelucrate cu ajutorul mașinilor electronice de calcul.* Au fost elaborate sisteme pentru înregistrarea caracteristicilor obiectelor arheologice pe cartele perforate, benzi magnetice etc. care să poată fi introduse în calculatorul electronic.

Pentru fiecare obiect al muzeului Universității din Missouri, de exemplu, se elaborează o fișă pe care se trec atributele acelui obiect, fișele trecute pe benzi magnetice putînd fi „prelucrate" de un calculator capabil să execute comparațiile și grupările programate de specialiști.

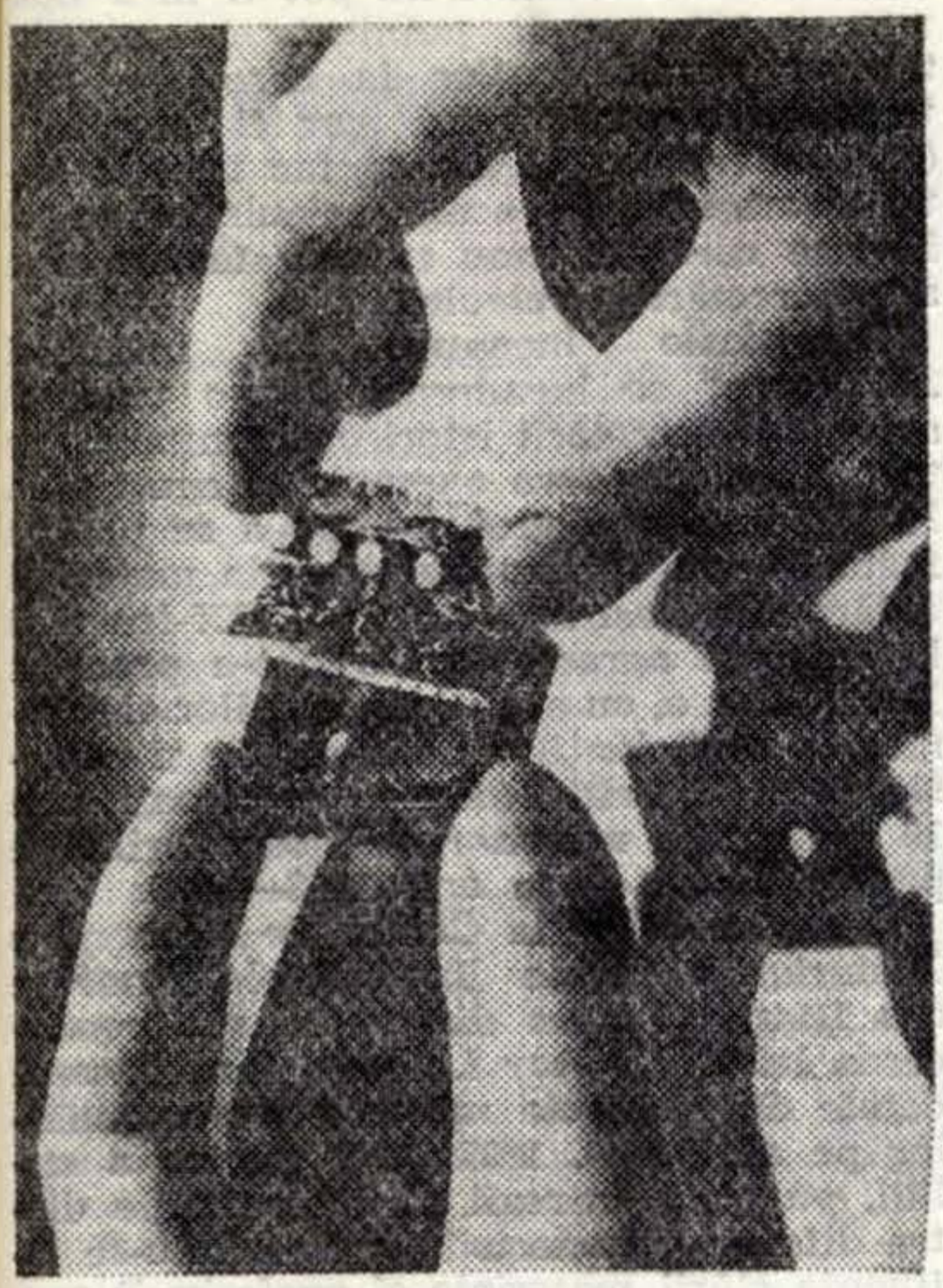

Este posibil ca peste cîțiva ani un arheolog care și-a terminat raportul asupra materialelor găsite, de exemplu, într-o așezare preistorică de tip Pueblo din sud-vestul S.U.A., să utilizeze un sistem de calculatoare I.B.M. 1050 și să transmită o serie de comenzi care să-i dea o analiză statistică a datelor lui. După aceea va putea cere, în completare, datele comparative necesare de la un număr de biblioteci regionale de benzi magnetice de pe lîngă diferite universități...

Pînă atunci merită reținut faptul că „depozite" de informații arheologice, pregătite pentru a fi prelucrate, la nevoie, la mașini mecanografice sau electronice, s-au organizat sau sînt în curs de organizare în diferite țări europene, ca Franța, U.R.S.S. ș.a.

De la statistica matematică la interpretarea istorică

Efectuarea la mașina electronică de calcul a unor operații legate de evidența și gruparea informațiilor este extrem de importantă, precum s-a arătat, prin economisirea timpului de muncă științifică. Calculatorul electronic poate fi utilizat însă nu numai la coordonarea informațiilor, ci și la descoperirea unor relații între fenomenele istorice care prin alte mijloace nu pot fi sesizate. Dintre posibilitățile existente în această direcție ne vom referi aici la cele legate de rezolvarea cu ajutorul mașinii electronice a sarcinilor statistice. Înțelegem aici prin statistică nu ținerea evidenței, înregistrarea și numărarea unor obiecte, ci descoperirea unor relații cantitative între fenomene cu ajutorul acelei ramuri a matematicii care se numește statistica matematică [2].

Firește, aceste probleme nu pot fi despărțite rigid de cele combinatorii. Rezolvarea sarcinilor statistice cu ajutorul calculatorului implică de multe ori rezolvarea unor sarcini combinatorii legate de prealabila clasificare și selectare a datelor ce urmează a fi supuse prelucrării statistice.

Să dăm cîteva exemple de relații între fapte istorice studiate cu ajutorul calculatorului electronic [3].

Istoria studiază fenomene și procese la a căror producere concură numeroși factori. Istoricul trebuie de multe ori să rezolve, de pildă, problema ierarhizării diferiților factori care influențează un fenomen, să deosebească factorii principali de cei secundari, factorii decisivi de cei subordonați. Nu o dată rezolvarea acestor probleme este influențată de impresii subiective, în sprijinul cărora se aduce un aspect sau altul al fenomenului studiat, fără a se ține seama de procesul sau fenomenul în ansamblul său, deoarece acest ansamblu nu poate fi cuprins prin mijloacele de cercetare tradiționale.

Iată, de pildă, o problemă a istoriei moderne a României. Între 1870 și 1907 arenda plătită de țărani pentru pămînturile moșierești a crescut considerabil. Unii cercetători au explicat această creștere prin sporirea populației rurale, alții prin creșterea numărului țăranilor fără pămînt, alții prin acțiunea marilor arendași. Fiecare cercetare a adus o serie de argumente care reflectă o latură sau alta a procesului istoric, fără a putea analiza procesul în ansamblul său.

Autorul acestui articol a abordat în cadrul Institutului de istorie „N. Iorga" problema menționată într-un mod nou, devenit posibil ca urmare a dezvoltării noii tehnici de calcul electronic.

Ne-am propus să calculăm *coeficienții de corelație* (indicînd intensitatea legăturii între fenomene) și *de regresie* (indicînd dinamica fenomenelor, măsura în care un

---

[2] Tema acestui articol nu este aplicarea *matematicii* în istorie. Matematicile se pot utiliza în unele cazuri în cercetarea istorică și fără ajutorul mașinii electronice de calcul. Pe de altă parte, calculatorul electronic poate ajuta cercetarea istorică prin efectuarea unor operații din cele mai diverse ramuri ale matematicii *(n.a.)*.

[3] Ilustrațiile de la paginile 65, 66, 67 sînt reproduse după lucrarea *La critique des textes et son automatisation* de Dom. J. Froger, Ed. Dunod, Paris, 1968.

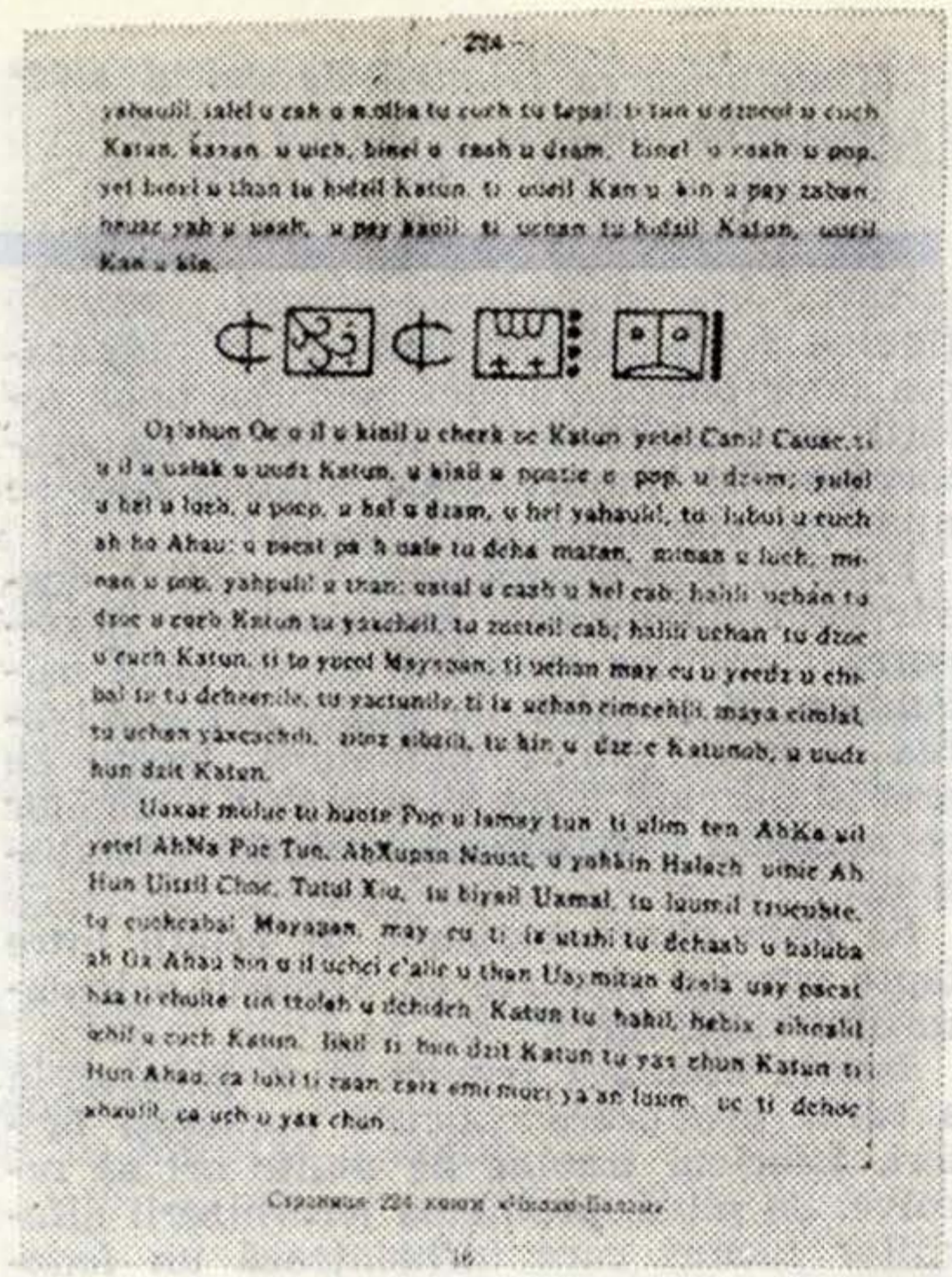

Pagină din cartea Chilam Balam, *în vechea limbă maya, al cărei indice de cuvinte a fost realizat cu o mașină electronică*

fenomen crește sau scade în funcție de creșterea sau scăderea altui fenomen sau altor fenomene) între arenda plătită de țărani moșierilor în anul 1906, pentru care dispunem de datele unei anchete agrare amănunțite, și alți 77 de factori reprezentînd : repartiția proprietății funciare și a inventarului agricol, proporția arendării moșiilor, densitatea populației rurale pe pămîntul cultivabil, proporția știutorilor de carte în totalul populației, ponderea suprafeței cultivabile în totalul suprafeței etc. etc. S-au alcătuit, cu ajutorul a două documentariste, tabele cuprinzînd circa 4 500 de numere.

Cu mijloacele tradiționale totalitatea cifrelor n-ar fi putut fi utilizată. Mașina electronică poate însă calcula foarte rapid coeficienții necesari verificării ipotezelor cauzale asupra factorilor determinanți ai creșterii arenzii plătite de țărani. Rezultatele obținute prin prelucrarea datelor pentru anul 1906 vor fi comparate cu datele cunoscute pentru anii anteriori.

Calculele sînt, bineînțeles, efectuate de institute de specialitate. Lucrarea se efectuează în prezent de Institutul „N. Iorga" în colaborare cu Centrul de calcul al Universității din București. În stadii anterioare am colaborat cu Centrul de calcul și cibernetică economică din București și cu Centre d'Études Sociologiques din Paris.

Rezultatele cercetării nu pot fi încă tipărite — ele vor fi publicate cu acordul tuturor participanților la cercetare cînd toate problemele puse vor fi verificate (căci diferitele calcule se fac repede, datorită mașinii, dar aceste calcule sugerează ipoteze care din nou trebuie testate prin alte cercetări și calcule).

Cercetările începute la Institutul „N. Iorga" se încadrează într-o tendință actuală a cercetării istorice din numeroase țări. Vom da cîteva exemple în acest sens. În Uniunea Sovietică, pentru a se preciza factorii care determinau situația materială a țăranilor ruși în secolul al XIX-lea pînă la reforma agrară din 1860, s-a procedat la calcularea, cu ajutorul mașinilor electronice, a coeficienților de corelație și regresie între diferiții factori, exprimați prin 16 indicatori, referitori la gospodăriile de pe trei moșii — în anii 1813—1860.

Cercetătorii de la Centre de Recherches Historiques de pe lîngă École Pratique des Hautes Études din Paris, sub conducerea lui E. Le Roy Ladurie, înregistrează datele din arhivele militare ale recrutărilor pe anii 1869, 1887, 1906 pentru a stabili, pe scara întregii țări, corelațiile dintre diferite caracteristici, precizîndu-se influența stării materiale și profesiunii asupra caracteristicilor antropologice, sănătății, nivelului de instrucție, influența acestor factori asupra criminalității etc.

Întreg procesul de strîngere din arhivele militare a datelor necesare studiului menționat se desfășoară așa cum ne-am putut convinge direct în cursul contactelor de lucru pe care le-am avut cu Centre de Recherches Historiques, pe baza unor metode avansate. Cercetătorul dosarelor de recrutare nu are de făcut decît să dicteze la magnetofon cifrele care îl interesează într-o anumită ordine și precedate de anumite indicative. Apoi banda de magnetofon este predată unei operatoare care trece datele pe benzi perforate. Gruparea și prelucrarea datelor este executată automat de calculator. Aplicarea acestei metode a fost posibilă datorită unui program special elaborat — fapt semnificativ — de un istoric, M. Couturier. Este probabil că dezvoltarea acestui program va permite aplicarea lui și la studierea referințelor din documentele medievale, destul de stereotipe (de notat că istoricii sovietici au început prelucrarea, cu ajutorul mașinilor electronice, a registrelor de moșii din zona baltică, din epoca feudală).

Mașina, dar nu numai ea...

Revenind la metodele matematice, analiza corelațiilor și alte operații matematice bazate pe această analiză sînt foarte utile și în arheologie. Folosindu-le, J. N. Hill a

(Continuare în pag. 81)

Un nume înscris în istoria aviației:
GH. BĂNCIULESCU

ELISABETA IONIȚĂ

„Deși căpitanul Bănciulescu umblă de pe urma unui accident cu proteze, el știe totuși să le poarte cu o eleganță desăvîrșită. Căci zboară și astăzi, și încă pe avioanele cele mai grele de pilotat, cu o virtuozitate care face geloși pe mulți care posedă ambele picioare“ — menționa un articol apărut în revista „Aripi“ în iulie 1931. Căpitanul Gh. Bănciulescu, comandantul școlii de antrenament de la Pipera, unul dintre cei mai buni aviatori ai țării, participase în ultimii ani la o serie de raiduri spre capitalele europene. Pasiunea și condiția fizică ale temerarului zburător impresionau și impuneau un binemeritat respect.

Nu zburase așa dintotdeauna !

În vara anului 1926, împreună cu căpitanul Romeo Popescu, participase la un concurs (între aviatorii francezi și cei români) pentru stabilirea recordului de viteză pe ruta București-Paris-București.

Au decolat în zorii zilei de 23 august de pe aeroportul Pipera cu un avion tip „Potez“, denumit simbolic „Aurel Vlaicu“. Distanța București-Paris (2300 km) au străbătut-o în 13 ore și 20 de minute, rezultat apreciat atît fiindcă era primul zbor direct la Paris, cît și pentru faptul că aparatul nu era pregătit pentru zboruri lungi. Drumul de întoarcere Paris-București l-au efectuat, separat, fiecare pe cîte un avion „Potez XXV“ (guvernul francez dăruise lui Gh. Bănciulescu, pentru curajul și performanțele obținute, un aparat nou „Potez“).

În ziua de 12 septembrie, căpitanul Gh. Bănciulescu, decolînd de pe aeroportul „Le Bourget“ în prezența a numeroase personalități, și-a început zborul fără escală spre București. Zborul — destul de dificil față de stadiul respectiv de dezvoltare tehnică — s-a desfășurat în condiții optime pînă în Cehoslovacia, unde, pentru traversarea regiunii montane, aparatul a trebuit să se ridice la o altitudine de 1 350-1 380 m. Intrînd în ceață, s-a izbit de o creastă a munților. Mecanicul care-l însoțea, grav rănit, a încetat din viață la puțin timp după accident. Gh. Bănciulescu, fără simțire, a pierdut mult sînge și avea picioarele zdrobite. A fost purtat pe o targă improvizată dintr-o parașută pînă la cel mai apropiat spital. Pentru a-i salva viața, medicii i-au amputat ambele picioare, mai jos de genunchi.

Infirmitatea nu l-a aruncat însă în ghearele disperării. Cu proteze, ajutîndu-se multă vreme de un baston, a cutezat chiar

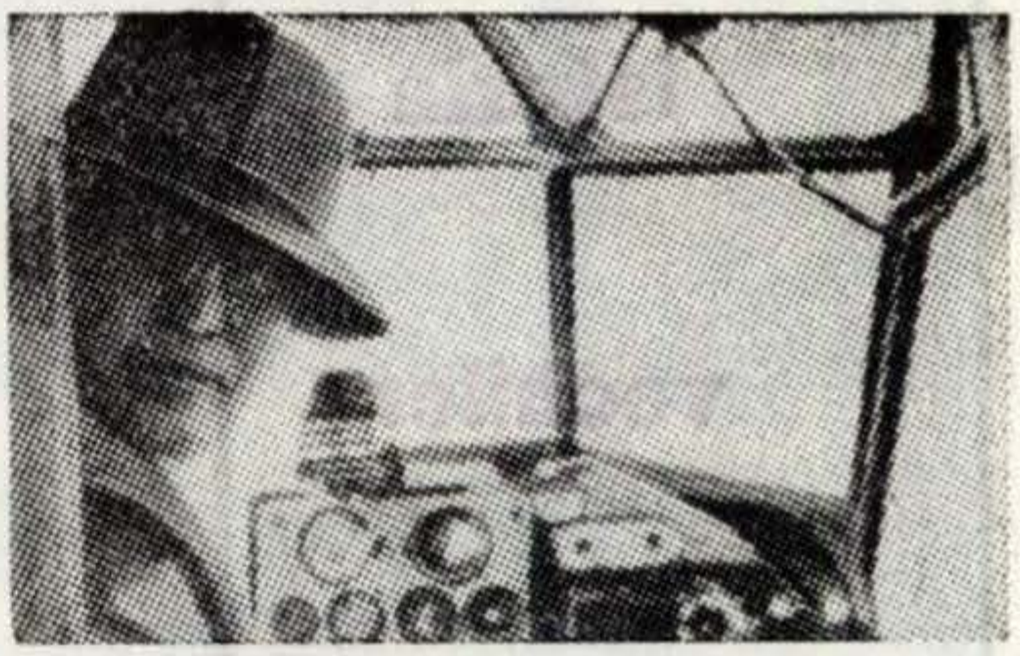

Aviatorul Gh. Bănciulescu în carlinga avionului său

să-și reia antrenamentele de zbor, continuîndu-și munca în profesiunea căreia îi închinase întreaga sa viață și astfel a devenit instructor de zbor în cadrul școlii românești de pilotaj.

După numai 2 ani, la 20 mai 1928, din nou în cabina avionului, lua parte la mitingul aviatic internațional de la Băneasa, clasîndu-se pe un loc de frunte.

În 1930 a fost ales secretar general al Aeroclubului Român, iar în 1931 a contribuit activ la organizarea Congresului Federației Internaționale a Aeronauticii, de la București și Sinaia, la care au participat reprezentanți din 34 de țări.

În toamna anului 1933, pilotînd pe un avion de construcție românească — un S.E.T.-41 — a realizat în 9 zile un circuit aerian cu escale în marile orașe europene, străbătînd peste 8000 km.

Unul din zborurile care au rămas celebre în istoria aviației l-a constituit raidul efectuat în martie 1935 în Africa, decolînd din Franța pe un avion „Potez-56“ bimotor, avînd la bord și pe președintele Federației Internaționale Aeronautice, G. V. Bibescu. Traversarea Africii a început de la Cairo, în linie frîntă închisă, cuprinzînd o porțiune din panglica Nilului, trecînd peste deșertul Saharei. A aterizat, în perfecte condiții, din nou la Cairo. Realiza astfel un raid de 15 000 km în numai 55 de ore de zbor, fără nici un accident, cucerindu-și astfel faima unui aviator de talie internațională.

Tot în 1935 însă, datorită unei maladii pe care a contractat-o în timpul efectuării unui raid în Africa de nord, a murit departe de patrie. Revista „Bulletin technique Potez“ aducea atunci „un pios omagiu înaltelor calități morale și valorii profesionale ale maiorului Bănciulescu“, aviatorul român care a pilotat cu proteze la ambele picioare.

Din istoria vechilor civilizații

● 13 împărați divini ● Un Alexandru cel Mare al Americii de Sud ● Primul european ● O încăpere plină cu aur ● 180 contra 16 000 000

MĂREȚIA ȘI DECĂDEREA

J. ALDEN MASON*

Istoria incașilor, pînă la cucerirea lor de către spanioli, seamănă mai curînd cu o poveste în care e greu de descifrat proporția dintre realitate și mitologie, dintre faptele petrecute aievea și elementele fantastice. Îndată după pătrunderea în continentul sud-american, cronicarii spanioli au pus pe hîrtie legendele păstrate pînă atunci prin tradiție orală ale popoarelor din această parte a lumii. Dintre acești cronicari, cei mai reprezentativi sînt Garcilasso de la Vega și Pedro Sarmiento de Gamboa. Primul era fiul unui războinic spaniol și al unei incașe și a fost crescut în casa mamei sale, luînd din copilărie contact cu tradiția incașă, devenind în chip firesc apărătorul ei. Cel de-al doilea încearcă să prezinte pe spanioli ca fiind eliberatorii populațiilor strivite sub jugul Imperiului incaș.

Cine a fost cel dintîi?

In Peru, ca și în alte părți ale lumii, istoria este relatată în raport cu domniile regilor. Tradiția consemnează numele a 13 împărați „divini", primul, Manco Capac, fiind un personaj mai mult legendar, a cărui domnie ar putea fi situată în jurul anului 1200 e.n. Era socotit semizeu, întemeietorul dinastiei incașe, și se povestea că ar fi apărut, împreună cu cei trei frați și cele patru surori ale sale, din Tampu Tocco („Caverna zorilor", aflată la vreo 18 mile la sud-vest de Cusco), prin Poarta Minunată.

Dacă Manco Capac a existat cu adevărat sau nu, nu se știe. Se prea poate să fi fost născocit mai tîrziu pentru ca întemeietorul real al Imperiului incaș — Sinchi Roca — să dobîndească o paternitate și o origine supranaturale. Conform informațiilor considerate demne de crezare, în timpul domniei primilor opt împărați — de la Manco Capac la Viracocha Inca — incașii nu și-au extins dominația dincolo de regiunea din jurul localității Cusco. Formau în acea vreme unul din numeroasele grupuri care populau valea, fără ca vreunul să manifeste tendințe de hegemonie asupra celorlalte. Se războiau între ele, iar învingătorul îi jefuia pe cei învinși și le impunea plata unui tribut, lăsîndu-i însă apoi în pace. Legendele nu menționează nici o înfrîngere a incașilor, dar eșecurile sînt îndeobște uitate ușor : numai victoriile se țin minte.

* J. Alden Mason este autorul lucrării **The Ancient Civilizations of Peru**, apărută în editura „Penguin Books", Londra, 1964.

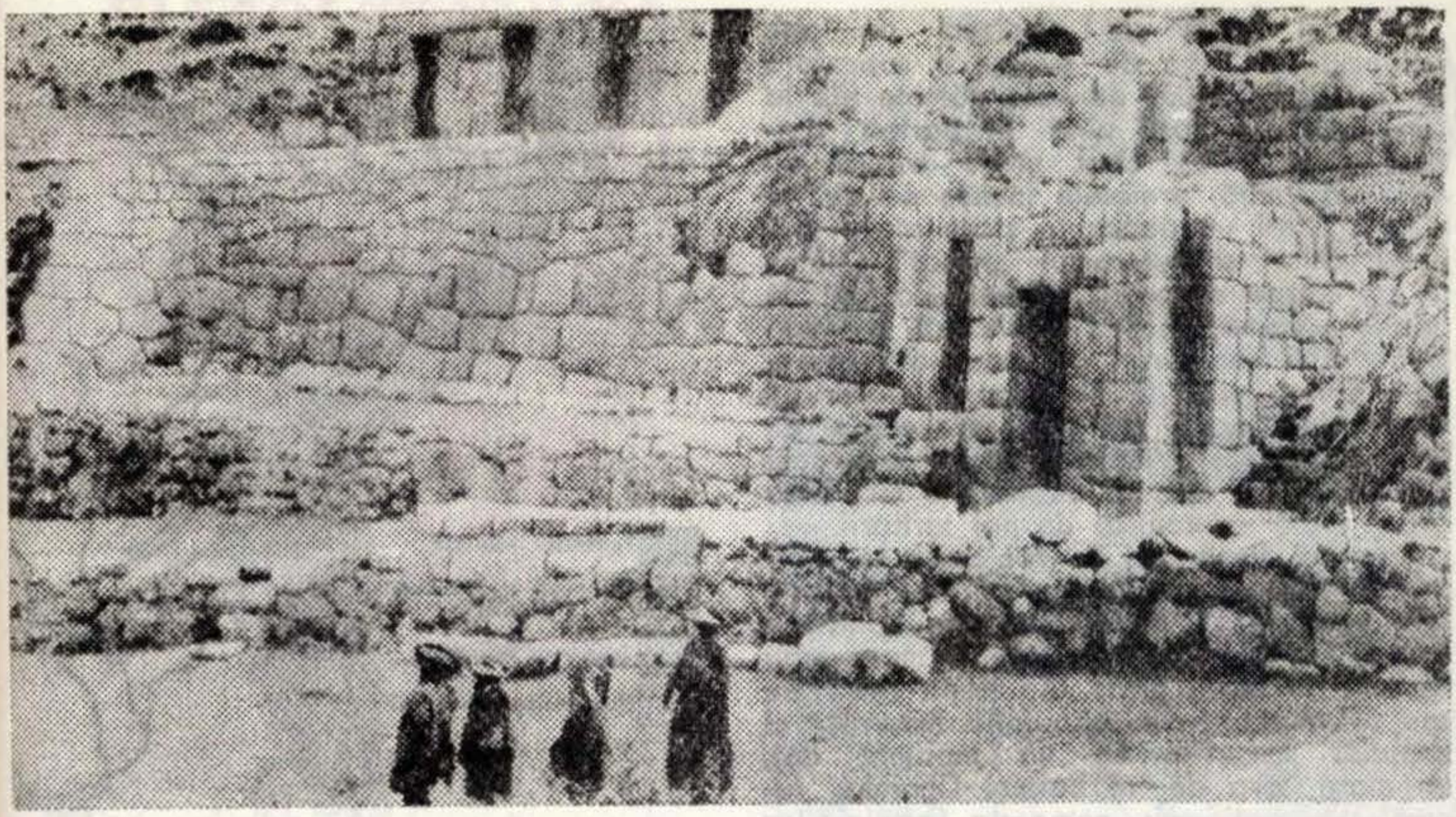

Ruinele de la Tambomakay, lîngă Cusco

IMPERIVLVI INCAS

După cum susține Garcilasso, primul împărat cuceritor ar fi fost Mayta Capac — strănepotul lui Manco Capac și al patrulea în ordinea cronologică —, care ar fi extins pămînturile incașilor de la lacul Titicaca la izvoarele rîurilor de coastă ; dar evenimentele ulterioare, ca și mărturiile altor cronicari, infirmă această presupunere, atribuindu-i lui Viracocha rolul de prim cuceritor. Totodată el a fost cel dintîi dintre conducători care a organizat o stăpînire permanentă asupra unor popoare străine. Campaniile sale — ca și cele ale urmașilor săi de altfel — pot fi asemuite cu cruciadele creștine : multe din lupte au fost purtate „în numele credinței", Viracocha voind să impună cultul Soarelui și celorlalte populații. Băștinașii de pe coastă, din regiunile nisipoase și aride, s-au lăsat greu convinși să se închine astrului care le aducea secetă și arșiță, adoptînd credința învingătorilor abia după ce și-au pierdut pămînturile. Cu ajutorul unor generali experimentați, ca Vicaquirao și Apo Mayta, Viracocha a inaugurat seria cuceririlor sistematice. Dar înainte să îmbătrînească n-a apucat să-și întindă imperiul cu mai mult de patruzeci de kilometri în jurul lui Cusco. Adevărata expansiune a început către sfîrșitul domniei sale, din inițiativa fiului său, Pachacuti.

Cel de-al nouălea împărat a fost pe cît de renumit războinic, pe atît de mare edil : a ridicat în capitală multe clădiri publice și a fost preocupat de înfrumusețarea Templului Soarelui, în care a pus corpurile celor șapte împărați, înaintașii săi, alături de trupul prefăcut în piatră al lui Manco Capac. Pentru a mări suprafața orașului și a da locuitorilor lui mai mult pămînt, el a desființat toate satele pe o rază de vreo zece kilometri. Atît terasele agricole ciclopice din regiune cît și turnurile cu cadran solar înălțate aici, pentru a determina solstițiile și începerea perioadei muncilor agricole, sînt atribuite inițiativei și îndrumărilor sale.

Una din minunile istoriei

Sir Clements Markham — marele specialist englez în istoria Americii de Sud — l-a numit pe Pachacuti „cel mai mare om pe care l-au produs băștinașii în America de Sud".

Expansiunea uriașă și bruscă a Imperiului incaș este una din minunile istoriei. Ea a început efectiv cu urcarea pe tron a împăratului Pachacuti (1438), a ajuns aproape la apogeu în momentul morții fiului său, Topa Inca (1493), și s-a încheiat în 1533, anul cuceririi de către Pizarro.

În mai puțin de cincizeci de ani, Pachacuti și Topa au cucerit o suprafață de aproape 350 000 de mile pătrate (de la Ecuadorul de nord pînă în partea centrală din Chile). Deși unele triburi au opus rezistență, armatele incașe nu au întîlnit nicăieri un popor în stare să le țină piept, chiar și puternicul „regat" Chimú, de pe coasta de nord a Perului, a fost, în cele din urmă, înfrînt. Pachacuti și Topa Inca pot fi comparați cu Alexandru Macedon, Gingis-Han și Napoleon. Cuceririle împăraților incași au fost provocate de setea de putere și îmbogățire : ei n-au fost amenințați de nici un dușman și nici n-au avut nevoie economică de noi teritorii.

Aparent, Pachacuti a vrut doar să aibă sub control popoarele învecinate. Dar pe cele care nu i s-au închinat de bunăvoie le-a supus prin forță. Armatele incașe erau formate în mare parte din trupe recrutate sau selecționate din populația triburilor și orașelor cucerite. La un moment dat, un mare corp de războinici Chanca, recent subjugați, sub comanda fostului lor șef (deoarece obiceiul era ca trupele străine să fie comandate de unul dintre ai lor), s-a distins într-atît încît — după cum relatează Sarmiento — Pachacuti, temîndu-se să nu ridice pretenții, a poruncit nimicirea lui. Întregul corp s-a refugiat în junglele împădurite ale Anzilor răsăriteni. Capac Yupanqui a primit ordine drastice din partea fratelui său Pachacuti să-i urmărească, dar fără să treacă dincolo de Yanamayo, unde trebuia să stabilească semnele de graniță ale imperiului. Călcînd voința împăratului, Capac Yupanqui a ajuns pînă în provincia Cajamarca, pe care a cucerit-o, aducînd la Cusco o pradă bogată și pe fiii conducătorilor învinși. Pachacuti l-a executat pentru neascultare. Motivul real pare să fi fost însă teama ca fratele său să nu pornească o răscoală cu sprijinul armatei și să nu-i ia tronul.

Pe plan intern, cel de-al nouălea împărat a fost de multe ori nevoit să ia măsuri împotriva nemulțumirilor populațiilor de obîrșie străină și împotriva răscoalelor devenite frecvente. Una din măsuri a fost ceea ce s-a numit *mitimi* sau strămutarea în masă a locuitorilor în alte părți ale imperiului, în locul lor fiind aduși țărani aflați de mai multă vreme sub dominație incașă.

O implacabilă mașină militară

După 33 de ani de domnie, în 1471, Pachacuti a abdicat în favoarea lui Topa Inca. A murit — spune legenda — la vîrsta de 125 de ani.

Prima mare campanie a lui Topa Inca s-a desfășurat în provinciile muntoase de nord ale Perului. A înaintat pînă la granițele Ecuadorului, unde trăia poporul quitu — înrudit cu incașii —, ocupînd regiunea din jurul orașului Quito, capitala de azi a Ecuadorului.

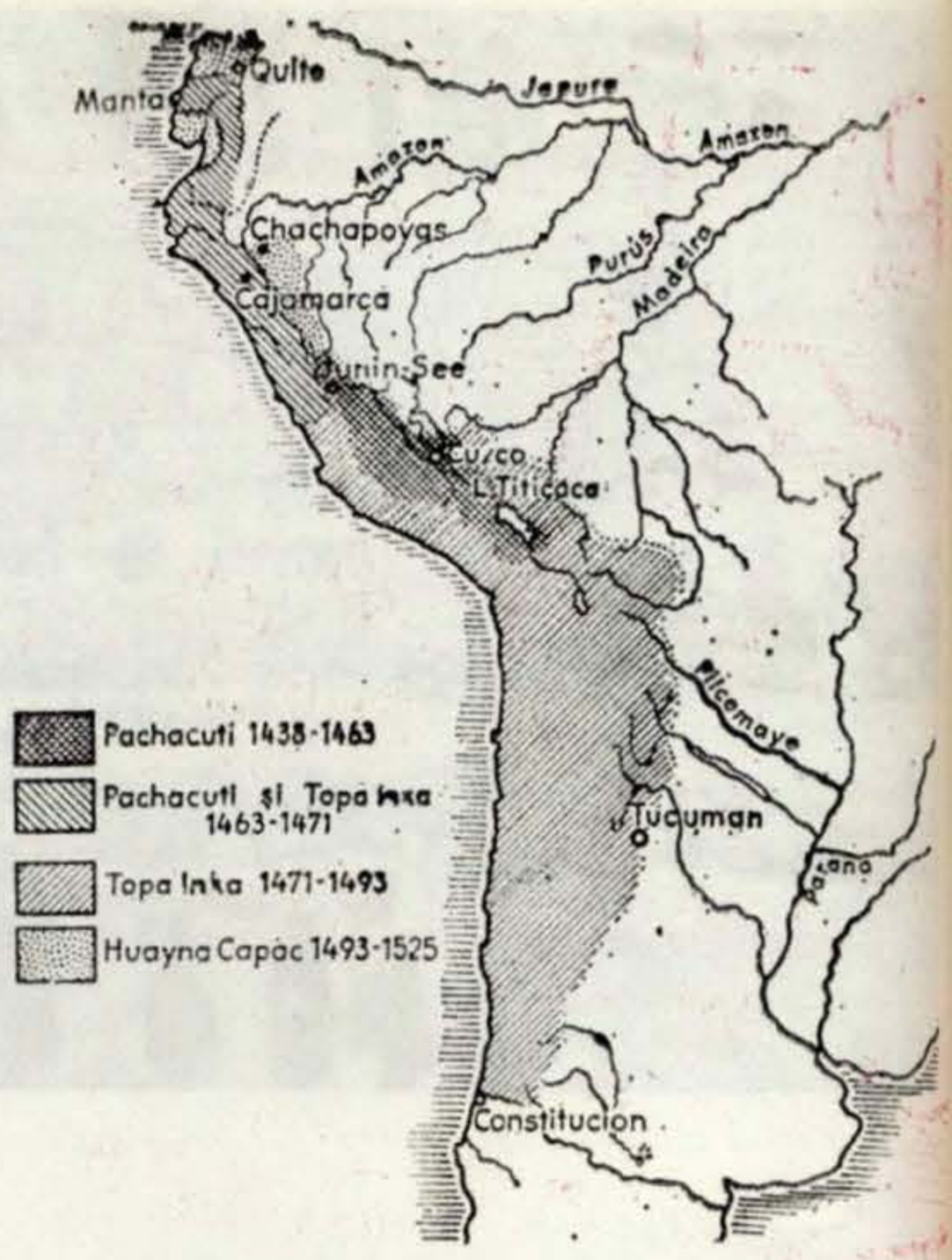

Din 1463 pînă în 1493, suprafața imperiului s-a mărit considerabil

Dintre grupurile nordice subjugate, cel mai important a fost cañari, care nu a fost învins decît după o rezistență eroică. Teritoriul ocupat a fost reorganizat după modelul incaș ; au fost construite temple, forturi, palate și drumuri. Chiar garda personală a împăratului a fost formată din războinici cañari. Mesaje „de pace" au fost trimise și șefului grupului quitu, invitîndu-l să se închine Soarelui și să se supună dominației incașe... Quitu, popor mîndru, învățat să domine, nu să se supună, a respins oferta. Războiul ce a urmat a fost lung și s-a încheiat cu victoria lui Topa Inca. Acesta, ca și succesorii săi, a îndrăgit Ecuadorul — probabil din cauza peisajului mai puțin arid —, unde a ridicat multe edificii.

Aflînd de niște insule bogate în aur, spre care negustorii navigau pe plute cu catarge și pînze, împăratul incaș a pregătit o mare expediție, și-a alcătuit o flotilă de plute și a pornit spre insule, punînd stăpînire pe ele și aducînd cu el — după cum spune părintele Cabello — „prizonieri indieni negri la culoare, mult aur și argint, un scaun de alamă și pieile unor animale asemănătoare cailor". Imaginația ni se îndreaptă imediat spre insulele Galapagos ; de altfel, și Sarmiento de Gamboa identifică insulele legendare cu Galapagos, deși pînă în zilele noastre s-a crezut că spaniolii ar fi fost primii care au pus piciorul acolo. Totuși, în ianuarie 1953, Thor Heyerdahl a găsit în gol-

Impăratul Pachacuti

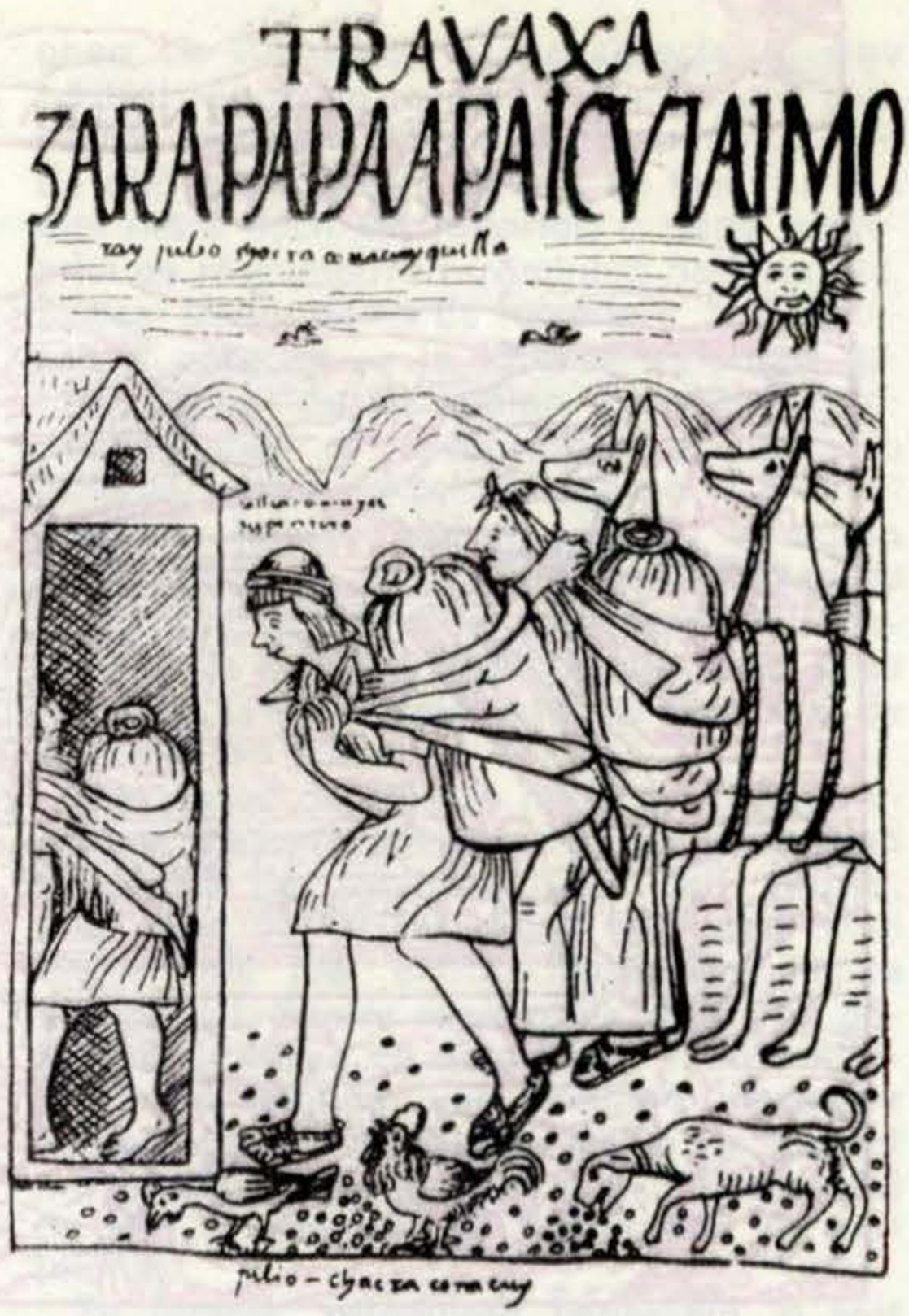

Țăranii predau sacii cu grine statului, care apoi le distribuia locuitorilor (după F. Anton : „Alt-Peru und seine Kunst", Leipzig, 1962)

ful James, în două văi ale insulei Santiago și pe Plaja Neagră în insula Floreana, grămezi de vase prezentînd o oarecare asemănare cu olăria din regiunea Chimú și de pe coasta Ecuadorului.

Un singur popor mare mai rămăsese necucerit în Peru și Ecuador : chimú, stabilit pe coasta de nord a Perului, renumit pentru vechea sa civilizație ; subminat de excesul de prosperitate și de viața de huzur a conducătorilor, statul Chimú nu a putut rezista în fața hoardelor cuceritoare incașe. Înspre Cusco — la frontierele teritoriului Chimú — fusese înălțată marea fortăreață Paramonga, dar incașii au atacat pe la nord. După ce au fost învinși, fiii conducătorilor din Chimú au fost trimiși ostateci la Cusco pentru a garanta de buna purtare a părinților lor ; guvernul a fost reorganizat după modelul incaș, dar, altfel, viața băștinașilor n-a suferit mari schimbări. Apoi Topa Inca a pornit spre sud, să cucerească văile de pe coastă, pînă la Nazca.

Indienii din pădurile tropicale de pe versantul răsăritean al munților au constituit obiectivul următor al cuceririlor. Împăratul a hotărît să-i învețe să se teamă de forța incașilor. Legendele vorbesc despre o mare armată incașă coborînd cursul unui rîu cu o imensă flotilă de canoe, pătrunzînd în pădurile tropicale pentru a-i supune pe locuitori.

Collașii și lupacașii din regiunea lacului Titicaca, cărora li s-au alăturat pacașii și omasuyușii, au profitat de absența împăratului și a armatelor sale și s-au răsculat. Dar armatele incașe și-au deplasat rapid operațiile din pădurile tropicale către înălțimile de lîngă Titicaca, înăbușind rebeliunea și dovedind extraordinara organizare militară a imperiului.

Setea de cucerire a lui Topa Inca, încurajat de victoriile dobîndite, nu mai cunoștea margini. A alipit imperiului său dealurile din răsăritul Boliviei și nordul regiunii Chile, pînă la Maule, unde araucanii l-au silit să-și fixeze limita de sud a imperiului. În dorința lor de a-și apăra independența, araucanii s-au luptat cu incașii cu aceeași disperare cu care mai tîrziu aveau să se împotrivească spaniolilor. Acest popor curajos și plin de vitalitate ocupă și astăzi o mare parte a regiunii sale de baștină.

Nouăzeci și doi de copii

Bătrînețea a pus capăt carierei militare a lui Topa Inca. S-a retras la Cusco, de unde a supravegheat organizarea și conso-

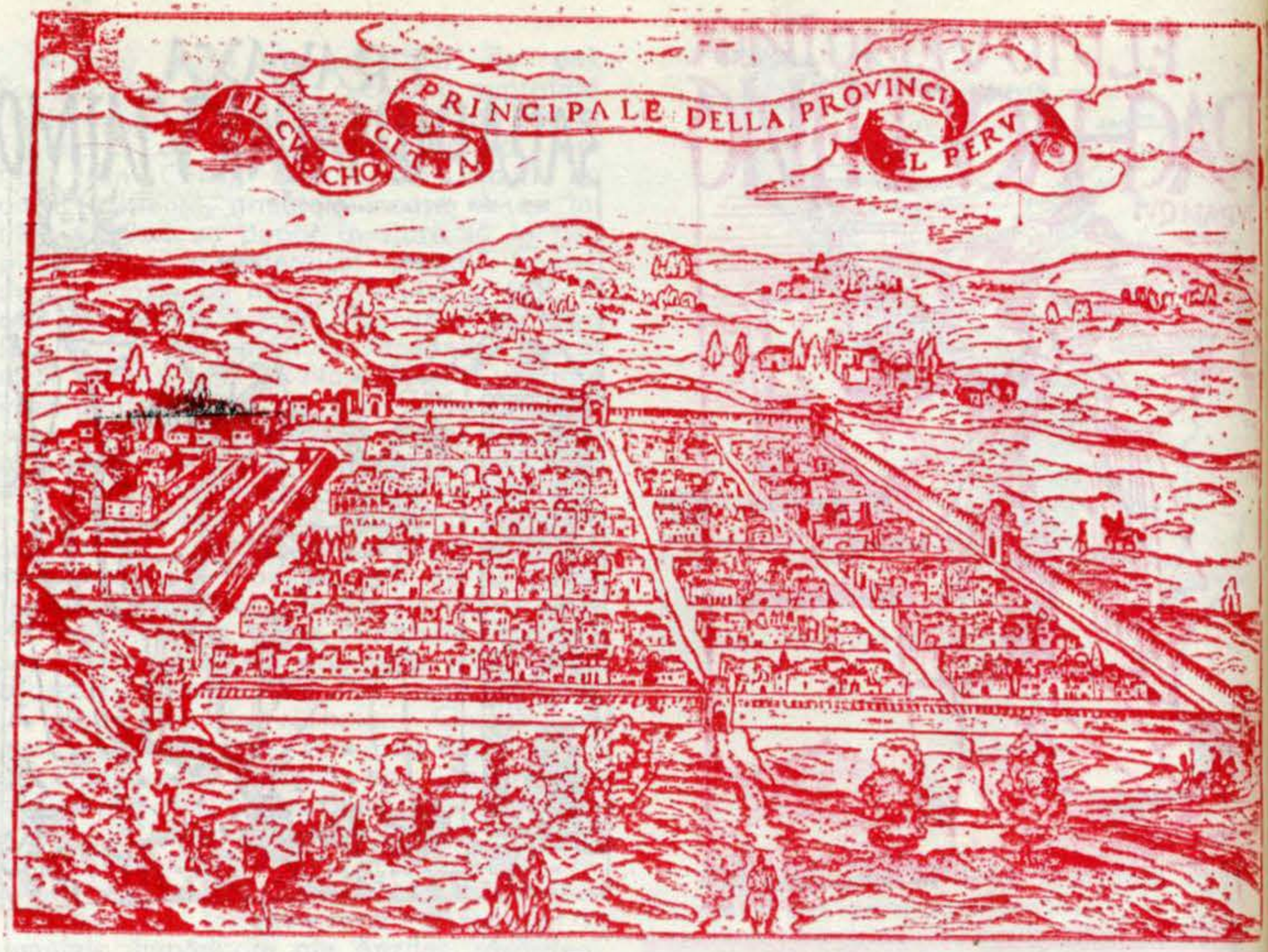

Capitala Imperiului incaș, un deceniu după cucerirea spaniolă (din cronica lui Sebastian Münster, Basel, 1545)

lidarea domeniilor sale, bucurîndu-se de confortul curții imperiale. Sub îndrumarea lui, a fost construită uriașa fortăreață Sacsahuamán, de lîngă Cusco. Și-a clădit și un somptuos palat, în cîmpia Chita, unde s-a retras bolnav. După ce l-a numit ca succesor pe fiul său, Huayna Capac, prin anul 1492 a murit la vîrsta de 85 de ani, lăsînd doi fii „regali", șaizeci naturali și treizeci de fiice. Domnia lui a durat douăzeci și doi de ani.

Se pare că Topa Inca a fost primul conducător sub care s-a făcut un recensămînt al întregului imperiu și că tot el a introdus un nou sistem în serviciile administrative, din care a înlăturat toți șefii ereditari, înlocuindu-i cu așa-numiții *curacas* (șef ales).

Domnia lui Huayna Capac a fost lungă, dar agitată. Imperiul era prea mare, iar mijloacele de comunicație și transport prea lente și primitive pentru ca un singur om, fie el chiar de origine „divină", să-l poată administra. Au început și certurile pentru succesiune, care aveau să devină acute între fiii săi. Dacă noul împărat nu a fost un mare cuceritor, ca tatăl său, s-a datorat în bună măsură faptului că rămăseseră puține teritorii de cucerit.

Pornind într-o călătorie de cîțiva ani prin imperiu pentru a rezolva la fața locului problemele legate de administrația lui, Huayna Capac a înlăturat funcționarii incompetenți, numind alții mai pricepuți, a dat dispoziții în vederea construirii unor ateliere și s-a ocupat îndeaproape de metodele de cultivare a pămîntului. Cînd a aflat de revoltele unor provincii din Ecuador, a adunat o armată uriașă și, luînd cu el doi dintre fiii săi, s-a năpustit asupra triburilor de acolo, cucerind o regiune întinsă.

Cu o ultimă campanie în ținutul coastei din jurul golfului Guayaquil, de unde războinicii s-au întors cu o pradă bogată, alcătuită din pietre prețioase și sidef, epoca de cuceriri a incașilor a luat sfîrșit.

Înainte de moartea lui Huayna Capac, prin anul 1523, s-a petrecut un fapt care avea să aibă urmări deosebite : incașii au văzut pentru prima oară un european. Povestea acestui spaniol, pe nume Alejo Garcia, ajuns în Peru înaintea lui Pizarro, este învăluită în mister. Se pare că ar fi călătorit cu un grup de indieni chiriguaná din Paraguay, pînă la poalele răsăritene ale Anzilor. A fost ucis la înapoierea în Paraguay, fără să-și fi putut scrie sau povesti memoriile.

Zvonuri despre europenii debarcați în Panama și despre expedițiile lor de explorare de-a lungul coastei ajungeau tot mai des în țara incașilor. Tocmai atunci a izbucnit lupta pentru tron între urmașii lui Huayna Capac — între Atahualpa, fiul său favorit, și moștenitorul legal, Huascar.

Acesta din urmă a fost uns împărat de către marele preot, la Cusco, în timp ce Atahualpa avea sprijinul armatei și al locuitorilor din Ecuador. În comentariile lor, cronicarii spanioli au pus izbucnirea primului război civil care a zguduit imperiul pe seama „voinței divine" : dacă ar fi avut loc cu zece ani mai devreme sau mai tîrziu, spaniolii conduși de Pizarro cu greu i-ar fi putut supune pe incași.

Pradă: 20 milioane de dolari

Povestea, aproape de necrezut, a cuceririi marelui Imperiu incaș, de către 180 de europeni, a fost relatată în amănunt de Prescott, Helps și alți istorici. După Prescott, a cărui lucrare despre pătrunderea spaniolilor în Peru este considerată clasică, lucrurile s-au petrecut astfel :

Atahualpa îl făcuse prizonier pe Huascar și era pe punctul de a pleca din Cusco pentru a se urca pe tronul imperial. Aflînd de apariția spaniolilor, a crezut că ei nu erau decît reîncarnarea zeului creator Viracocha și a semizeilor săi și a rămas pe loc ca să-i aștepte. Pizarro s-a întîlnit cu Atahualpa în Cajamarca și i-a cerut să-l aducă și pe Huascar. Dar înainte de venirea acestuia, conducătorul spaniolilor l-a făcut prizonier pe Atahualpa, care, temîndu-se să nu fie înlăturat de la tron în favoarea fratelui său, a trimis ordin ca Huascar să fie ucis. Pentru a-și răscumpăra libertatea, Atahualpa s-a angajat să umple celula în care era închis cu obiecte de aur pînă la o înălțime mai mare decît poate atinge un om cu mîna. Oferta fiind acceptată, a trimis mesageri în toate colțurile imperiului, ordonînd să i se aducă aur ; curînd au început să sosească sute de *llamas* încărcate. A strîns astfel o comoară fabuloasă — care în bună parte provenea din Templul Soarelui din Cusco — și a umplut încăperea cu aur pînă la înălțimea prevăzută.

Deși a fost declarat liber printr-un document oficial semnat de Pizarro, el a continuat să fie ținut prizonier „pentru binele țării". Judecat pentru numeroase „culpe" — uciderea lui Huascar, pregătirea unei răscoale împotriva spaniolilor, uzurparea tronului, idolatrie, adulter, incest, poligamie, delapidare și altele —, Atahualpa a fost condamnat la ardere pe rug în piața publică din Cajamarca. La 29 august 1533, ultimul împărat al incașilor a murit.

Uriașa grămadă de podoabe de aur, modelate cu trudă de meșteșugarii incași, a fost topită și transformată în bare. Podoabele peruviene trimise în Spania au fost de asemenea topite.

Deoarece Coroana pretindea a cincea parte din orice pradă de război, un trezorier regal a însoțit expediția, pentru a vegheа ca socotelile să fie corecte și s-au păstrat registrele în care e menționată cantitatea reprezentată de cincimea regală. Pe de altă parte, există dovezi că tezaurul era mai mare decît cel raportat, o parte a prețului de răscumpărare rămînînd nedeclarată. Într-un studiu demn de încredere, S. K. Lothrop a apreciat — în 1938 — valoarea aurului adunat de Atahualpa, cel mai spectaculos trofeu al cuceritorilor spanioli, la 8 344 307 dolari. Același Lothrop a evaluat bogățiile jefuite mai tîrziu din Cusco la 8 545 798,57 de dolari. Valori echivalînd cu sume mari au căzut în mîinile conchistadorilor și la Coaque, Pachacamac etc., ceea ce ridică prada totală la peste douăzeci de milioane de dolari.

Supunerea de către o mînă de aventurieri a unei regiuni atît de întinse, cuprinzînd 16 000 000 de locuitori, după unii istorici, sau chiar 30 000 000, după alții, este unul dintre cele mai extraordinare evenimente ale istoriei. Printre explicațiile care s-au găsit este și aceea că autoritatea fiind centralizată în mîinile unei singure persoane — împăratul — înlocuirea lui cu un spaniol n-a produs tulburări prea mari ; și aparatul de stat a continuat să funcționeze ca mai înainte.

Pe încetul, orînduirea imperiului a fost modificată. Țara a fost împărțită în *encomiendas* sau moșii imense însușite — cu locuitori cu tot — de aristocrații spanioli. Surplusul de produse, care mai înainte revenea statului și clerului, i-a fost dăruit stăpînului spaniol — *encomendero* —, ale cărui pretenții n-au încetat să crească. Clasa *yanacona*, a sclavilor, a fost mult lărgită, iar un număr tot mai mare de indieni au fost recrutați pentru munca anevoioasă din mine. O mare parte a populației s-a refugiat în regiunile de dincolo de teritoriul ocupat, iar printre cei rămași a crescut procentul deceselor de pe urma bolilor aduse din Europa.

Așa s-a încheiat istoria unei vechi civilizații, din cultura căreia puține vestigii au dăinuit pînă în zilele noastre. În America de Sud nu s-au găsit nici un fel de documente scrise privind popoarele continentului și nici picturi reprezentînd momente din istoria lor timpurie, ca în cazul civilizațiilor maya sau aztecă. Legendele, cîteva construcții și descoperiri arheologice, destul de puține la număr în raport cu întinderea ținutului (pentru că majoritatea săpăturilor, pînă foarte recent, nu au fost făcute în scop științific, ci au urmărit dezgroparea comorilor), constituie singurele surse de informații asupra civilizației incașe. Iar dacă conchistadorii ne-au lăsat în scris o mare cantitate de impresii asupra țărilor și popoarelor cucerite, ei s-au dovedit la fel de zeloși în a distruge mărturiile materiale ale culturii celor subjugați.

ULIȚA BĂRBIERILOR

G. BRĂTESCU

„N-ai idee

cum ți-o scot:

pînă să clipești

din ochi,

odată, poc...“

(„D-ale carnavalului“)

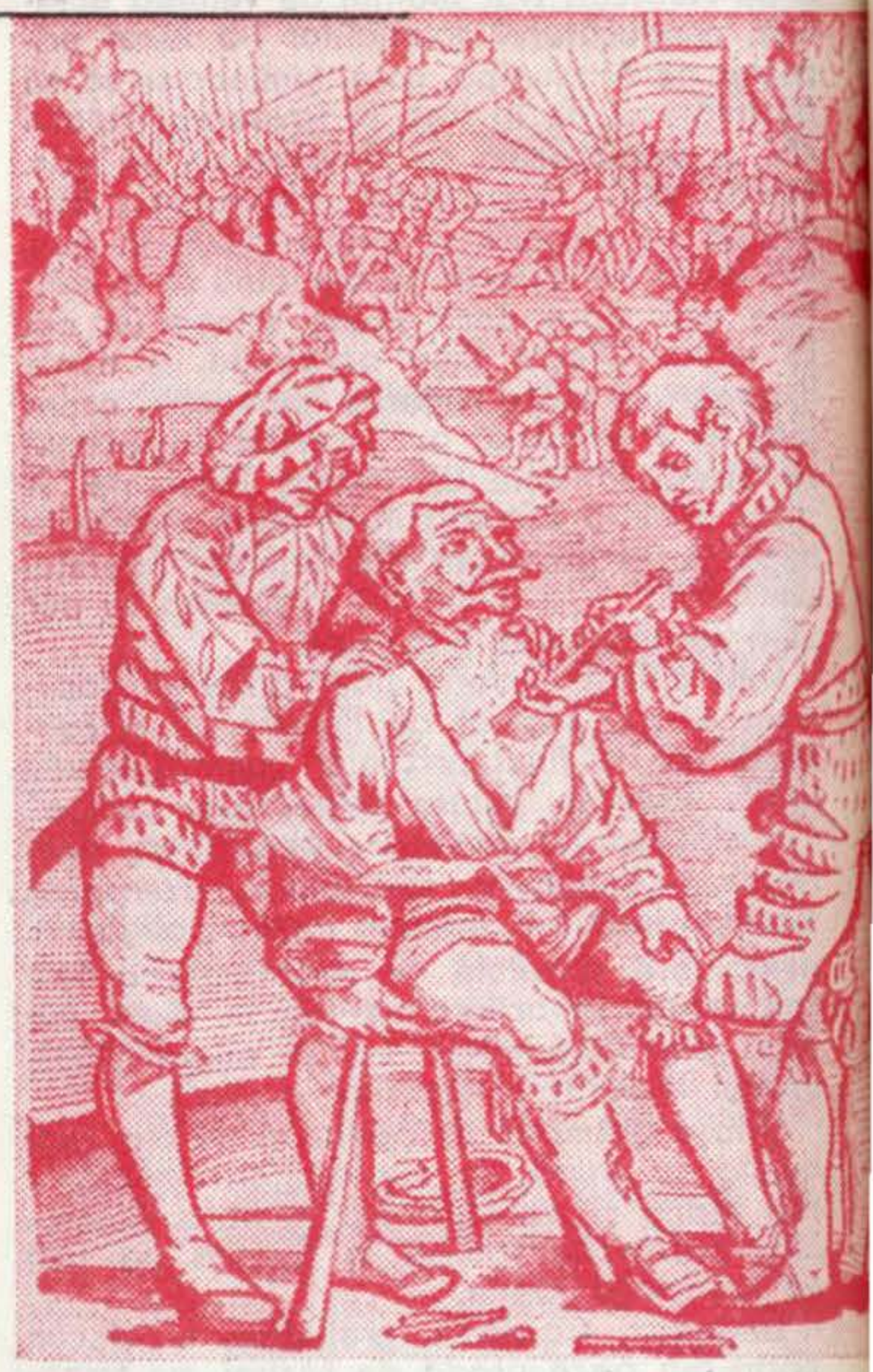

Chirurg bărbier de la începutul secolului al XVI-lea extrăgînd o săgeată pe cîmpul de luptă

Toma, fost mare armaș, vindea, la 10 octombrie 1660, „cupeților" Ianuț și Manu două dugheni de pe ulița Bărbierilor din București, „între prăvălia bisericii Domnești și între prăvălia jupîn Radului nigutător". Zapisul care consemnează tranzacția reprezintă prima semnalare documentară a acestei străzi, situată cîndva în apropierea Curții Vechi și alături de Bărăție. Bună parte din uliță era proprietatea bisericii Domnești, care în octombrie 1671 reînnoia contractul de închiriere a unui întreg șir de prăvălii către „Iane bărbiariul, i [și] Mihul bărbiariul, Iorga bărbiariul, i Temeli rachiariul, i Sima bărbiariul, i Iamandi cismariul, i Vane, i Vulea rachiariul, Iancul bărbiariul, i Stoian cîrciumariul". Din însăși această enumerare rezultă că ulița amintită își merita numele, întrucît majoritatea prăvăliașilor instalați aici era constituită din mînuitori ai briciului.

Tunderea și sîngerarea

Cei mai mulți dintre bărbieri nu se mulțumeau doar să radă și să tundă, ci se dovedeau meșteri și în oblojitul rănilor, în deschiderea buboaielor, în scoaterea dinților, în dregerea oaselor scrîntite sau frînte, în punerea lipitorilor, ca și în alte manopere terapeutice ținînd mai cu seamă de mica chirurgie. Ba încă unii dintre ei nu se sfiau să încerce chiar tratamente medicale mai pretențioase, prescriind infuzii, siropuri și prafuri pe care de multe ori le preparau singuri. Iată deci că și la noi în țară bărbierii se arătau a fi cei dintîi slujitori „recunoscuți" ai lui Esculap, măcar că învățătura „medicală" nu o dobîndiseră prin studiu sistematic, ci „furînd-o" de la meșterul la care-și făcuseră ucenicia.

Aproape la fel stătuseră lucrurile chiar în țările cu veche tradiție științifică ale Apusului. Este adevărat că acolo, începînd de prin secolul al XII-lea, școlile medicale se înmulțeau, dar doctorii, absolvenți ai înaltelor instituții de învățămînt, considerau adesea înjositor să pună mîna pe bisturiu sau pe lanțetă, drept care lăsau asemenea treburi în seama bărbierilor. Medicul care se respecta pe sine și ținea la demnitatea tagmei sale se limita să pună diagnosticul pe temeiul preceptelor formulate de învățații greco-romani sau arabi, să dea indicații de tratament și, eventual, să-și etaleze erudiția prin argumentații scolastice în disputele cu veșnic invidioșii colegi de breaslă. Răspunderea directă a îngrijirii bolnavilor revenea atunci chirurgilor bărbieri, care nu știau să vorbească latinește, dar se pricepeau, în schimb, să oprească hemoragiile, să spele și să panseze rănile etc.

Principalul motiv pentru care, veacuri de-a rîndul, o corporație a chirurgilor bărbieri a funcționat alături de cea a medicilor și sub patronajul, cel mai adesea tiranic, al acesteia a fost tradiția, respectată pînă tîrziu în evul mediu, a recrutării medicilor, aproape în exclusivitate, dintre clerici, și fiindcă, potrivit canoanelor, „biserica avea oroare de sînge", călugărilor medici le era interzis să practice operații, ceea ce a dus, pe de o parte, la o îndelungată stagnare a artei chirurgicale, iar pe de alta, la apariția meseriei de bărbier chirurg. Permanentele conflicte armate dintre seniorii feudali făceau însă absolut necesară existența acestui meșteșugar, care, datorită serviciilor aduse mai ales pe cîmpurile de bătălie, ajungea adesea să se bucure de o mare trecere pe lîngă conducătorii militari și politici.

Trebuie totodată remarcat că, date fiind obligațiile lor profesionale curente și contactul nemijlocit cu bolnavii pe care-i îngrijeau, bărbierii chirurgi s-au arătat, într-o anumită perioadă, singurii capabili să asigure progresul medicinei. În timp ce doctorii socoteau că este o impietate să contrazici litera tratatelor lui Galen sau ale lui Avicenna, chirurgii „inculți" experimentau, cu sau fără voie, și, pe nesimțite, își perfecționau meșteșugul. Ba încă dintre bărbieri s-au ridicat mari personalități înnoitoare, precum ilustrul Ambroise Paré (1517—1590), „părintele chirurgiei moderne", cel care a inițiat tratamentul rațional al rănilor prin aplicarea bandajelor simple și renunțarea la practicile dăunătoare ale arderii plăgilor cu fierul roșu sau ale opăririi lor cu ulei fierbinte.

Plasturii înveninați de pe rana lui Matei Basarab

Domnul muntean Vlad Vintilă cerea brașovenilor, în aprilie 1534, să-i trimită pe *Gregorio tonsori et Nicolao balneatori* ca să-i lase sînge și să-i pună ventuze. Se vede că bărbierul Grigore dobîndise o bună faimă, căci la începutul anului 1536 Petru Rareș solicită, la rîndul său, serviciile acestui iscusit „domn doctor și bărbier" *(domino doctori ac Gregorio tonsori)*.

De altminteri, se pare că intra în uzanțe să se acorde asemenea titulaturi măgulitoare bărbierilor invitați să lecuiască înaltele fețe de peste Carpați. Doctorul Pompei Gh. Samarian, harnicul culegător de date din trecutul medicinei și farmaciei românești, semnala că, la 7 iunie 1560, Alexandru Lăpușneanu le cerea bistrițenilor să-și arate prietenia trimițîndu-i pe *agilem Andream medicum* („îndemînaticul *medic* Andrei"), care însă devine peste nu-

O bărbierie la București, pe la 1842 (gravură de Ch. Doussault)

mai trei săptămîni, la 30 iunie, în scrisoarea cu care acesta se înapoiază în Transilvania, *discreto Andrea barbitonsore* („discretul *bărbier* Andrei"). Samarian explica această „degradare" a lecuitorului printr-un eventual insucces profesional. Nouă însă ni se pare mai degrabă a fi vorba de binecunoscutul fenomen al „desacralizării" medicului după înlăturarea pericolelor care-l amenințaseră pe pacient (de altfel, aceasta este una din temele predilecte ale vechilor gravori, tripticul ipostazelor succesive sub care se prezintă doctorul : Dumnezeu — cînd este adus la căpătîiul suferindului, înger — după vindecarea acestuia, diavol — cînd pretinde onorariul...).

Adesea, pentru a-i atrage pe meșterii cei mai pricepuți, domnitorii ofereau recompense însemnate. Ștefan Tomșa, domnitorul Moldovei, făgăduia, într-o epistolă expediată bistrițenilor la sfîrșitul lui 1621, să plătească o sută de galbeni doftorului sau bărbierului în stare să vindece durerile de cap și urechea astupată a unui prieten al său. Tot magistraturii Bistriței i se adresa Mihai Viteazul, la 2 august 1600, cu ordinul : „Fiindcă în tabăra noastră ne trebuie meșteri, vă poruncim ca, după obicei, să ne trimiteți îndată în tabăra noastră, lîngă Sebeș, tot felul de meșteri din orașul vostru", de bună seamă și bărbieri.

Unii domnitori s-au îngrijit să trimită tineri peste munți la învățătura bărbieriei, urmărind probabil să aibă la curtea lor meseriași devotați și cu bună pregătire.

Rana căpătată de Matei Basarab în lupta de la Finta, din 1653, a fost tratată, printre alții, de un bărbier polonez ; cum vindecarea tot întîrzia, prințul Transilvaniei a trimis un bărbier de la Sibiu, care a descoperit curînd că, dacă piciorul voievodului amenința să cangreneze, de vină era perfidul chirurg leah, fiindcă aplica, îndemnat de un grup de boieri „haini", plasturi înveninați. Nu știm cît de întemeiată va fi fost acuzația, dar la acea epocă se semnalează destui alți chirurgi și medici complotiști și criminali la curțile regale și nobiliare ale Europei.

În secolul al XVII-lea încetează solicitările de bărbieri peste Carpați, aceasta datorită, mai cu seamă, apariției în principalele orașe din Moldova și Țara Românească a unui important număr de meșteșugari localnici. Un Ivan „bărbierul" este menționat la București încă în prima jumătate a veacului al XVI-lea. Petriman, fiul acestui Ivan, s-a jeluit domniei că, murindu-i părintele, mama sa, pe nume Cata, s-a măritat „după un ienicer", care i-a luat cu sila cele trei dugheni primite moștenire. Vodă a hotărît ca „Petriman să țină toate averile și dughenile cîte se află de la tatăl său Ivan, și via, și moara, și casa, și dughenile, dar să dea Petriman mamei sale numai o dugheană". Căzînd însă după aceea grav bolnav, „de nu mai avea ce să mănînce și să bea", tînărul moștenitor a fost nevoit să înstrăineze una din dugheni pe 2 000 de aspri, prin actul de vînzare încheiat la 14 noiembrie 1561 în fața mitropolitului Efrem. Este cel mai vechi document despre un bărbier bucureștean care ni s-a păstrat și care ne dovedește cît de mănos era meșteșugul lui cîteodată.

În secolul al XVII-lea s-au constituit la București și la Iași primele bresle bărbierești, funcția de staroste revenind adeseori meșterilor care-l slujeau pe vodă. Se întîmpla cîteodată ca asemenea meșteșugari de frunte să dobîndească demnități pizmuite. Sub domnia lui Vasile Lupu, bărbierul Gînscă a ajuns șoltuz (cîrmuitor) al cetății de scaun.

„Pre capete pre toți"

Prăvăliașii de pe ulița Bărbierilor din București aveau obligația de a-i spăla „pre capete pre toți" clericii de la biserica Domnească, proprietara locului. Cum remarca doctorul Nicolae Vătămanu, operația spălării pe cap prezenta o deosebită valoare igienică-sanitară în acea perioadă, cînd parazitismul era foarte răspîndit pînă și sub perucile aristocraților de la Versailles.

În secolul al XVIII-lea, înființîndu-se primele spitale din București și Iași, o parte din îngrijirea bolnavilor, atît în ce privește păstrarea curățeniei corporale cît și aplicarea tratamentelor, a căzut în seama bărbierilor. Într-o jalbă îndreptată către domnitor la 2 martie 1823, bărbierul Toma „ot Colțea" își îngăduia să aducă aminte că „peste 32 de ani sînt de cînd slujește spitalului, spălînd și curățind pe bolnavi la cap ; acum fiindcă au rămas săcat de vederea ochilor, nu mai este vrednic de a mai fi bărbier bolnavilor din numitul spital, ci sărac desăvîrșit, și fiind lipsit și de hrana vieței, face rugăciune [...] a se milui cu o luminată carte [...], apărîndu-se de rîndul dajdiilor visteriei i podvezi i angarale". Grigore al IV-lea Ghica a pus o rezoluție favorabilă pe cererea bărbierului, care ostenise o viață de om întru alinarea suferinzilor și neputincioșilor adăpostiți în așezămîntul cantacuzinesc.

Între timp, atît în Moldova cît și în Țara Românească se puseră bazele unui serviciu sanitar. Medici și chirurgi cu diplome obținute în centrele științifice ale Europei se instalaseră în București, în Iași și în alte cîteva orașe, unde desfășurau o foarte utilă, dar și o destul de mănoasă activitate. Bărbierii ar fi trebuit deci să se împace cu situația de auxiliari umili

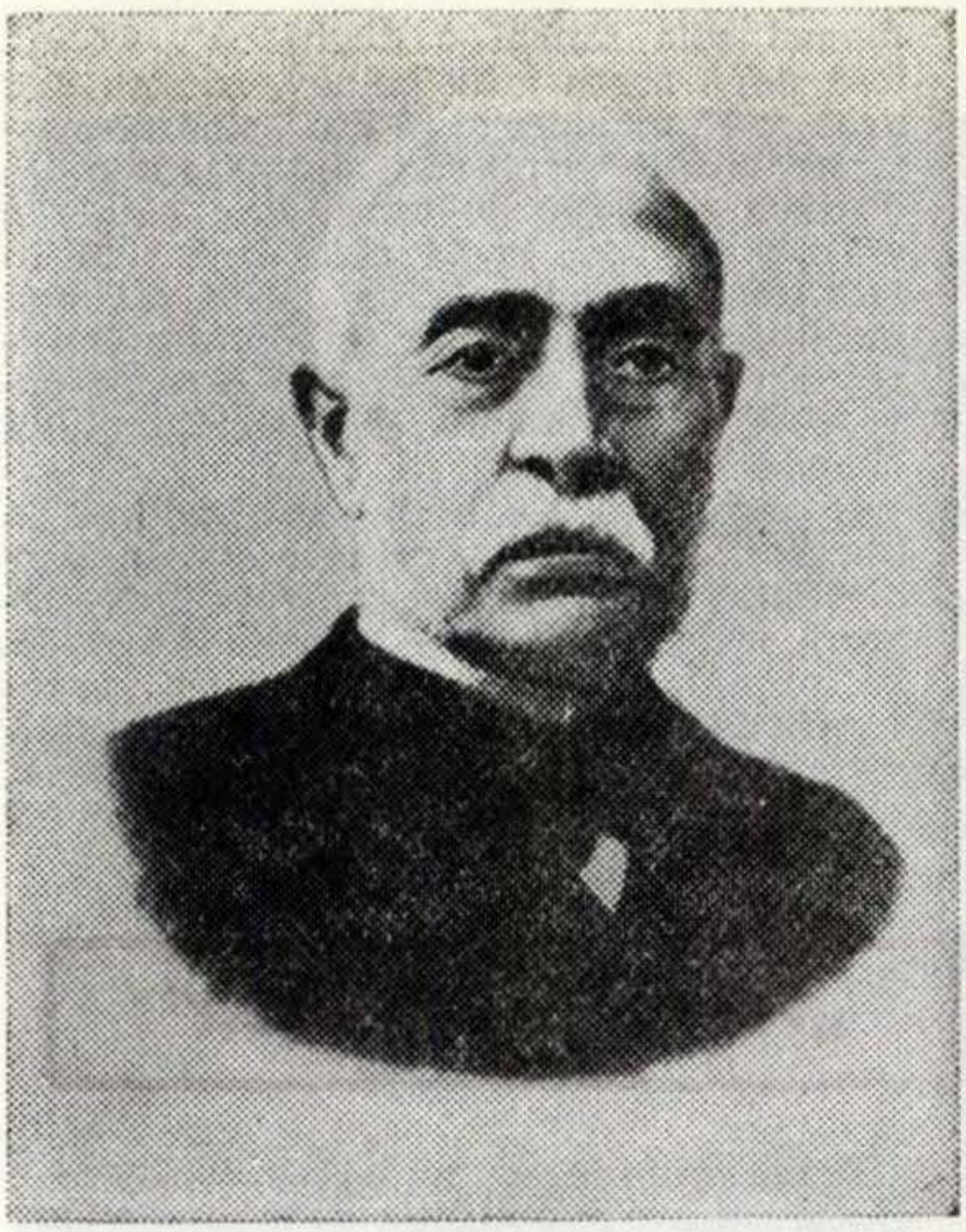

Doctorul Nicolae Kretzulescu (1812-1900)

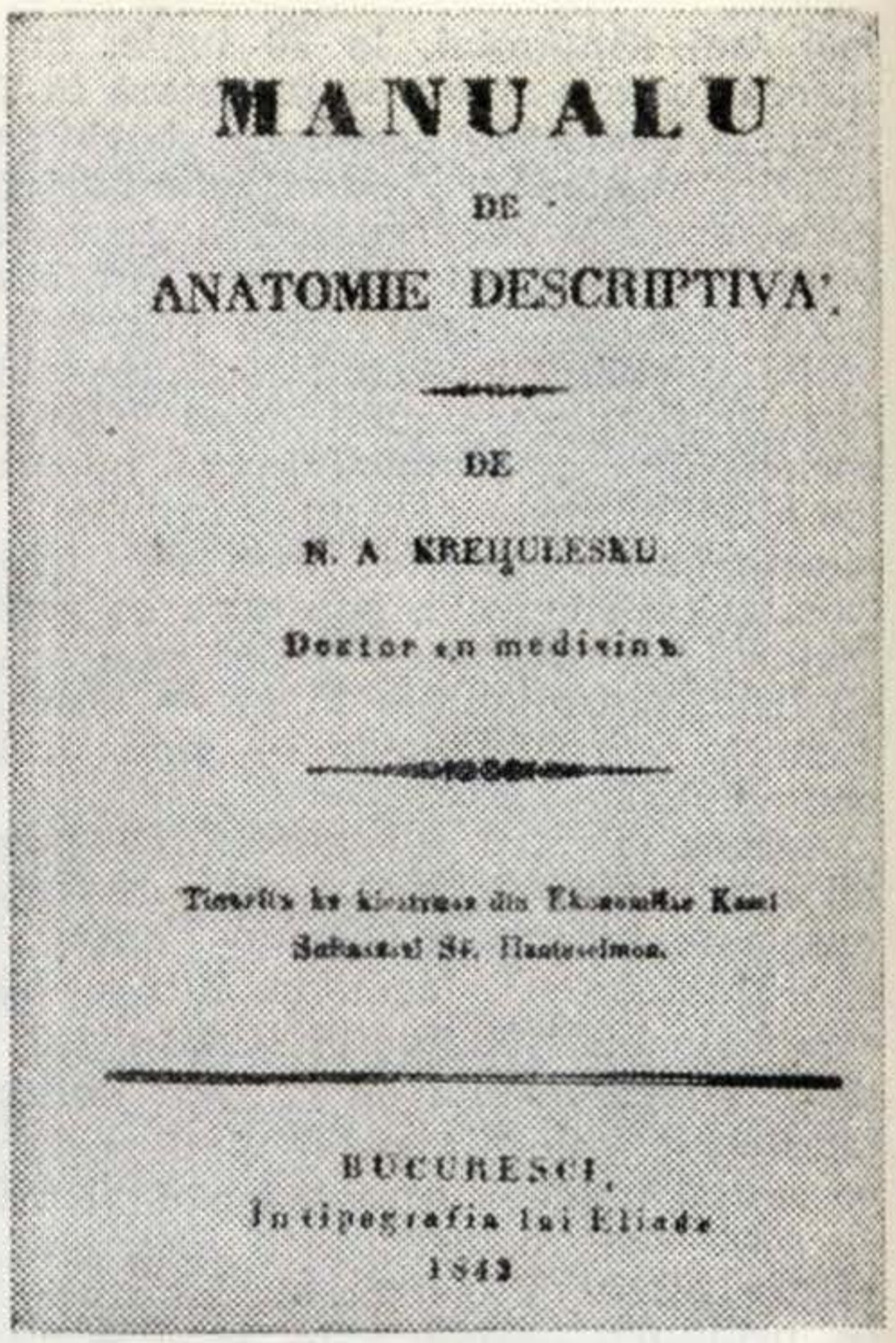
MANUALU
DE
ANATOMIE DESCRIPTIVA'.
DE
N. A KREIQULESKU
Doctor en medicina
BUCUREȘCI,
In tipografia lui Eliade
1843

Manual de anatomie descriptivă, de N. Kretzulescu (București, 1843)

ai „discipolilor lui Hipocrate". Unul dintre cei mai învățați și mai inimoși medici ai vremii, doctorul Constantin Caracaș, întemeietorul Spitalului „Filantropia", nota în lucrarea sa *Topografia Țării Românești*, apărută postum, în 1830 : „Bărbierii nu profesează într-ale medicinei, decît unii dintre ei iau sînge și pun cu pricepere lipitori ; de altminteri, chiar medicii îi rînduiesc la aceste practici".

De fapt, mulți dintre bărbieri continuau să se ocupe „clandestin" cu tratarea bolilor celor mai diferite, ceea ce prilejuia, destul de des, accidente grave, datorită insuficientei lor pregătiri. Autoritățile au fost sesizate în repetate rînduri, pînă cînd Comitetul carantinelor a dispus, în august 1832, ca medicii oficiali să-i examineze pe toți bărbierii, atît de la orașe cît și de la sate, și doar celor găsiți destoinici să li se permită să practice mica chirurgie. Punerea sistematică în aplicare a acestei prime reglementări a exercitării „meșteșugului doftoricesc" de către bărbieri avea totuși să mai întîrzie.

Catagrafia orașului București din 1838 arăta că aici fiinţau 61 de meșteri bărbieri, cu 79 de calfe și 15 ucenici.

De la ulița Bărbierilor la Facultatea de medicină

În 1842, o adevărată panică s-a stîrnit pe neașteptate printre bărbierii bucureșteni. Despre ce era vorba ? Nicolae Kretzulescu, fiu de mare boier, care se hotărîse să rupă tradiția goanei după demnități și să se consacre unei activități intelectuale cu caracter practic, tocmai se întorsese de la Paris, unde își susținuse teza de doctor în medicină și chirurgie. A fost numit medic al „văpselei de Negru" din Capitală, dar el năzuia să facă pentru societatea românească ceva mai mult decît să dea consultații, să supravegheze vaccinările și să exercite „poliția sanitară" în sectorul încredințat. Tînărul doctor era convins că una din problemele cele mai acute ale sănătății publice în Țara Românească rămăsese cea a lipsei personalului medico-sanitar calificat. Dacă în București profesau la acea dată ceva mai mult de 20 de medici și vreo zece magiștri sau patroni chirurgi diplomați, situația se prezenta mult mai nesatisfăcător în restul țării. Pentru prompta îndestulare a orașelor și, pe cît posibil, a satelor cu cadre medicale pregă-

tite, Kretzulescu a propus înființarea unei școli pentru instruirea „ofițerilor de sănătate", asemenea felcerilor din alte țări, capabili să acorde asistență medicală elementară și să organizeze activitatea antiepidemică și igienistică de pe teritoriile unde nu existau medici. Acest proiect generos a fost însă întîmpinat cu destulă răceală de către Eforia spitalelor civile, instituția care dirija la vremea aceea viața medicală bucureșteană. Comisia doftoricească a Eforiei a opinat că, la noi, felcerii n-ar putea trăi exercitînd numai această profesiune, drept care învățătura felceriei trebuie neapărat „să se însoțească cu un alt meșteșug, cum ar fi bărbieria". Și astfel, Kretzulescu a fost nevoit să accepte indicația ca absolvenții școlii pe care o fonda să îmbine îndeletnicirea de subchirurg cu cea de bărbier !

Deschiderea solemnă, în ianuarie 1842, a Școlii de „chirurgia cea mică" de la Colțea nu a încheiat însă șirul necazurilor pe care a avut să le înfrunte entuziastul ei director : numărul elevilor înscriși fiind neîndestulător, Kretzulescu a trebuit să apeleze la Agie pentru a lua măsuri ca anumiți bărbieri să fie aduși cu sila la cursuri.

Kretzulescu a trebuit să lupte atît cu lipsa de înțelegere din partea autorităților, cît și cu ignoranța și indolența multora dintre elevi. Pentru acești învățăcei, el a publicat totuși, în 1843, un manual de anatomie descriptivă.

În ciuda tuturor adversităților, cursurile medico-chirurgicale inițiate de Nicolae Kretzulescu și-au demonstrat utilitatea. Un istoric al medicinei, doctorul Gabriel Barbu, a urmărit, prin hățișul documentelor de arhivă, „cariera" absolvenților școlii de la Colțea și a putut constata că unele dintre fostele calfe de bărbieri care izbutiseră să obțină diploma de patron chirurg au ocupat apoi funcții în ierarhia sanitară civilă și militară, aducîndu-și contribuția modestă, dar onorabilă la apărarea sănătății populației.

Înființarea, după 1850, a unui șir de școli medicale de grad tot mai înalt, culminînd cu deschiderea, în 1869, a Facultății de medicină din București, a pus premisele unei rapide creșteri a rîndurilor personalului sanitar calificat. Era inevitabil ca, pe măsură ce sporea numărul medicilor, al dentiștilor și al subchirurgilor, rolul bărbierilor în aplicarea tratamentelor medicale de tot felul să se reducă simțitor. Organizarea, începînd din 1860, a serviciilor de consultații și tratamente gratuite de pe lîngă spitalele bucureștene a dat semnalul declinului implacabil al chirurgiei bărbierești. Un jurnal al Consiliului medical superior din 1866 desființa obligația trecerii examenului de subchirurg de către bărbieri ; de aci înainte cele două profesiuni puteau fi exercitate și separat.

(Urmare din pag. 68)

analizat, cu ajutorul unui calculator, informațiile privind : 1) 4000 de bucăți de oase de animale, care i-au permis să tragă concluzii asupra climei, mediului și hranei locuitorilor unei așezări ; 2) 6214 alte obiecte și 179 de elemente decorative de pe ceramica pictată a căror distribuție, analizată pe baza unor procedee statistice (analiză factorială), i-au permis să tragă concluzii nu numai asupra funcției diferitelor tipuri de încăperi ale locuințelor, ci mai ales asupra grupurilor sociale din satul preistoric studiat.

În 1963, W. A. Longacre, utilizînd o metodă asemănătoare de analiză a informațiilor arheologice cu ajutorul calculatoarelor electronice, a putut dovedi că un sat din estul Arizonei a fost locuit, între anii 1150 și 950 î.e.n., de două grupuri matrilocale — adică de două grupuri de 10-50 de persoane care se trăgeau din aceeași femeie. Astfel de analize cer zeci de mii de operații de calcul. În cazul analizei lui Hill, calculele efectuate cu o mașină de calculat de birou ar fi durat 105 ani ; la mașina de calcul electronică, operațiile au durat 55 de minute, costul lor fiind echivalent cu salariul unui inginer începător pe circa două săptămîni.

Exemplele s-ar putea înmulți, dar ne oprim aici. Nu trebuie crezut că utilizarea mașinii electronice este pentru istorici un lucru simplu. Dacă prelucrarea informațiilor, în calculator, este foarte rapidă, strîngerea informațiilor cere foarte mult timp. Nu toate domeniile istoriei furnizează informații potrivite pentru a fi introduse în mașina electronică.

Apoi, și mai ales, mașina electronică nu gîndește — ea îndeplinește doar o serie de operații prescrise de un program și furnizează anumite rezultate. *Interpretarea* rezultatelor este însă opera cercetătorului, a istoricului. Mașina electronică ajută la descoperirea anumitor relații între fenomene, relații care altfel nu pot fi dezvăluite, dar sensul istoric al acestor relații descoperite cu ajutorul mașinii, cel puțin în momentul actual și pentru aspectele cele mai importante, poate fi precizat numai de istoric.

Esențialul este că mașina electronică îi ajută pe istorici să obțină astăzi în anumite domenii rezultate pe care altfel nu le-ar putea obține, îi ajută în anumite probleme să se ridice, în creația științifică, pe trepte altfel imposibil de atins.

Și, mai cu seamă, decisivă este perspectiva pe care o deschide mașina electronică. Exemplele pe care le-am amintit ilustrează o metodă de lucru care are toate șansele de a deveni, într-un timp mai mult sau mai puțin apropiat, una din părțile integrante ale activității de cercetare istorică.

Codul lui Hammurabi

DOCUMENTE CELEBRE ALE ISTORIEI

Săpăturile arheologice de lîngă Susa, conduse de francezul Jacques de Morgan, se încheiau cu succes. Anul 1902 scotea la lumină impresionanta și solemna stelă cilindrică din bazalt negru pe care era încrustat, cu litere cuneiforme, vestitul *Cod de legi* al nu mai puțin vestitului rege babilonean Hammurabi (1792—1750 î.e.n.). În partea superioară a stelei este înfățișat însuși regele-legiuitor, stînd înaintea zeului-soare, Șamaș, devenit protectorul justiției. Hammurabi îl roagă „ca dreptatea lui să strălucească în țară", căci el, zeul, i-a dat această lege.

Monumentul ridicat în cel de-al patrulea deceniu al domniei lui Hammurabi a fost conservat destul de bine, șterse fiind doar articolele ultimelor coloane din față. După invazia în Mesopotamia, regele Elamului a dat ordin ca acestea din urmă să fie distruse și stela transportată la Susa. Datorită însă copiilor descoperite în străvechile biblioteci din Ninive, Nippur, Babilon și în alte orașe ale „țării dintre cele două fluvii" s-a putut reconstitui majoritatea paragrafelor.

Cele 282 de articole, grupate în șase capitole, gravate de o parte și de cealaltă a stelei, ne permit să cunoaștem trăsăturile caracteristice ale vechii societăți babiloniene, care, sub Hammurabi, „dumnezeul-regilor" — cum îi plăcea să se numească — ajunsese la apogeu.

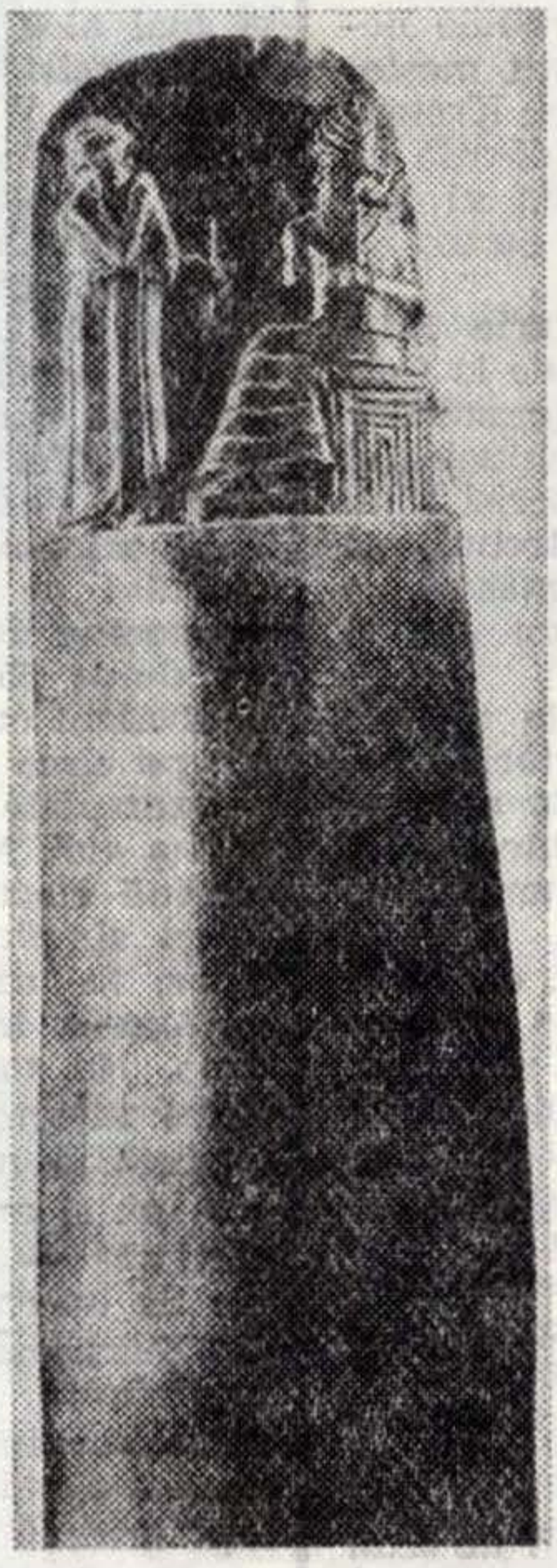

Stela din bazalt negru, înaltă de 2 metri, reprezentînd Codul lui Hammurabi este, din punct de vedere artistic, ca și istoric, una dintre cele mai importante piese ale Muzeului Luvru. Ridicată inițial în templul zeului Șamaș, la Sippar, stela a fost dusă ca trofeu de regele elamit Sutruck-Nakhunt în secolul al XII-lea î.e.n. la Susa

Acest document juridic, unul dintre cele mai importante texte legislative ale antichității, oglindește procesul de centralizare a statului sclavagist, acțiunea de consolidare a proprietății private și de înăsprire a sancțiunilor penale.

Capitolele codului tratează despre proprietatea funciară și mobiliară, comerț, muncă, familie și acte de violență. Între altele, aflăm că pedepsele aplicate diferau după clasa socială căreia îi aparținea autorul delictului și victima sa.

Primele cinci articole sînt consacrate procedurii judecătorești. Metodele de constatare a furtului și pedepsele aspre date sînt cuprinse în articolele 6—13. Patru articole se referă la diferitele cazuri de jaf; în paragraful 22 citim: „Dacă cineva săvîrșește o tîlhărie și este prins, să moară". Articolele 14—20 sînt îndreptate împotriva tăinuirii sclavilor fugari, stabilindu-se totodată cuantumul recompensei pentru prinderea lor. „Dacă cineva îngăduie ca un sclav al palatului, o sclavă a palatului, un sclav al unui om liber sau o sclavă a unui om liber să iasă pe poarta orașului, acela să moară" — se spune în articolul 15.

Îndatoririle și drepturile ostașilor, principalul sprijin al puterii regale, sînt reglementate în articolele 26—41, examinîndu-se în

Cu un gest de rugă, regele stă în fața zeului Șamaș, așezat pe un scaun fără spătar. Chipurile lor sînt văzute din profil, în timp ce bărbile dreptunghiulare, care le coboară pînă la piept, sînt reprezentate din față. Zeul își sprijină picioarele pe un munte, iar în mîini ține însemnele puterii divine: un cerc și un baston. Din umerii zeului ies flăcări

mod amănunțit problemele referitoare la proprietatea lor funciară, statul avînd interesul ca loturile de pămînt și vitele date soldaților să fie apărate împotriva abuzurilor cămătarilor. O serie de articole tratează obligațiile și drepturile persoanelor care arendează pămînt ; stabilesc limita dreptului cămătarului la recoltele de pe ogorul pus sub gajul lui ; prevăd pedepse pentru proasta folosire a rețelei de irigație.

Legile lui Hammurabi înfățișează și tabloul unui drept familial patriarhal. Puterea capului familiei asupra membrilor ei era atît de mare, încît acesta avea dreptul de a-i oferi ca ostatici pentru datorii. În ce privește femeia adulteră și complicele ei, aceștia erau înecați, iar mama și fiul vinovați de incest erau dați pradă flăcărilor.

Prin codificarea jurisprudenței din timpul său, regele Hammurabi a urmărit să consfințească orînduirea socială a unui stat bazat pe forța dominantă a stăpînilor de sclavi.

UN OM AL JUMĂTĂȚILOR DE MĂSURĂ

GRIGORE AL. GHICA

THEODOR BUCUR
doctor în istorie

Despre ultimul domn al Moldovei, Grigore Alexandru Ghica, Nicolae Suțu scria că „avea trecutul în spate și viitorul în față". Dintre oamenii vremii lui, puțini s-au detașat de trecut cu atîta grabă și atîta sinceritate.

Pe cartea de vizită: simpatizant pașoptist

La 19 aprilie/1 mai 1849, prin semnarea Convenției de la Balta-Liman, domnii celor două țări române erau numiți direct de sultan, pe termen de 7 ani. În virtutea Convenției, în Țara Românească a fost adus Barbu Știrbei, iar în Moldova, Grigore Al. Ghica.

Noul domn moldovean provenea dintr-o familie fanariotă, stabilită de cîteva generații în Moldova. Tatăl său, Alecu Ghica, se bucura de un mare respect : încă din 1835 erau semnalate reprezentații teatrale în limba română date în casele lui din Iași. La rîndul lui, Grigore Ghica a sprijinit Comitetul teatral al lui Kogălniceanu și Alecsandri și a făcut parte din cercul „Propășirii", fondat în anul 1844.

La 22 de ani, tînărul Ghica era hatman (boier în divan, însărcinat cu comanda armatei), în 1842, subsecretar de stat, iar în 1843, în fruntea Ministerului Finanțelor. Revoluția din 1848 și holera nu l-au izgonit din Iași. Fusese chiar bănuit ca autor al broșurii „La Moldavie, Michel Sturdza et son administration". De altfel, tot el a mijlocit jalba moldovenilor la Poartă și a furnizat unor ziare articole dușmănoase la adresa lui Sturdza. Zbirii lui Sturdza l-au pîrît că a ascuns pe Kogălniceanu pe moșia sa de la Bălțătești, ceea ce nu era lipsit de adevăr. În iunie 1848 a făcut parte din Comitetul revoluționar din Moldova, care întreținea legături cu exilații pașoptiști.

Ajuns domn, deși publica în mai 1851 o listă de revoluționari munteni și moldoveni cărora le era interzisă intrarea în Moldova, încă din iulie 1849 el deschisese frontierele pentru revoluționarii munteni, iar unora dintre exilații moldoveni le plătea burse de studii la Paris. Ion Ghica, Aricescu și Bolintineanu nu mai conteneau cu laudele la adresa noului domn. Folosindu-se de prestigiul pașoptiștilor, el îi va antrena pe M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Al. I. Cuza, Alecu Russo în toate sarcinile statului, alături de unii boieri din vechea generație. În 1852, domnul a fost însă avertizat de țarul Nicolae I să-și modereze interesul pentru acest tineret, care — după părerea autocratului — „nu știa să-și facă bine nici semnul crucii". Numindu-i pe revoluționarii munteni „comuniști" care molipsiseră cu ideile lor și pe tinerii moldoveni, țarul i-a cerut să înlăture din slujbele publice pe acești „descreierați".

Domnul a căutat să imprime administrației moldovene un caracter liberal, dar, aparținînd prin origine boierimii, atitudinea lui în această privință a avut limite,

GRIGORIE ALEXANDRU GHICA VOD.

DOMN ALEI MOLDOVEI.

Diplomă de înălțare în ierarhia boierească, acordată de domn (Originalul, la Arhiva istorică centrală, București)

neopunîndu-se cu hotărîre nici pretențiilor și abuzurilor moșierimii conservatoare, nici regimului impus de semnatarii Convenției de la Balta-Liman. Dintre demnitarii săi, Nicolae Canta s-a compromis în afaceri cu falsuri, iar după plecarea lui Ghica de la tron s-a alăturat clicii separatiste (se spune că, de supărare, domnul a avut o criză de nebunie!). Nicolae Suțu a urzit intrigi și l-a defăimat; Costache Sturdza a introdus în ministerele lui atîtea rude încît i se spunea „vice-domn". Doar Ștefan Catargi, deși luase parte la reprimările sîngeroase din martie 1848, s-a metamorfozat ulterior într-un unionist convins. Ghica și-a făcut mari dușmani din boierii pe care i-a surghiunit, în vara anului 1852, la moșiile lor : Petre Rosetti

(fratele ginerelui său, Răducanu Rosetti), Costin Catargi (frate al decedatei sale soții, Anca), Toderiță Balș (viitorul caimacam) și Nicolae Rosetti Rosnovanu. Opoziția conservatoare și-a îngroșat astfel rîndurile cu rudele domnești, la care se vor adăuga chiar ginerele său, Nicolae Mavrocordat, cuscrul Nicolae Millot, Vasile Ghica, vărul său, unionist declarat pînă în ziua cînd Vogoride i-a acordat departamentul internelor.

Lagărul conservator a făcut din politica separatistă arma sa principală de luptă contra domnului. Ca să-i reziste, Ghica s-a lăsat dus de curentul general al timpului, mișcarea unionistă, care se bucura de toate simpatiile poporului. Dar această mișcare avea un program de reforme bine stabilit, față de care domnul a avut o atitudine oscilantă. Se poate afirma că a fost omul „jumătăților de măsură". Așa se explică de ce reorganizarea armatei a înfăptuit-o cu scopul declarat de a întări paza granițelor țării, în fond de a stăvili fuga țăranilor înrobiți și pătrunderea „agenților" revoluționari. A promulgat învățămîntul „gratuit și liber pentru toți locuitorii", dar aplicarea măsurii a fost destul de incompletă.

De două aspecte „vulnerabile" s-a slujit boierimea conservatoare ca să atace pe domn : finanțele zdruncinate ale țării și liberalismul lui. Alocarea celor 12-14 milioane de piaștri din buget nu se făcea pentru bunăstarea generală, aproape jumătate fiind consumat de mica armată, de lista civilă a domnului și de datoriile față de Poartă. Cîtă vreme clasa proprietarilor funciari nu era impozabilă, singurul impozit direct mai important era capitația (impozit pe cap de om), plătită de o populație săracă și fără putere economică. Așezămîntul agrar din 1850 făcuse din țăran un chiriaș pe pămîntul lăsat de boier în folosință. Ghica n-a reușit — și nici n-a dorit — să desființeze boierescul. Războiul ruso-turc de la Dunăre din 1853-1854 a agravat ruina țărănească.

Ca să acopere golurile vistieriei, a mărit capitația pe mazili (contribuabili care alcătuiau boierimea de la țară, fără slujbe) de la 30 la 80 de piaștri, vama de la 3 la 5%, a dublat prețul la sare, a aplicat patente de 2-6 ducați pe fiecare cîrciumă, a pus taxe pe caii de poștă etc. Cînd a încercat să aplice timbrul fiscal pe vînzări și cumpărări, boierimea și negustorimea s-au opus cu înverșunare, scoțîndu-i chiar porecla de „Timbru-Vodă". Francezii P. Bataillard și Edm. Texier, exprimînd punctul de vedere al elementelor liberale, nemulțumite de oscilările domnului, îl caracterizau ca pe un ambițios, dornic, din interese personale, să se așeze în fruntea mișcării naționale din Moldova. Ei subliniau chiar că, pe baza dreptului de autonomie al țării, domnul ar fi putut face multe reforme fără să ceară aprobarea nimănui. Aceasta era situația în Moldova în anul cînd s-a declanșat războiul Crimeii : 1853. Pronunțîndu-se pentru neutralitate, cînd Principatele au fost ocupate de trupele țariste, Ghica s-a retras la Viena. Apoi, în 1854, s-a reîntors o dată cu ocuparea Moldovei de trupele turco-austriece (ocupația austriacă a ținut pînă în septembrie 1855). Intențiile Austriei de a-l folosi în scopul propriilor ei interese nu au fost traduse în fapt. În clipa cînd a încercat să impună cele peste 500 de curți boierești din Iași la un impozit pentru acoperirea cheltuielilor de încartiruire a trupelor austriece, Balș s-a așezat îndată în fruntea nemulțumiților. Trei sute de boieri, printre care și Sofronie mitropolitul, au redactat, în aprilie 1855, o petiție, acuzînd pe domn de „rea administrație".

Campania contra domnului a culminat însă cu petiția din 3/15 decembrie 1855, în care clerul înalt, marii boieri, ofițeri, conservatori, liberali, separatiști, de-a valma, considerau ca „faptă națională" să reclame pe domn turcilor pentru că nu a ținut seama de interesele proprietarilor funciari, singurii în drept să reprezinte țara. Ponegreau emanciparea țiganilor și aplicarea de noi impozite ; cereau măsuri urgente pentru ca deficitul bugetar să nu se mărească prin impozite „ilegale" ; acuzau pe Ghica de favorizarea ideilor franceze și liberale ; îi imputau că abuzează de lista sa civilă, de anumite impozite pe cereale și sare, acordate lui de Poartă ; îl învinovățeau de slăbiciune în fața abaterilor, de generozitate în fața rudelor și prietenilor, de exces de lux, de licitații prost conduse, de pensii acordate în dreapta și în stînga fără rost ; îl caracterizau ca foarte influențabil, nepriceput în executarea legilor, în aplicarea reformelor ; incapabil să pună capăt intrigilor din jurul lui, urmărit doar de dorința popularității cu orice preț.

Au fost totuși și oameni care i-au luat apărarea — atunci și mai tîrziu. A fost descris ca un om incoruptibil de poetul Grenier, care l-a slujit ca secretar și a lăsat o carte de amintiri despre Moldova timpului său, de călătorul englez Skeene, de Tastu și V. Place, consulii Franței, și, în fine, de Vaillant, fostul dascăl de la Sf. Sava, care i-a vegheat ultimele zile ale vieții.

An de răscruce: 1856

Profitînd de poziția șubredă a celor doi domni români, la Conferința de la Constantinopol, din 30 ianuarie/11 februarie 1856, s-a hotărît consolidarea suzeranității Porții, propunîndu-se chiar reînființarea raialelor.

Meritul lui Ghica în aceste momente este de necontestat. În fața încercării de a desființa autonomia țării, împotriva ideilor

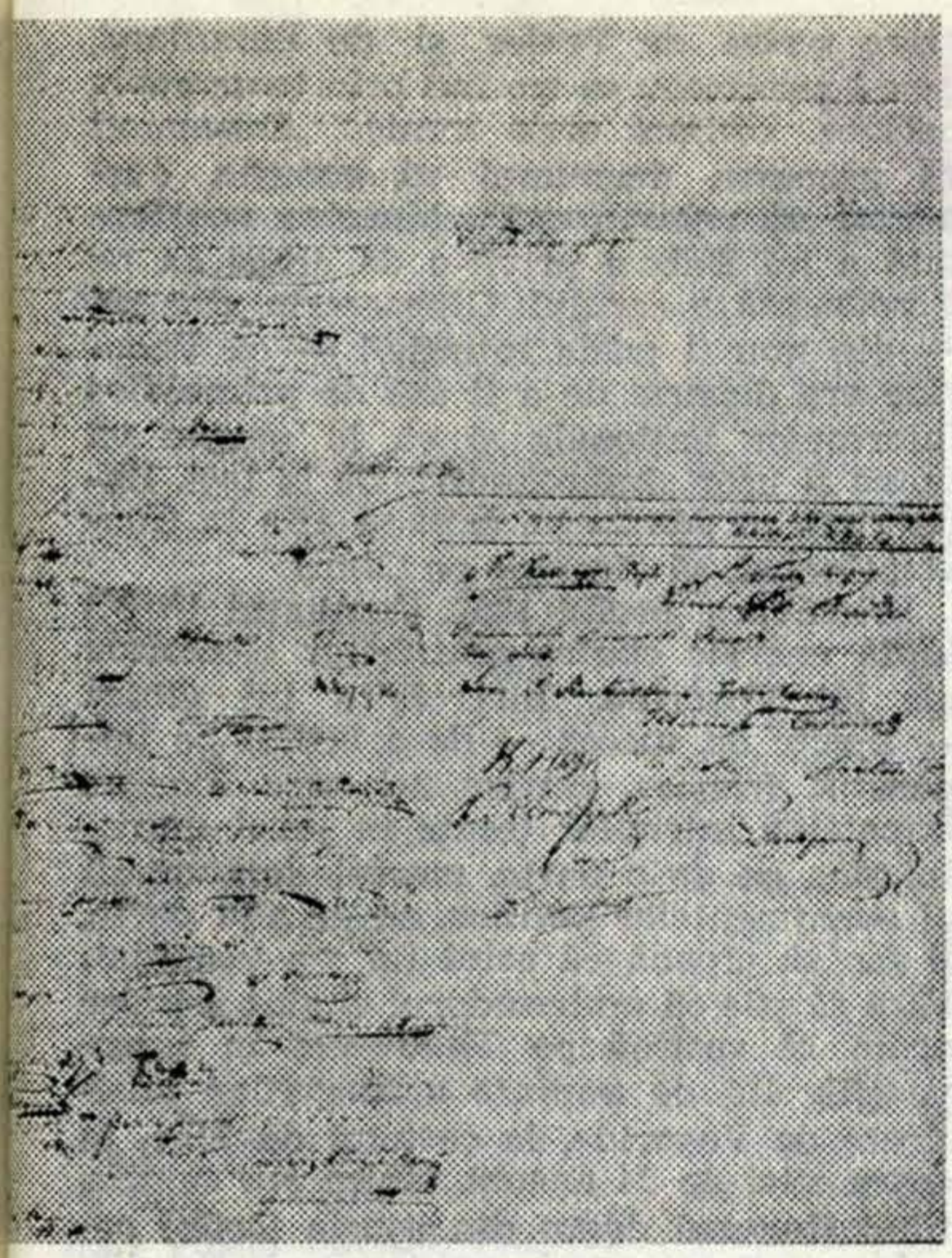

Jurnalul Adunării Ad-hoc moldovene din 7 octombrie 1857. Pe cele două coloane, semnăturile deputaților. (Originalul, în Arhiva istorică centrală București)

cuprinse în protocolul constantinopolitan, el a ridicat într-un protest unitar întreaga Moldovă. La 13/25 februarie 1856 au început lucrările Congresului de la Paris, care urma să ia o hotărîre și cu privire la soarta Principatelor Române. 119 studenți români aflați la studii în capitala franceză cereau congresului Unirea. La 29 februarie, domnul, ca mandatar al sentimentelor generale, se adresa în același sens lui Walewski (ministrul de externe al lui Napoleon al III-lea, președintele Congresului). La Iași, un număr de „ultranaționaliști", în frunte cu M. Kogălniceanu și D. Cornea, se decideau să ceară lui Walewski sufragiul universal, într-un timp cînd în Moldova, dacă cineva ar fi pretins desființarea clăcii ar fi nimerit la ocnă pe mulți ani. Holban, care a încercat să ducă în secret la Paris petiția, a fost întors cu forța. Ghica nu admitea ca inițiativele să aparțină altora.

Domnul moștenise ca instrument de apărare al vechilor instituții o lege a cenzurii pretențioasă și greoaie, care cuprindea pedepse draconice. În timpul domniei lui Ghica, pedepse nu s-au aplicat niciodată, dar planau ca un pericol pentru îndrăzneți. Informarea publicului intern se făcea cu multe riscuri. Kogălniceanu se plîngea că sub acest domn „Steaua Dunării" fusese cenzurată de cinci ori, „România literară" fusese suspendată definitiv pentru un articol curajos. Ziarul „Zimbrul" era mereu atacat de marea boierime, mai ales cînd se amesteca în afacerile moșierilor. Îi plăceau însă mult lui Ghica articolele liberalilor care loveau în Barbu Știrbei, chiar cînd aceștia pomeneau de fuga țăranilor și țiganilor dintr-un principat în altul. Era măgulit cînd regimul lui era privit ca liberal, în opoziție cu cel absolutist al lui Știrbei. Bataillard îl ironiza pentru că se pretindea liberal, dar n-admitea discuțiile libere. De altfel, presa moldovenească n-avea voie să „dueleze" cu nici un ziar străin în afară de oficiosul Porții, „Journal de Constantinople".

Netezind drumul Unirii

Domnia lui Grigore Ghica se apropia de sfîrșitul ei legal. În iunie 1856, el urma să părăsească tronul și țara. De aceea a încercat — urmărind țeluri personale — să ia conducerea mișcării unioniste. Din luna mai — după semnarea tratatului de la Paris — trece hotărît de partea unioniștilor, strînge în jurul lui legăturile dintre burghezie, boierimea liberală și conservatorii moderați ; ia o serie de măsuri menite să pregătească succesul unionist în Adunările ad-hoc ; creează două noi companii de miliție pentru plasarea ultimilor tineri ofițeri ; stabilește condițiile de funcționare a Băncii Moldovei ; acordă privilegiul Magnan (organizarea navigației pe Prut și Siret) ; publică rapoarte de activitate cu privire la starea bugetului și mersul școlilor.

La 12 mai suspendă regimul cenzurii. Rivalii lui comentează gestul ca fiind izvorît „dintr-un zor zadarnic de popularitate înainte de a pleca" ; unii liberali considerau noua lege a presei „întortocheată", regretînd vechea cenzură ; domnul declara că a făcut-o cu gîndul de a da impuls națiunii „de a se pronunța".

La 25 mai/6 iunie 1856 este semnat, în vila lui P. Mavrogheni de la Socola, într-o ședință prezidată de Ștefan Catargi, actul fondării Comitetului Unionist. După cinci zile, actul primește forma definitivă. Ghica recomandă prefecților din țară să deschidă liste de semnături, să organizeze comitete locale dependente de Comitetul Unirii din Iași. Șase prefecți nesiguri pentru viitoarele alegeri sînt îndepărtați din posturi. C. Negri este trimis prin țară să vestească pe țărani că Unirea le va aduce doar foloase. Separatistul Nicolae Istrate acuza pe domn că recurge la orice mijloc ca să impună ideea Unirii. Moldova ajunsese „Piemontul" * cauzei românești — spunea Bo-

* În procesul de unificare a Italiei, Piemontul a avut un rol marcant.

lintineanu. De la ea era așteptată mîntuirea națională. Un an mai tîrziu, Istrate va scrie despre Ghica că, în mijlocul liberalilor lui, el nu era privit ca unionist. Conservatorii îl învinuiau că era unionist, iar unioniștii nu-l considerau partizanul lor.

Pentru a-l compromite la Poartă, conservatorii îl prezintă ca unionist. Pentru a-l compromite la Paris, îl vor învinui de fraudă din finanțele țării. Ghica se grăbește, de aceea, să informeze personal poporul asupra celor ce se vor întîmpla după plecarea lui.

De la 25 iunie, el întreprinde cu Negri un adevărat turneu unionist prin țară. Efectul scontat nu se lasă mult așteptat. Declarații unioniste sosesc de la Focșani, Bacău, Dorohoi, Neamț, Roman, Bîrlad, Suceava, Fălticeni, Botoșani, Tecuci. Ele dau la iveală numele acelora care se pronunțau pentru Unire.

Revenirea domnului la Iași, la 5 iulie, este sărbătorită prin noi manifestații unioniste.

Demersuri disperate

Grigore Ghica, făcînd ultimele îmboieriri din rîndul tineretului unionist, la 15 iulie, se îndrepta spre Galați, unde era salutat de Al. Ioan Cuza, pe atunci pîrcălab. Ghica vestea peste tot pe „scumpii lui compatrioți" că va merge la Napoleon al III-lea și la regina Victoria să apere cauza Unirii. Unii îl socoteau „avocatul" țării.

Instalat, în iulie 1856, cu funcția de singur caimacam al Moldovei, Toderiță Balș s-a străduit să șteargă din inima moldovenilor memoria lui Ghica. Statistici contra lui avea din timpul cînd fusese la departamentul finanțelor. Nicolae Istrate, înlesnea lui Murphy, corespondent al ziarului „The Times", să alcătuiască o broșură atît de defăimătoare pentru Ghica, încît a fost considerată printre cauzele principale care l-au dus la sinucidere. Erau lichidate Banca de stat, privilegiul Magnan ; erau expulzați cei 34 de revoluționari munteni ; erau scoși prefecții, perceptorii dărilor, președinții și asesorii de tribunal, capii jandarmeriei, subprefecții puși de Ghica ; se luau măsuri contra ziarelor, revenindu-se la regimul cenzurii ; „Steaua Dunării" se refugiase la Bruxelles continuînd, de acolo, să critice administrația lui Balș ; în fine, era dizolvat divanul.

Din castelul du Mée de lîngă Melun (departamentul Seine-et-Oise), Grigore Ghica urmărea cu amărăciune și încordare aceste transformări. Înconjurat de cîțiva credincioși, ajutat de J. A. Vaillant, el trebuia să se apere de broșurile insultătoare scrise de Texier și de Bataillard, care-l prezentau ca trecînd prin toate apele politice. Ultimul scria ironic : „Dușmanul vă numește, dușmanul vă gonește, dușmanul vă reinstalează". Moartea neașteptată a lui Balș a privit-o de aceea ca pe o pedeapsă a cerului. Ghica scria alor săi — din nou îl trăda intuiția ! — că Vogoride era departe de a fi așa de primejdios intereselor naționale și că la nevoie va putea fi ușor „îmbrobodit". De la Iași, Ralet ruga pe Magheru, care se afla la Constantinopol, să disculpe pe Ghica.

Primăvara anului 1857. Comitetul Unirii lupta energic contra abuzurilor electorale ale lui Vogoride. Încercările lui Ghica — lipsite de succes — de a întîlni pe împăratul francez, pentru a-i cere concurs împotriva intrigilor țesute în jurul numelui său, pe de o parte, mersul defavorabil al evenimentelor politice, pe de altă parte, îl fac să creadă că rolul lui s-a terminat. Fără să știe că ambasadorul englez primise ordin să susțină pe Thouvenel în intervențiile lui de anulare a alegerilor falsificate de Vogoride, la castelul du Mée, în seara zilei de 24 august, Ghica s-a sinucis, fiind singurul domn din istoria țărilor române care a recurs la un asemenea act disperat.

Vaillant a făcut multe eforturi ca presa să nu denatureze faptele. Primele știri despre sinuciderea lui au apărut în ziarul „Courrier de Paris", la 29 august 1857. Ziarele românești au trecut întîmplarea sub tăcere, pentru că în acele zile venise ordinul anulării alegerilor, iar publicul ar fi privit pe decedatul domn ca pe o victimă a separatiștilor. Gazeta „Secolul" de la București, la data de 2 septembrie, anunța și ea întîmplarea, dar coloana pe care încercase să comenteze știrea era cenzurată. În orice caz, vestea cea bună pentru el, a anulării alegerilor — care, poate, l-ar fi oprit de la gestul fatal —, sosea în capitala Franței două zile după sinuciderea lui.

In știrea pe care au dat-o ziarele a fost reprodusă explicația lui J. A. Vaillant. „Estrag această declarare și acest adio ce le-a pus la începutul testamentului său :

«Castelul du Mée, 24 august

Sunt victima unei țesături abominabile și nu pociu trăi, deși mă cunosc cu totul inocent. Va fi o zi cînd adevărul se va vedea. Îmi aștept inemicii la tribunalul lui Dumnezeu. Subsemnatul : G. Ghica»

«Adio, scumpă soață ce ador și care mă iubești, îmbrățișează pe micii noștri copii din parte-mi ; știi cît am suferit în timpul domniei mele, și, cînd credeam să trăiesc ferice și liniștit în sînul familiei, inemicii mă persecută pînă în retragerea mea. Monștri, care vor să mă facă a trece de unu infam, și a mă desonora ! Dumnezeu va descoperi această țesătură odioasă și ăști mizerabili vor fi demascați»."

SEMNAL

ÎN PREGĂTIRE: AL 14-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE BIZANTINOLOGIE

Anul viitor se împlinesc 100 de ani de la nașterea lui Nicolae Iorga. Cu acest prilej vor fi organizate numeroase manifestări comemorative, atît în țară cît și peste hotare. Din bogatul program al acestora menționăm — în acest număr — cel de-al 14-lea Congres internațional de bizantinologie. Se știe că primul congres a fost organizat în 1924, tot la București, din inițiativa savantului român. La pregătirea lucrărilor au contribuit personalități de frunte ale istoriografiei noastre: Vasile Pârvan, Nicolae Bănescu, Nicolae Popescu, C. Marinescu. Au participat 64 de savanți și cercetători, reprezentînd academii, institute științifice și universități din 13 țări (Anglia, Belgia, Bulgaria, Cehoslovacia, Elveția, Franța, Grecia, Iugoslavia, Italia, România, Spania, Statele Unite ale Americii, Uniunea Sovietică). Dintre personalitățile prezente la București amintim pe William M. Ramsay (Anglia), N. Kondakov (Uniunea Sovietică), H. Grégoire (Belgia), Charles Diehl, A. Blanchet, P. Perdizzet, I. Zeiller, G. Millet, L. Berthier (Franța), Gr. Sotiriu (Grecia), N. Vulia, N. Radoycic (Iugoslavia), N. Svoboda (Cehoslovacia) etc. S-au ținut 45 de referate și comunicări, dintre care 15 de către oamenii de știință români.

Lucrările s-au desfășurat în două secții: prima consacrată istoriei bizantine, cea de-a doua izvoarelor ei (filologia și arheologia). În același an, Academia Română a publicat într-un volum special lucrările congresului. Și tot atunci a fost hotărîtă editarea unei publicații de specialitate cu caracter internațional, care apare și azi la Bruxelles: *Byzantion*.

În ce privește cel de-al 14-lea Congres de bizantinologie, acesta își propune spre dezbatere două teme principale, deosebit de interesante: *Societatea și cultura bizantină în secolul al XIV-lea* și *Geografia istorică bizantină*. Tot atît de interesante sînt și temele complimentare: *Evoluția artei profane în Bizanț* și *Bizanțul și Țările române*.

VESTIGII DACICE LA MEDIAȘ

Semnalăm — pe baza informației trimise redacției

Reproducem alăturat o fotografie cu o parte dintre participanții la congresul de acum 46 de ani. Printre aceștia identificăm pe: Gr. Antipa, Oreste Tafrali, Nicolae Popescu, Vasile Pârvan, Charles Diehl, Vasile Goldiș, Nicolae Bănescu, Silviu Dragomir, Ion Bianu, Andrei Rădulescu și alții

SEMNAL

noastre de tovarășul *George Togan*, de la Muzeul municipal din Mediaș — preocupările și cîteva din rezultatele obținute de colectivul muzeului în cercetarea vestigiilor dacice din zona Mediașului.

„Pînă acum cîțiva ani — ne scrie corespondentul nostru — se credea că urmele dacice la Mediaș sînt doar sporadice. Dar aceasta, evident, datorită insuficienței cercetărilor. În ultimii doi ani, pe baza investigațiilor întreprinse în punctele Școlani, Gura Cîmpului și Cînepi, au fost descoperite numeroase materiale de proveniență dacică. Printre acestea menționăm un frumos vas, decorat cu ornamentație în formă de ghirlande, datînd din secolele III-II î.e.n., o farfurie dacică, un vas în formă de borcan din secolul I e.n., decorat cu proeminențe, fragmente de vase ornamentate cu brîu alveolar, cești dacice, o fibulă și o brățară dacică. Menționăm, de asemenea, două rîșnițe, tot dacice, descoperite pe dealul Cucului și la Baia de Nisip. Toate acestea demonstrează că dacii aveau o largă răspîndire pe actualul teritoriu al municipiului Mediaș.

Dar surpriza ultimelor cercetări o constituie o piesă foarte interesantă : urna carpică descoperită la Cînepi. Este o urnă în formă de amforă, cu două toarte, avînd o siluetă zveltă. Se crede că ea ar fi aparținut dacilor liberi, carpii, care trăiau în Moldova (unde s-au găsit piese asemănătoare). Pătrunzînd, pe la sfîrșitul secolului al III-lea e.n., pe Valea Tîrnavelor, aceștia s-au așezat aici, contopindu-se cu populația dacică băștinașă".

Urnă carpică descoperită la Mediaș, exemplar unic pînă acum în Transilvania.

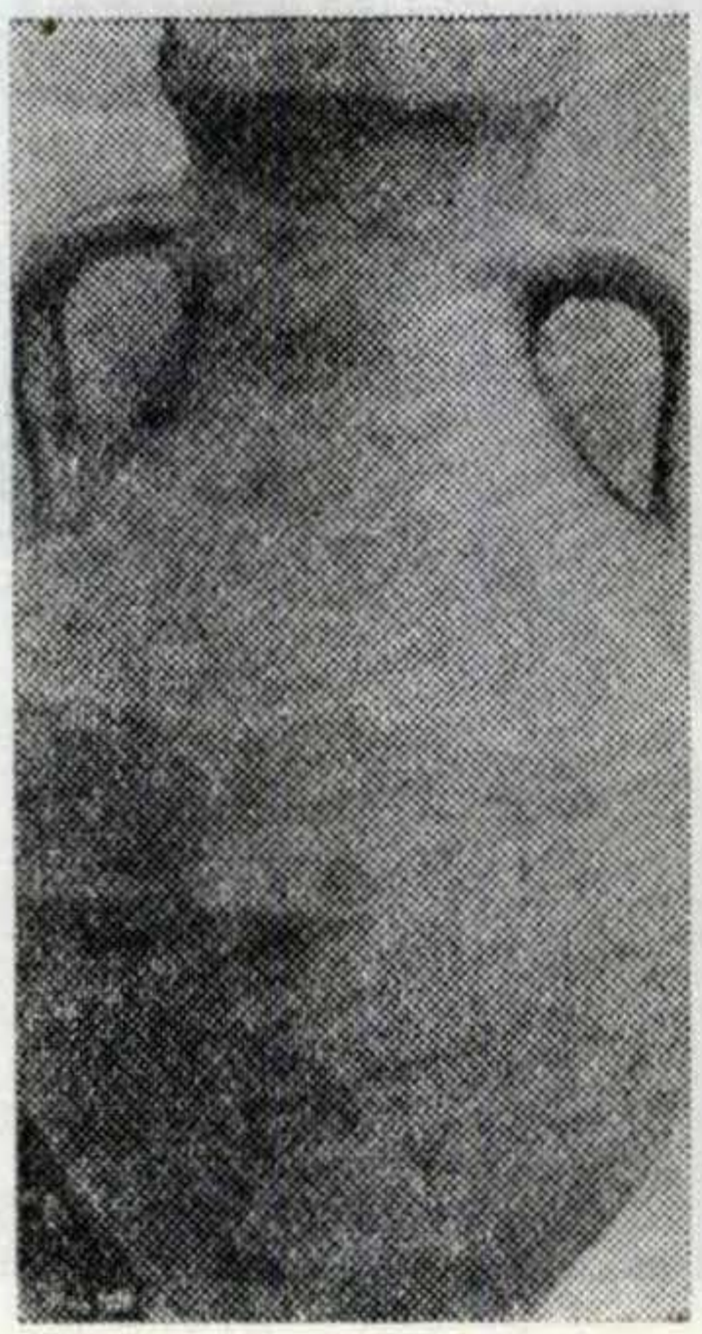

„CURTEA VECHE" — ÎN ACTUALITATE

Din august 1967, cînd au fost inițiate lucrările de cercetare a nucleului voievodal „Curtea veche", au fost strînse multe date interesante. Materialul arheologic adunat oferă mărturii concludente pentru studiul evoluției complexului voievodal. Un loc domnesc, o cetățuie menită să găzduiască un dregător, apoi o cetate capabilă să protejeze familia voievodală a lui Radu cel Frumos și a multora din urmașii săi — așa se profilează nucleul „Curții vechi". Pe această rădăcină, înfiptă în plin veac al XIV-lea, s-a ridicat, la jumătatea secolului al XVI-lea, prin grija lui Mircea Ciobanul, palatul domnesc. Astăzi, pereții palatului, lucrați după o veche tehnică de influență bizantină (bolovani de rîu și cărămidă), stau alipiți de zidurile din piatră ale cetății dintîi, cetatea lui Vlad Țepeș.

De la circa 160 metri pătrați, cît ocupa cetățuia din secolul al XIV-lea, se ajunge, la sfîrșitul secolului al XVII-lea, la circa 2700 metri pătrați, palatul domnesc de la București fiind astfel cea mai vastă construcție medievală de dincoace de munți. Astăzi sînt stabilite, în bună parte, limitele întregului palat, latura de est și de nord-est fiind încă acoperită cu clădirile înălțate în secolul al XIX-lea.

Materialul arheologic, aflat în studiu în cadrul Muzeului de istorie a municipiului București, ilustrează viața de toate zilele a curții voievozilor munteni. Alături de vasele datînd din secolul al IV-lea e.n., de numeroasele fragmente de borcane din secolele X-XI, care constituie vechi urme de locuire, sub „lupa" arheologilor, se află bombarde din piatră din secolele XV-XVI, teracote, decorate cu multă măiestrie și acoperite cu smalț de o frumoasă nuanță verde, galben sau maro, ulcioare, căni, obiecte de podoabă, scări de șa și altele.

În bazinele uneia dintre băile descoperite, umplută cu molozul provenit de la marele incendiu din 1659, au fost găsite cupe din sticlă de o eleganță și astăzi surprinzătoare, talere lucrate în vestitele ateliere ale centrului anatolian Isnik, cercei din aur perlați, dar și oale și căni identice cu cele aflate în locuințele satului Măicănești de lîngă București, ulcioare decorate cu un strat de smalț verde, de proastă calitate, și ele asemănătoare cu piese de acest gen semnalate cu ani în urmă la Tînganu și în alte părți. Așadar, la curte se foloseau obiecte aduse de peste hotare, dar și produse ale unor meșteșugari ce alimentau în mod curent piața Bucureștiului.

DIN MEMORIILE
PRINȚULUI VON BÜLOW

Ministru plenipotențiar în România la sfîrșitul secolului trecut

Într-o scrisoare adresată, în anul 1920, editurii Ullstein, fostul cancelar al Germaniei (1900-1909), prințul Bernhard-Heinrich-Karl von Bülow propunea acesteia încheierea unui contract în vederea publicării memoriilor sale, care urmau însă să vadă lumina tiparului de-abia după moartea autorului (18 octombrie 1929).

Diplomat, apoi ministru de externe al Imperiului german și, în sfîrșit, cancelar — considerat un timp de către împăratul Wilhelm al II-lea „noul său Bismarck" —, prințul von Bülow a jucat un rol nefast în politica internațională a marilor puteri de la sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea. A fost, fără îndoială, un reprezentant tipic al imperialismului prusac și unul dintre oamenii de stat răspunzători de tensiunea europeană ce a dus, pînă în cele din urmă, la dezlănțuirea primului război mondial.

Ca diplomat la Viena, Atena, Paris, Petersburg, București și Roma, Bernhard von Bülow s-a dovedit mai abil decît ca ministru și cancelar. Soția sa, de origine italiană — fosta principesă de Camporeale — „îl latinizase pe ambasadorul imperial", după cum remarca un contemporan, dar rafinamentul și manierele sale, mult deosebite de obișnuita asprime prusacă, nu erau decît o haină sub care se ascundea politica agresivă a Germaniei.

În *Memoriile* sale, fostul cancelar s-a ocupat mai ales de perioada în care a condus destinele Imperiului german, căutînd să se disculpe de unele învinuiri ce i-au fost aduse de către opinia publică postbelică. El nu a neglijat însă nici perioada de tinerețe, și în ultimii ani ai vieții, pe care i-a petrecut în celebra „Villa Malta" din Roma (prin grădinile căreia s-ar fi plimbat Goethe și unde, potrivit unor surse cu mult mai vechi, dar nesigure, ar fi locuit și generalul bizantin Belizarie), a așternut pe hîrtie amintirile, constituind ultimele capitole ale operei sale.

Cuprins de nostalgie, în această parte a memoriilor, von Bülow se arată mai puțin preocupat de politică. Fragmentele referitoare la România constituie mai mult un mănunchi de impresii decît o sursă de strictă informare istorică ; totuși ele nu sînt lipsite de interes, înfățișînd optica unui diplomat străin asupra vieții și moravurilor politice din România ultimilor ani ai veacului trecut.

Considerat de Wilhelm al II-lea „noul său Bismarck", prințul von Bülow a petrecut la începutul carierei sale diplomatice șase ani în România

Soția sa, Maria von Bülow, principesă de Camporeale, era de origine italiană (portret de Hans Makart)

La București, von Bülow a deținut, din 1888 pînă în 1893, funcția de ministru plenipotențiar, avînd misiunea de a determina guvernul român să prelungească tratatul de alianță secret din 30 octombrie 1883 — ce urma să expire în octombrie 1891 — prin care România aderase la Tripla Alianță. Situația fiindu-le nefavorabilă, sub diverse aspecte, Puterile Centrale au trimis la București diplomați de prima mînă pentru a încerca să determine guvernul român să rămînă credincios intereselor lor.

Manevrele ministrului german la București au reușit. La 25 iulie 1892, înțelegerea secretă dintre România și Tripla Alianță s-a transformat într-un tratat propriu-zis. Reproducem cîteva extrase din *Memoriile* diplomatului referitoare la România.

Șerban RĂDULESCU ZONER

[...] În cele din urmă, situația critică din România a făcut să fiu desemnat pentru București, și am fost invitat să mă prezint cît de curînd posibil la noul post.

Părăseam cu regret Petersburgul, unde petrecusem patru ani. Înaintea plecării mele, un număr destul de mare de doamne mi-au încredințat scrisori pe care trebuia să le expediez o dată ajuns de partea cealaltă a frontierei. Destinatarii se găseau toți la Geneva sau Berna. Bănuiesc că multe din aceste scrisori erau adresate precursorilor acelor exilați, care, treizeci de ani mai tîrziu, au luat puterea în Rusia. (Ironia soartei. Dacă ar fi știut atunci acest lucru, probabil nu și-ar mai fi oferit bunele oficii ! — *n.r.)*

La despărțire, șeful meu — d-l von Schweinitz — mi-a spus : „Ca ministru în România, vă veți face debutul pe un teren foarte nesigur". Într-adevăr, am fost trimis acolo pentru că dinastia de Hohenzollern, relațiile prietenești cu Germania și Tripla Alianță păreau a fi amenințate. În luna martie, datorită întinderii mișcării revoluționare și a atacurilor dez-

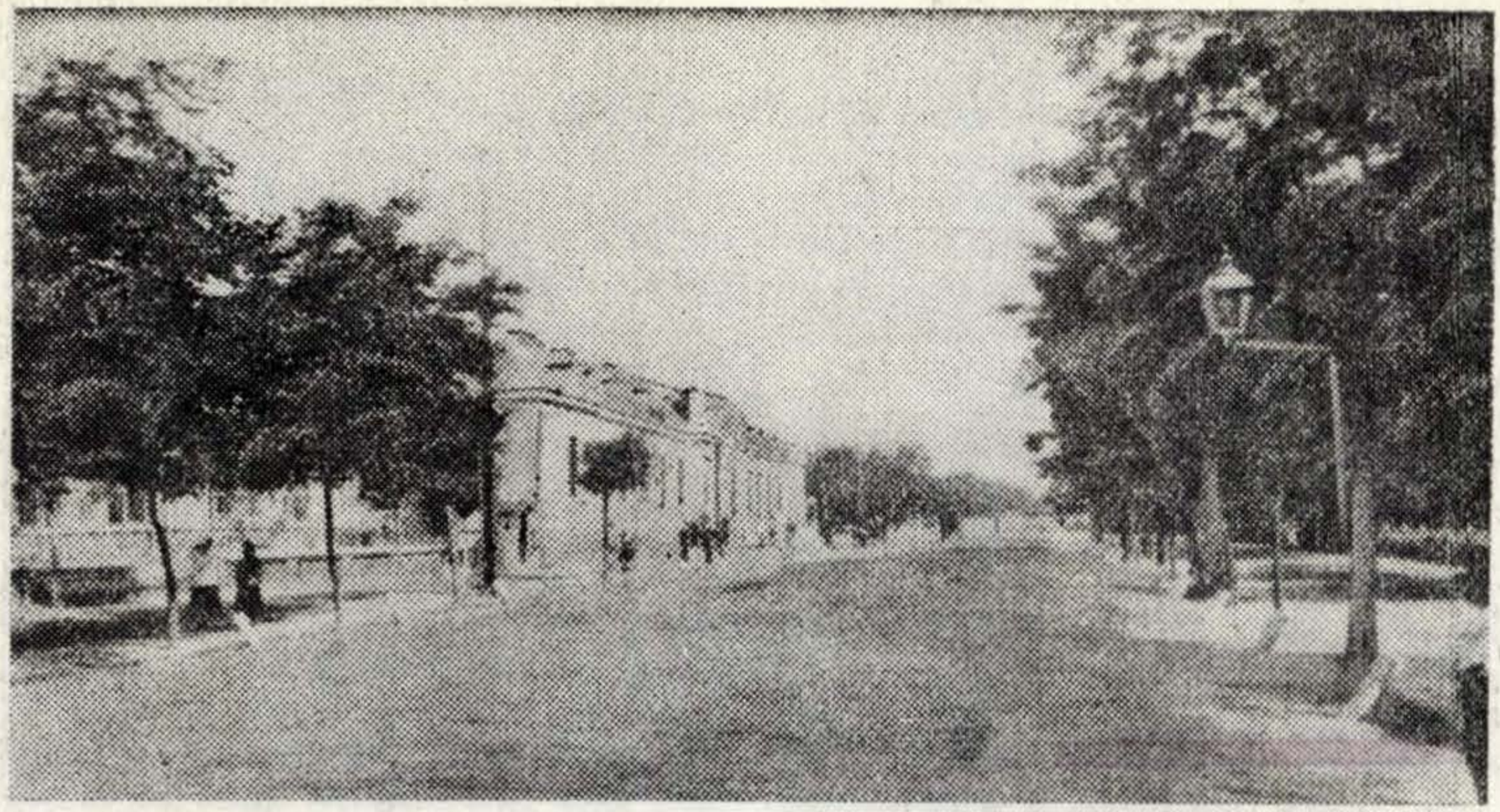

Plimbările la Şosea — o recreaţie favorită a epocii... (Biblioteca Academiei R.S.R., Cabinetul de stampe)

lănţuite din toate părţile împotriva persoanei sale, Ion Brătianu, care de mulţi ani conducea politica românească, demisionase. La Bucureşti şi în alte oraşe mari ale ţării, avuseseră loc răscoale grave. Citeva zile înaintea sosirii mele în capitala ţării, un sergent de stradă trăsese două focuri de armă asupra unei ferestre a palatului regal, alături de biroul regelui.

— În timpul celor şase ani cît am stat la Bucureşti, am avut numeroase întrevederi cu regele, care n-a încetat să-mi repete că bunele raporturi ale României cu Tripla Alianţă erau posibile [...] deoarece între Germania şi România, neexistînd interese contrare, o prietenie sinceră era nu numai posibilă, dar şi firească.

Una din primele mele vizite la Bucureşti am făcut-o lui Brătianu; am socotit întotdeauna utilă frecventarea miniştrilor căzuţi de la putere: de la ei poţi căpăta preţioase informaţii. Cîteva cuvinte ale lui Brătianu mi s-au întipărit în memorie. După prima noastră întrevedere, m-a întrebat dacă sînt de origine rusă sau franceză. Răspunzîndu-i că sînt german sadea, el s-a arătat surprins: „E curios, degajarea şi amabilitatea d-voastră sînt rareori întîlnite la germani". Concluzia la care ajunsese, după o experienţă vastă căpătată în luptele politice, a formulat-o în felul următor: „Orice guvern nou seamănă cu un om care intră în apă fără să ştie să înoate. Atîta vreme cît apa îi ajunge pînă la genunchi, lasă-l în pace; cînd apa îi ajunge pînă la mijloc, nu-l slăbi din ochi, iar cînd apa i-a ajuns pînă la gît, sări pe el şi-l îneacă!"

Un alt şef de partid român, Vernescu (în realitate, George Vernescu nu a condus un partid, ci a fost ministru în mai multe guverne liberale — *n. r.*), *mi-a dat o lecţie pe care n-am s-o uit niciodată. Cît a fost în opoziţie, mi-a făcut nenumărate promisiuni ce mi s-au părut sincere. Dar cînd a ajuns ministru, nu şi-a ţinut nici una din ele; i le-am amintit discret, dar el mi-a răspuns: „Nu vă puteţi închipui, domnule ministru, în ce măsură guvernarea schimbă ideile unui om".*

Scopul meu la Bucureşti a fost transformarea acordului foarte imprecis, încheiat cu cinci ani în urmă, între Tripla Alianţă şi România, într-o alianţă în toată forma. (Acest lucru i-a reuşit. La 13/25 iulie 1892, Alexandru Lahovary, ministrul de externe al României, a semnat la Sinaia, în prezenţa primului ministru Lascăr Catargiu, noul tratat secret cu Austro-Ungaria la care, cîteva luni mai tîrziu, va adera şi Germania prin semnătura plenipotenţiarului ei, Bernhard von Bülow — *n.r.*) *De la început am fost de părere că acest tratat ar fi trebuit dat publicităţii. M-am lovit însă de împotrivirea îndîrjită a regelui Carol, care cre-*

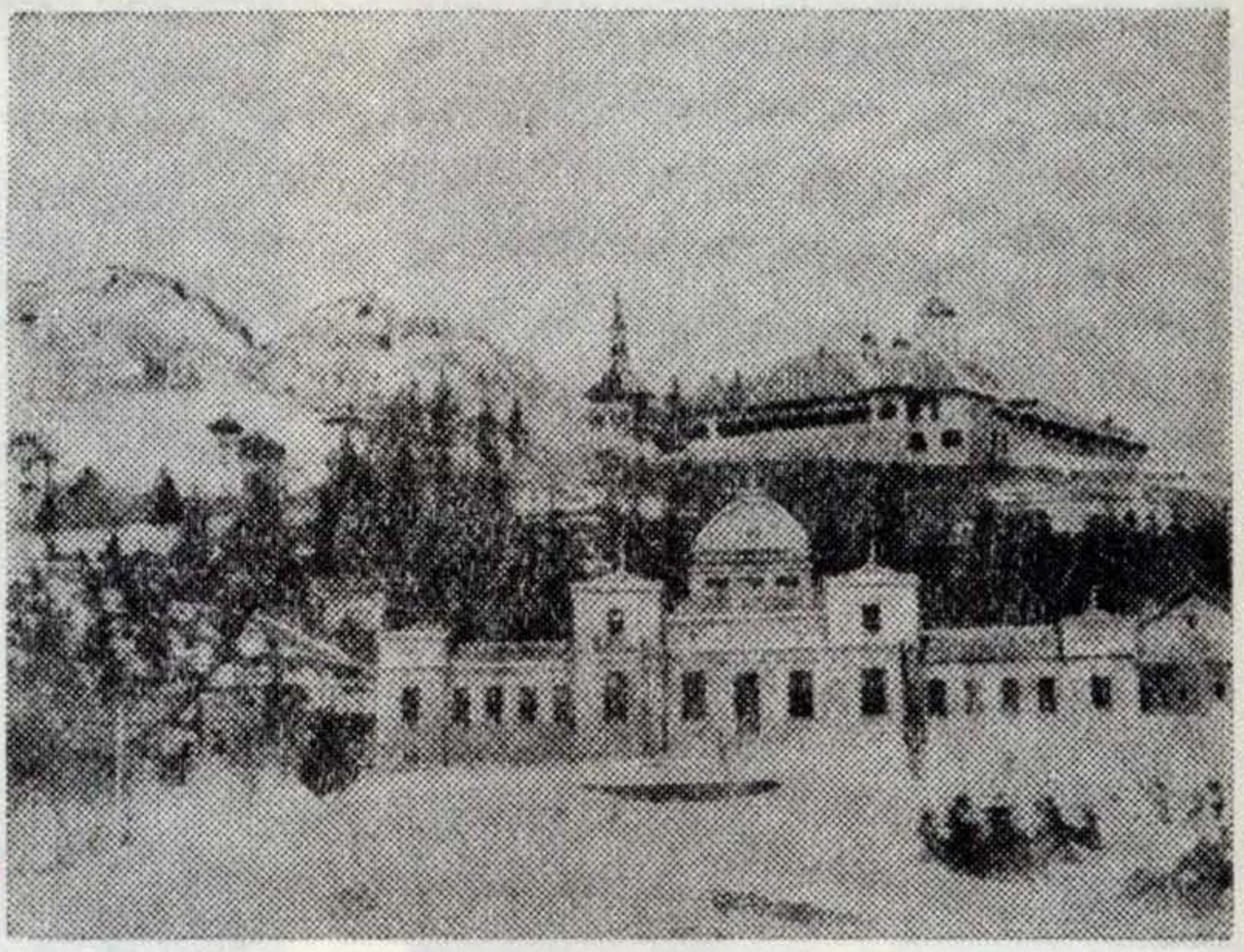

...dar mai ales priveliştile din jurul Sinaiei (Biblioteca Academiei R.S.R., Cabinetul de stampe)

dea că o alianţă oficială ar fi dat apă la moară intrigilor ţesute de Franţa şi Rusia. (Nu numai de puterile Antantei se temea Carol, ci, mai ales, de opinia publică din România, care dezavua politica lui ca nefirească şi ostilă intereselor poporului român — *n.r.)*

Colegul meu, domnul Contouly, avea obiceiul să spună: „Bucureştiul este trambulina ambasadorilor". Într-adevăr, colegul meu englez Lascelles, ministrul Italiei Curtopassi şi cu mine am devenit ambasadori; ministrul Austriei, contele Goluchowski, a devenit chiar ministru al afacerilor externe. Lascelles mi-a fost întotdeauna un prieten devotat. De nenumărate ori m-am plimbat cu fiica sa Florence la „Şosea", aleea împădurită a capitalei româneşti.

Relaţiile mele cu Goluchowski au fost tot atît de prieteneşti. Pe atunci el era un partizan hotărît şi foarte activ al Triplei

Un tratat care a ramas literă moartă

10 iulie 1875 : Se semnează de către regele Carol I al României legea cu privire la Convenţia comercială cu Austro-Ungaria, care intră în vigoare la 1 iulie 1876, cînd este ratificată de ambele state. Concurenţa puternică a mărfurilor din Imperiul austro-ungar silește multe fabrici şi manufacturi din România să dea faliment.

20 mai 1882 : Se constituie Tripla Alianţă (Germania, Austro-Ungaria, Italia), semnatarii angajîndu-se la neutralitate binevoitoare în cazul unui război cu oricare altă putere în afară de Franţa şi la ajutor militar dacă vreunul dintre ei ar cădea victimă agresiunii din partea a două mari puteri dintr-o dată.

30 octombrie 1883 : Prezenţa pe tronul României a regelui Carol I de Hohenzollern, de origine prusacă, orientarea pro-germană a unor fruntaşi ai vieţii publice din România, alături de presiunile crescînde ale Puterilor Centrale, fac ca România să adere la Tripla Alianţă. Acest act are efecte nefaste pentru mişcarea naţională din Transilvania deşi, peste capul manevrelor diplomaţiei oficiale româneşti, legăturile dintre masele largi populare din România cu cele din Transilvania — în sensul realizării dezideratului desăvîrşirii unităţii de stat — capătă un curs ascendent.

1884-1893 : Între Austro-Ungaria şi România se nasc puternice contradicţii de ordin economic, care vor declanşa aşazisul „război vamal".

1 iunie 1885 : România denunţă Convenţia comercială din 1876, luînd apoi o serie de măsuri — adoptarea unui tarif vamal protecţionist (1886); legea pentru încurajarea industriei naţionale (1887) — în scopul înlăturării consecinţelor concurenţei austro-ungare.

31 martie 1888 : Guvernul I. C. Brătianu demisionează, urmîndu-i un guvern condus de junimistul Th. Rosetti.

Perioada anilor următori se va caracteriza printr-o instabilitate guvernamentală care va aduce în fruntea guvernelor, alternativ, partidele liberal şi conservator : Lascăr Catargiu (1889); George Manu (1889-1891); I. E. Florescu (1891); Lascăr Catargiu (1891-1895).

Alianţe şi al unei înţelegeri cu Germania [...]

In cursul celui de-al doilea an pe care l-am petrecut la Bucureşti, regele Carol mi-a mărturisit că-i făcea plăcere să stea de vorbă cu mine, dar că nu voia să mă primească prea des în audienţă oficială pentru a nu da curs unor comentarii inutile şi mi-a propus să ne plimbăm pe cărările întunecoase ale pădurii de la Sinaia, unde curtea îşi petrecea vara, iar iarna să ne întîlnim la Bucureşti în grădina Cişmigiu. Acolo, într-o zi, pe la mijlocul lui februarie 1890, regele mi-a comunicat îngrijorat că veştile primite de la Berlin erau grave ; aflase, nu prin ambasadorul său, ci printr-o rudă, că relaţiile între împărat şi cancelarul von Bismarck se înrăutăţeau văzînd cu ochii. Neînţelegerile ivite erau legate mai cu seamă de problemele muncitoreşti ; sub influenţa fostului profesor Heinzpeter şi a altor cîţiva diletanţi, împăratul voia să împingă lucrurile mai departe decît socotea necesar cancelarul.

La 20 martie a sosit la Bucureşti ştirea căreia la început nu i s-a dat crezare, pentru ca apoi să producă stupoare : Wilhelm al II-lea îl concediase pe prinţul von Bismarck. Românii francofili nu şi-au ascuns bucuria. Prietenii noştri şi-au plecat capul. Regele Carol mi-a spus cîteva zile mai tîrziu : „Ministrul meu la Berlin mi-a telegrafiat că acolo opinia publică a primit retragerea prinţului von Bismarck cu calm, aproape cu indiferenţă, iar anumite persoane au fost chiar mulţumite. Vom vedea mai tîrziu consecinţele pe care plecarea lui le va avea pentru Germania şi pentru întreaga lume [...]"

La sfîrşitul anului 1893 mă aflam cu soţia mea la Viena, în vizită la prinţul von Reuss, cînd am aflat că fusesem numit ambasador la Roma. In afară de avansarea mea la gradul de brigadier de husari, nici o altă avansare nu m-a bucurat într-atît. Îmi plăcea Italia, ţara atît de îndrăgită de germani. Soţia mea era fericită să fie din nou lîngă mama ei, iar eu, lipsit poate de modestie, mă simţeam capabil de a fi ambasador. Totuşi, părăseam cu regret România, unde petrecusem cu soţia mea şase ani liniştiţi şi fericiţi. M-am despărţit greu mai cu seamă de pădurile minunate ale Sinaiei. Mă suisem adeseori la „Stînă", unde descoperisem o privelişte minunată a Văii Prahovei şi nu o dată urcasem la Vîrful cu Dor, de unde ochiul cuprinde şi regatul României şi Transilvania ; cîndva făcusem chiar un pariu şi urcasem la Vîrful cu Dor de două ori în aceeaşi zi, o zi, e drept, nu prea caldă, de septembrie...

1888-1893 : Prinţul Bernhard-Heinrich-Karl von Bülow deţine funcţia de ministru plenipotenţiar al Germaniei la Bucureşti, cu misiunea expresă de a reînnoi şi consolida alianţa României cu Puterile Centrale.

9 martie-15 iunie 1888 : Scurta domnie a Kaizerului Frederic al III-lea.

15 mai 1888 : Italia aderă la tratatul de alianţă a României cu Germania şi Austro-Ungaria.

15 iunie 1888-9 noiembrie 1918 : Domnia Kaizerului Wilhelm al II-lea.

18 martie 1890 : Demisia lui Otto von Bismarck, căruia îi succed în postul de cancelar : contele Georg Leo Caprivi (pînă în oct. 1894) ; prinţul de Hohenlohe-Schillingsfürst (pînă în oct. 1900) ; prinţul Bernhard von Bülow (pînă în oct. 1909) şi Theobald von Bethmann-Hollweg (pînă în iulie 1917).

mai 1892 : Este depus la cancelaria imperială din Viena „Memorandumul" românilor din Transilvania. In cursul acestui an, guvernanţii maghiari manifestă o oarecare „clemenţă" faţă de memorandişti, deoarece la ordinea zilei sînt tratativele în vederea perfectării tratatului de alianţă a României cu Puterile Centrale.

25 iulie 1892 : Înţelegerea secretă din 1883 dintre România şi Tripla Alianţă se transformă într-un tratat propriu-zis.

mai 1894 : La Cluj se desfăşoară procesul memorandiştilor, soldat cu grele condamnări ale multor fruntaşi ai mişcării naţionale din Transilvania.

1902, 1913 : Tratatul României cu Tripla Alianţă se reînnoieşte.

1914-1918 : Guvern condus de I. I. C. Brătianu.

28 iulie 1914 : Austro-Ungaria declară război Serbiei. Începe primul război mondial.

3 august 1914 : La Consiliul de coroană ţinut la Sinaia — în ciuda insistenţelor lui Carol I, susţinut de P. P. Carp, de a intra în război alături de Puterile Centrale — se hotărăşte neutralitatea României, ceea ce, pentru acea perioadă, constituie un succes al politicii naţionale.

17 august 1916 : România se alătură Antantei şi intră în război împotriva Puterilor Centrale.

panoramic

O datorie firească ★

Cu modestie, autorii remarcabilului volum de istorie românească consideră că și-au îndeplinit — prin scrierea lui — o datorie firească, aceea de a răspunde dorinței oamenilor muncii care vor să cunoască într-o formă științifică, vie și accesibilă, trecutul patriei.

Urmărind cu consecvență adevărul obiectiv, pe baza unei riguroase investigații științifice, autorii au reușit să înfățișeze „o autentică și nealterată realitate istorică". Integrată în contextul istoriei universale — în general, al istoriei europene și, în special, al celei sud-est europene —, istoria și contribuția poporului român la progresul omenirii capătă noi și relevante dimensiuni.

In cele 721 de pagini se abordează de pe pozițiile materialismului istoric marxist problemele fundamentale ale istoriei României, de la cronologia și definirea nuanțată a epocilor, pînă la reconstituirea și interpretarea celor mai însemnate momente ale trecutului nostru. Prezentate în succesiunea lor cronologică, epocile mari — **străveche** (comuna primitivă), **veche** (sclavagistă), **de trecere la feudalism, medie** (feudală), **modernă** și **contemporană** — sînt completate de capitole speciale, care se ocupă de **Perioada tendințelor de centralizare a țărilor române, Orînduirea capitalistă, Revoluția populară, Orînduirea socialistă.**

Fiecare capitol se încheie cu o succintă prezentare critică a problemelor, a izvoarelor și bibliografiei referitoare la epoca tratată, lucrarea oferind, și sub acest aspect, un prețios îndreptar de informație și studiu.

Sînt astfel discutate (ca să dăm doar cîteva exemple): apariția omului pe teritoriul României; organizarea provinciei Dacia; continuitatea și problema continuității; formarea statelor feudale românești și a luptei lor pentru apărarea independenței; domniile fanariote și stăpînirea habsburgică; principalele aspecte și momente ale istoriei moderne; perioada dintre cele două războaie mondiale; insurecția națională antifascistă; desfășurarea revoluției populare; dezvoltarea statului socialist și a democrației socialiste.

Anexele — Lista domnilor Țării Românești și Moldovei și a voievozilor, principilor și guvernatorilor Transilvaniei; Domnitorii și regii României după Unire; Președinții Republicii după 1948; Tabelul cronologic privind istoria României; Indicele general — constituie, fără îndoială, instrumente de lucru accesibile și utile. Ilustrația și hărțile dau lucrării substanță informativă și o ținută grafică atrăgătoare.

Prețioasă prin informație, științifică prin examinarea critică a realității istorice, accesibilă prin claritate și prezentare stilistică, lucrarea se impune ca o contribuție marcantă în istoriografia noastră contemporană.

L. D.

* Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu, Ștefan Pascu și colaboratorii, **Istoria României. Compendiu**, Editura didactică și pedagogică, 1969.

Valențe comune ★

Bazîndu-se pe un material documentar bogat, valorificat cu competență și discernămînt, cartea reconstituie cea mai veche imagine pe care și-au făcut-o românii despre cultura și popoarele Americii

Latine, recapitulînd, totodată, evoluția contactelor și legătu-

* Virgil Cândea și Constantin I. Turcu, **România și America Latină**, Editura politică, 1970.

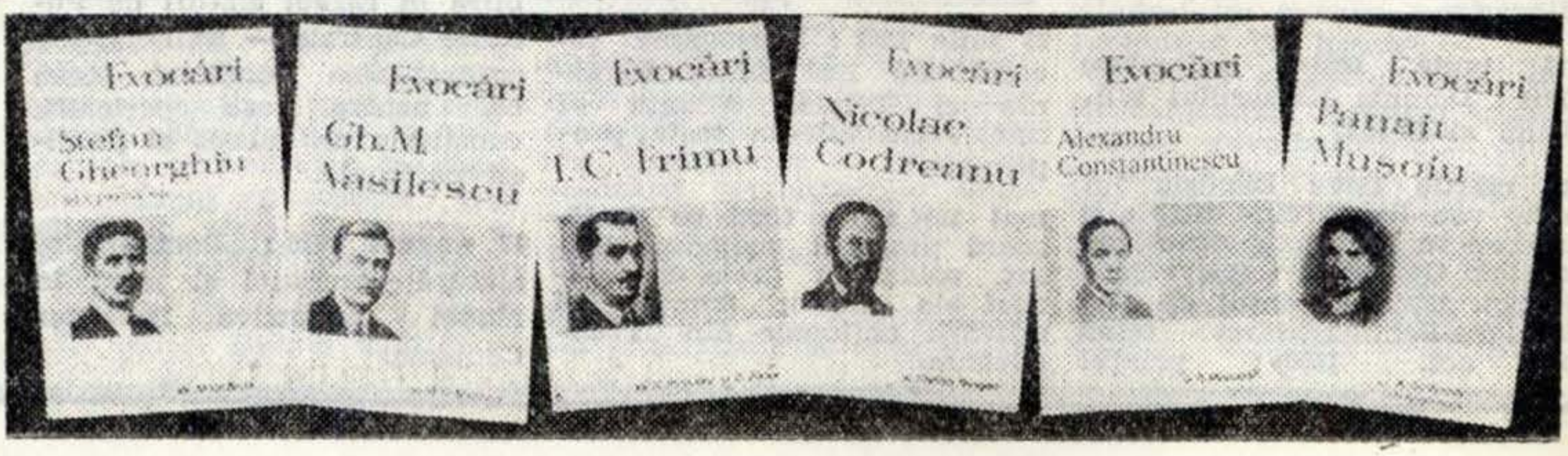

panoramic

rilor de stat și științifice româno-latino-americane. „Valențe comune de limbă și gîndire, temperament și comportare, idealuri și aspirații [...] — spun autorii în prefață — îngăduie acestor popoare ca, la distanțe de mii de kilometri și peste întinderea de apă a Atlanticului, să se recunoască, să se înțeleagă îndată, să se aprecieze și să se iubească". Cei mai răsăriteni și cei mai occidentali reprezentanți ai latinității își dau astfel mîna.

Lucrarea arată că în scrierile cronicarilor noștri primele informații despre noul continent apar în secolul al XVII-lea. Un manuscris din secolul al XVIII-lea, păstrat în Biblioteca Academiei R.S.R., descrie cu entuziasm vechile civilizații precolumbiene și judecă cu asprime cruzimea „cuceritorilor", iar în 1795, arhimandritul Gherasim traduce „Istoria Americăi..."

Firește, la noi, tabloul lumii latino-americane se îmbogățește considerabil în secolul al XIX-lea, cînd cărțile românești tratînd această temă se înmulțesc, iar presa cuprinde, la rîndul ei, informații interesante despre cursul evenimentelor și dezvoltarea culturii din Mexic, Brazilia, Bolivia etc.; o simpatie deosebită se manifestă față de lupta eroică a popoarelor pentru libertate și independență.

Pagini de un interes deosebit sînt consacrate primilor soli ai științei românești în America Latină ca și istoriei relațiilor diplomatice dintre România și țările acestui continent.

I. M. Ș.

Trei pasiuni simple, dar copleșitoare *

Cartea se recomandă, în primul rînd, prin semnătura autorului ei : Bertrand Russel.

Scriindu-și autobiografia, marele gînditor și pacifist englez, distins în două rînduri cu premiul Nobel, se dezvăluie lumii în intimitatea sa, după ce i se dezvăluise prin monumentala sa operă. „Trei pasiuni simple, dar copleșitoare, mi-au cîrmuit viața", mărturisește autorul, în cele dintîi rînduri ale *Autobiografiei* sale: „setea de dragoste, dorința de cunoaștere și nemărginită milă pentru suferințele omenirii". În cei aproape 98 de ani cît a trăit, Russel a cunoscut dragostea, a slujit — pe multiple planuri — știința, ridicînd-o pe culmi înalte, și, îndeosebi în ultimele două decenii ale prodigioasei sale vieți, a desfășurat o viguroasă activitate pe tărîm politic și social. Lucrarea de față ne ajută să-i înțelegem mai bine opera și să-l cunoaștem mai îndeaproape pe omul care a fost Bertrand Russel, cu căutările și impasurile, cu limitele și contradicțiile sale. Și, în același timp, să pătrundem mai profund istoria ideilor și evenimentelor secolului nostru de care numele umanistului contemporan Russel este atît de legat.

V. B.

* Bertrand Russel, **Autobiografie**, Editura politică, 1969.

Izvoare documentare *

Reunind o serie de materiale inedite — telegrame cifrate, scrisori și rapoarte — din fondul secret al țarului Ferdinand, lucrarea relevă împrejurările în care a fost adoptat manifestul de la Tîrnovo (22 septembrie/5 octombrie 1908) prin care s-a proclamat independența Bulgariei și poziția diferitelor state privind recunoașterea acestui act. Sînt oglindite, totodată, aspecte ale relațiilor dintre statele din Balcani în perioada premergătoare izbucnirii războaielor balcanice.

Cîteva documente (nr. 97, 105 și 125) prezintă o însemnătate deosebită pentru cercetătorul român, aducînd mărturii convingătoare despre atitudinea amicală a României față de proclamarea independenței Bulgariei. Țara noastră a recunoscut oficial acest act, la 21 aprilie 1909.

Cele 128 de documente cuprinse în lucrare sînt însoțite de comentarii și adnotări deosebit de utile pentru cunoașterea principalelor evenimente care au avut loc pe plan balcanic și european în anii 1908—1909.

I. M.

* **Dokumenti po obiaviavane na nezavisimostta na Bălgaria 1908 godina** (Documente în legătură cu proclamarea independenței Bulgariei în anul 1908), Editura Academiei bulgare de științe, Sofia, 1969.

CUZA ȘI EMANCIPAREA ȚĂRANILOR

E. MOISIUC din **București** ne trimite, ca o completare la valoroasele articole apărute în **„Magazin istoric" privind multilaterala activitate a lui Al. I. Cuza, un document care relevă ecoul și implicațiile internaționale ale măsurilor preconizate de domnitor. Este vorba despre o notă din 5 noiembrie 1863 a Ministerului de Externe al Austriei către Prokesch-Osten, internunțiul Austriei la Constantinopol. Nota este semnificativă și prin faptul că pune în evidență stăruința cu care Cuza urmărea înfăptuirea reformelor sale.**

„1863, noiembrie 5, Viena. Am onoarea să confirm primirea rapoartelor dv. din 29 octombrie, care mi-au parvenit chiar acum, împreună cu rapoartele Cancelariei internunțiului din 26 octombrie.

Cu deosebit interes am luat cunoștință de prima convorbire a dv. cu Ali pașa despre cele mai importante probleme la ordinea zilei în Orient. Aceea care merită, înainte de toate, să rețină atenția Porții este, fără îndoială, problema Principatelor dunărene. Chiar dacă principele Cuza pare înclinat să dea ascultare avertizărilor Porții și majorității puterilor garante și a renunțat să promulge în mod arbitrar o nouă constituție, totuși toate rapoartele din Principate concordă în constatarea că principele n-a renunțat în nici un caz la ideea unei dictaturi de fapt (sub această formulă autorul notei desemnează fermitatea lui Cuza în îndeplinirea planurilor sale — **n.r.**). Pare a fi inclus în planul său ca, în caz că o împăcare cu Camera n-ar putea fi realizată, aceasta să fie dizolvată, să anunțe noile alegeri pe baza dreptului de vot universal și dispunînd în același timp emanciparea țăranilor, să-și asigure sprijinul clasei celei mai numeroase în măsurile sale ulterioare. Acest lucru nu poate fi necunoscut Porții și de aceea nu ne îndoim că ea va considera necesar ca, prin prezentări potrivite adresate cabinetelor, să prevină la timp realizarea unui astfel de plan, care ar însemna o răsturnare totală a Convenției".

(Documentul se află în Arhivele statului București, Xerografii Viena, pach. XCII / 5, f. 27-28, Haus — Hof u. Staatsarchiv Wien, Politiches Archiv XII, Türkei, Karton 82, Weisungen, Varia 1863—1864.)

PRIMA A FOST CEA DIN DOROHOI

ALEXANDRU D. FALIBOGA — **comuna Vlăsinești, jud. Botoșani.** Consemnăm precizarea dv., nu înainte însă de a vă adresa mulțumirile cuvenite :

In „Magazin istoric" nr. 12 (33), la p. 17, se afirmă că prefectura județului Covurlui „a fost prima din șirul de prefecturi pe care masele populare le-au ocupat pînă la 6 martie 1945". Adevărul este că prima prefectură ocupată de masele populare a fost cea din Dorohoi și evenimentul s-a petrecut la 4 octombrie, fiind consemnat atît în documente de arhivă, cît și-n presa vremii („Scînteia", 1 nov. 1944 ; „România liberă", 3 nov. 1944 ; „Moldova liberă", 7 dec. 1944).

CAROL AL XII-LEA LA PITEȘTI

ION HURDUBETIU — **profesor la Liceul „D. Golescu" din Cîmpulung, jud. Argeș.** Este interesant, desigur, pentru cititorii noștri să afle că vestitul rege al Suediei a trecut și prin țara noastră. Le oferim fragmente din materialul pe care ni l-ați trimis :

Aflat în Turcia, unde se refugiase după înfrîngerea suferită la Poltava (vezi „Carol al XII-lea", în „Magazin istoric" nr. 12 / 1969, p. 20-25), **în 1709, Carol al XII-lea s-a hotărît, în 1714, să se întoarcă în țara sa.**

De la Dimotika pînă la Giurgiu a fost însoțit de o gardă imperială comandată de Mustafa Aga, cel care-n primăvară îl ridicase pe Constantin Brîncoveanu, din palatul său de la Mogoșoaia. La Giurgiu, alaiul turco-suedez a ajuns la 24 octombrie, stil vechi. Noul domn, Ștefan Cantacuzino, informat că prin țară va trece Carol al XII-lea, a ridicat conace de popas și a însărcinat pe cronicarul Radu Popescu și pe boierii Drăghici Strîmbeanu și Gligorie Căpitanul să-l salute în numele său și să-l însoțească pînă la ieșirea din țară.

La 26 octombrie, Carol a sosit la Pitești, unde a făcut un popas de două zile, fiind găzduit într-un conac de la Budeasa. Aici, el s-a hotărît să se despartă de însoțitorii săi turci, români și suedezi și, travestit, a plecat călare spre Turnu Roșu, însoțit numai de doi oameni de încredere. A trecut prin Cîineni, Sibiu, Cluj, Zalău, Șimleul Silvaniei și a părăsit teritoriul României la 31 octombrie.

ȘTIA HOREA CARTE ?

CONSTANTINA ALBU din **Arad : Se spune că Horea, atunci cînd a fost prins, ar fi aruncat în foc niște scrisori scrise de el ; aș vrea să știu, a cunoscut el scrisul sau nu ? Și dacă da, de ce nu se menționează în nici un document ?**

Întrebarea aceasta și-a pus-o și profesorul universitar **Ștefan Pascu,** în articolul „Horea. Schiță a portretului intelectual", publicat în revista noastră **nr. 1 / 1967. Răspunsul îl puteți afla deci recitind articolul.**

MOARA ROMÂNEASCĂ

Ing. V. ROBAN din **București** se referă la articolul „Meșterii apelor" din „Magazin istoric" **nr. 1/1970,** de prof. C. C. Giurescu, luîndu-și, cum menționează dînsul, permisiunea a relata următoarele :

In cadrul unei călătorii pe care am întreprins-o prin anul 1932 la Viena, am vizitat, printre altele, și importantul „Muzeu al tehnicii" din acea metropolă. Intr-una din sălile principale ale acestuia se afla expusă — probabil că mai este și astăzi — o roată de moară, construită din lemn, foarte asemănătoare cu cea reprodusă în revista dv. la p. 43. Roata arăta a fi foarte veche și într-o stare de uzură pronunțată. Am remarcat-o, deoarece purta următoarea inscripție : „Rumänische Mühle". Ni se atestă, așadar, originalitatea de concepție în acest domeniu.

„IO" ȘI SEMNIFICAȚIA LUI

RELU STOICA din **comuna Runcu, jud. Vîlcea,** și IONEL CABA din **comuna Sicula, jud. Arad,** vor să știe : **De unde provine și ce semnificație are acel „IO" din titulatura domnitorilor români ?**

Este destul de lungă istoria acestui IO, încît relatarea ei ne-ar ocupa tot spațiul afectat „Poștei redacției". Dar să încercăm să vă satisfacem, întrucîtva, dorința :

Formele **Io** sau **Ioan** se întîlnesc numai în actele redactate în limba slavă și nu apar niciodată în cele care întrebuințează limba latină.

Izvoarele interne arată că forma **Io** (prescurtare din forma „Ioan", frecvent întîlnită-n textele grecești), se întrebuința în Țara Românească, începînd din vremea lui

Basarab I, înainte de 1330, în timp ce în Moldova ea apărea la 30 martie 1392, într-un act al lui Roman voievod. Uneori, în Moldova acest termen era înlocuit prin formula **Noi** (de pildă „Noi Alexandru voievod"), fenomen care nu se întîlnește în Țara Românească. De la sfîrșitul veacului al XVI-lea, mai precis începînd cu Doamna Stanca, soția lui Mihai Viteazul, o serie de doamne ale Țărilor Române foloseau și ele în titulatură termenul **Io.**

Cel dintîi care s-a ocupat de această problemă a fost Johann Sommer, un învățat din timpul lui Despot Vodă. Emil Vîrtosu, autorul unui temeinic studiu privind **Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova,** București, 1960 (vezi p. 11—101), clasifică teoriile care explică originea lui **Io—Ioan** în cinci categorii :

— prima „care consideră că IO este numele împăratului Ioniță Asan sau Caloian" (susținută de D. Cantemir, Samuil Micu, G. Șincai, B. P. Hasdeu, D. Onciul, A. D. Xenopol, Gr. Tocilescu etc.) ;

— a doua, „în care IO este considerat drept un simbol religios, mistic" (A. T. Laurian, Al. Papadopol-Calimach, V. A. Urechia, P. V. Năsturel, N . Densușianu etc.) ;

— a treia, care „recunoaște în întrebuințarea lui IO o stare de fapt, un vechi obicei sau o datină de folclor religios" (Al. T. Dumitrescu, I. C. Filitti, D. Băjan etc.) ;

— a patra, care „identifică pe IO cu pronumele personal **eu** sau **noi**" (Dionisie Fotino, Florian Aaron, Cezar Bolliac, Al. Lambrior, St. D. Grecianu, N. Iorga etc.) ;

— a cincea, care „admite că IO vine, direct sau prin cancelaria bulgară, de la Bizanț, din subscrierea **(subscripto)** actelor imperiale" (D. P. Bogdan, D. Ciurea, N. Bănescu etc.) ;

La rîndul său, E. Vîrtosu, analizînd sensul numelui-titlu **Io = Ioan,** arată că acest cuvînt luat din limba greacă, care apărea în titulatura țarilor bulgari, despoților sîrbi și domnilor români reprezenta un „nume sacru" **(nomen sacrum).** El înseamnă în traducere „cel dăruit de Dumnezeu" sau „cel ales de Dumnezeu" pentru a domni și a fost acordat de patriarhul bizantin Fotie lui Boris, conducătorul bulgarilor, la creștinarea acestuia în 864, deci cu mult înainte de domnia lui Ioniță Asan. Apoi, patriarhia din Constantinopol a încredințat această calitate și domnilor români ca „un titlu solemn acordat puterii pămîntești de către puterea spirituală (după concepția feudală), deci un titlu cu deosebită valoare simbolică". El a fost folosit întîi numai de domn, apoi și de fiii săi și, după cum am văzut, și de doamne.

HERALDICA

ALEXANDRU NAN din **București** ne solicită cîteva indicații bibliografice despre heraldică și o bibliografie sumară privind moneda românească. Iată ce vă putem recomanda :

Ca știință auxiliară a istoriei, heraldica se ocupă, în sensul larg, „cu descrierea și interpretarea simbolurilor sau a figurilor simbolice în strînsă legătură cu familia, clanul sau tribul", iar în sens restrîns, definit spre sfîrșitul secolului al XI-lea, „își propune să compună și să explice stemele, să distingă natura și poziția figurilor heraldice naturale, artificiale și himerice de pe scut" (A. Sacerdoțeanu, în „Revista arhivelor", IX (1966), nr. 1, p, 38-39).

Există o bogată bibliografie a heraldicei. O serie de lucrări de acest fel puteți consulta la Biblioteca Academiei. Ne rezumăm a aminti numai cîteva : E. Sacken, **Katechismus der Heraldik,** Leipzig, 1872, 144 p. (I. 215 535) ; J. d'Eschavannes, **Traité complet de la science du blason,** Paris, f.a., 280 p. (I. 215 563) ; G. Eysenbach, **Histoire du blason et science des armoires,** Paris, 1848, 396 p. (II. 245 365) ; C. Davenport, **British**

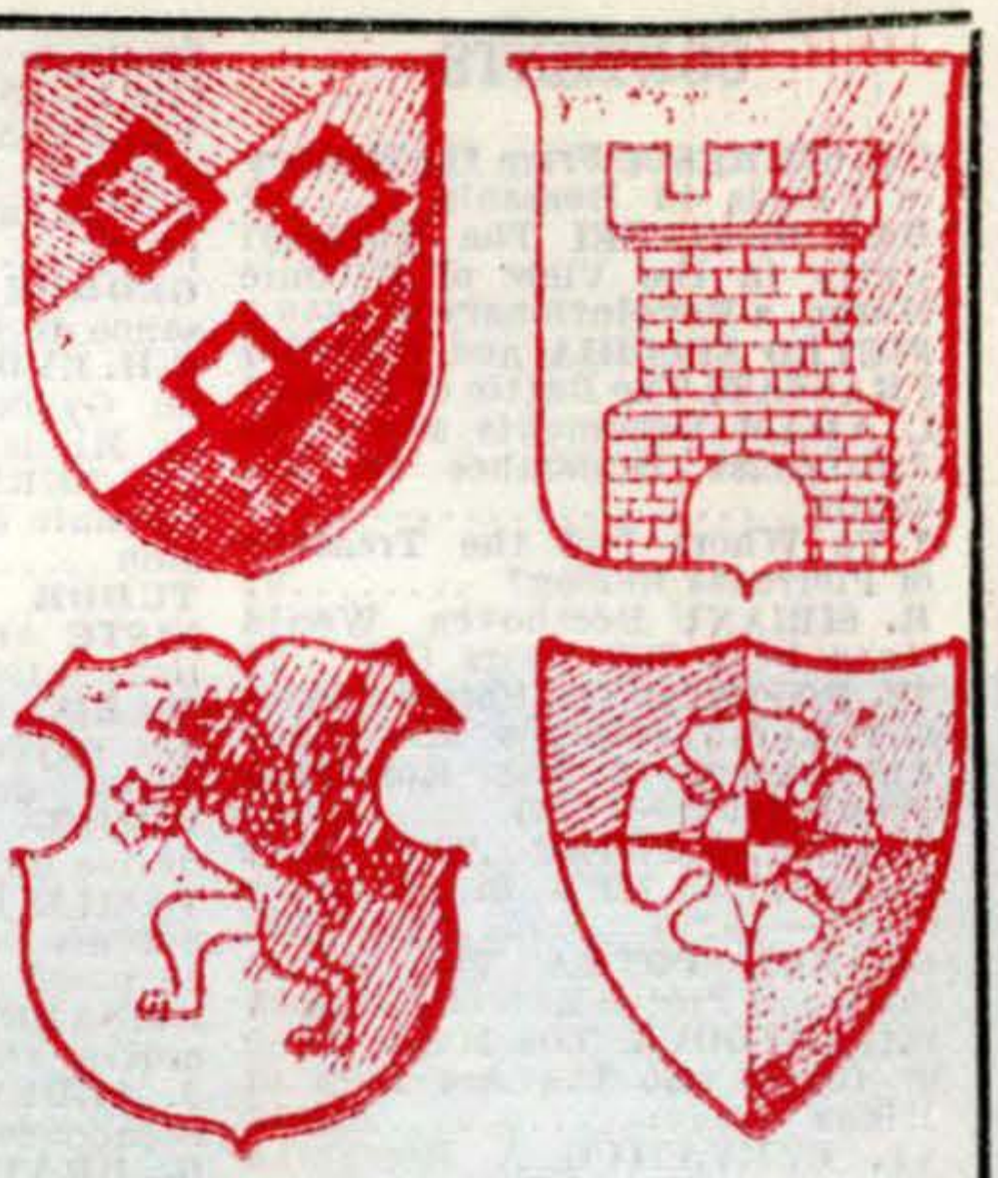

Heraldy, Londra, f.a., 222 p. (I. 480 418) ; P. V. Năsturel, **Steagul, stema românească, însemne domnești, trofee,** București, 1903 ; N. Iorga, **Sur le blason des Princes roumains,** extrasă din „Rev. héraldique et onomastique" (II. 81 591) ; C. Moisil, **Stema României. Originea și evoluția ei istorică și heraldică,** București, 1931 (II. 108 668) ; M. Berza, **Stema Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare** în „Studii și cercetări de istoria artei", 1-2 / 1955, p. 69—88 etc.

În legătură cu moneda românească în perioada 1867—1900 găsiți numeroase date în lucrarea lui Costin C. Kirițescu, **Sistemul bănesc al leului și precursorii lui,** I, București, 1964 (Partea a II-a : Crearea sistemului bănesc al leului și funcționarea lui în perioada capitalismului premonopolist, p. 133—343).

ȘI MUCALIȚII SE PĂCĂLESC

S.S. MUCALIT : Țineți, după cum observăm din semnătura dv., să vă transformați „porecla în renume". Nu înțelegeți cum de a existat la Iași Curtea domnească încă din timpul lui Ștefan cel Mare, din moment ce orașul a devenit reședință abia la mijlocul secolului al XVI-lea.

Explicația e simplă : **Curtea domnească** nu înseamnă **reședință.** Curți domnești au existat în mai toate ținuturile Moldovei. A nu se confunda deci Curtea, ca reședință domnească (în termen modern, capitala țării) cu celelalte Curți domnești din ținuturi, care erau, de fapt, centre administrative ale ținuturilor respective, conduse de pîrcălabi sau starosti. Domnitorul poposea acolo în timpul deplasărilor sale prin țară.

După cum se vede, istoria nu ține totdeauna cu mucaliții.

UNDE SE AFLĂ ROATA CU CARE A FOST UCIS HOREA ?

VALENTIN MOISIU din **Suceava** ne întreabă : **La care muzeu din țară se află roata cu care a fost zdrobit corpul lui Horea ?**

Roți asemănătoare se află în mai multe muzee, dar nu se știe precis care este cea originală (foarte probabil că nici nu s-a păstrat). La Muzeul militar central este expusă o copie executată după detaliile aflate în celebra stampă de epocă ce înfățișează martiriul lui Horea.

CONTENTS

C.C. GIURESCU From the History of Floods in Romania 2
DAN BERINDEI The National Unity in the View of Eftimie Murgu, a Revolutionary of 1848 4
PIETRO SECCHIA and FILIPPO FRASSATI The Battle of Rome 8
I. ADAM Documents about the Antifascist Resistance in Romania 17
* To Whom Did the Treasury of Pietroasa Belong? 21
R. SIBIANU Beethoven Would Have Been 200 Years Old ..22
ST. POPESCU The Foreign Press and Radio Stations about the Antifascism of the Romanian People (1941—1944) 37
VALERIA POTOP The First Communist MP's in Romania (1919—1922) 39
GEORGE POTRA The Gratefulness of Prince Matei Basarab 44
P.H. EYDOUX The Magic Ring of Gyges and the Ass Ears of Midas 47
ST. CERVATIUC A Romanian Volunteer in the War of Secession 51
TUDOR TEODORESCU-BRANIȘTE Argetoianu, an Unreliable Memorialist 52
MARIN MOCANU The Peasants' Complaints Heralded the 1907 Revolt 55
VIRGIL MOCEANU The Actual Drama of Mayerling 57
VASILE D. LIVEANU The Electronic Computers Secure the Knowledge of the Past 64
ELISABETA IONIȚĂ A Mutilated Pilot Goes on Flying 69
J. ALDEN MASON Grandeur and Fall of the Inca Empire ..70
G. BRĂTESCU The Barber's Street in Olden Bucharest ..76
THEODOR BUCUR A Man of Half-Measures, Grigore Al. Ghica 84

SOMMAIRE

C.C. GIURESCU Pages de l'histoire des inondations en Roumanie 2
DAN BERINDEI L'unité nationale vue par Eftimie Murgu, un révolutionnaire de 1848 4
PIETRO SECCHIA et **FILIPPO FRASSATI** La bataille de Rome8
I. ADAM Documents sur la résistance antifasciste en Roumanie 17
* Qui fut le possesseur du trésor de Pietroasa? 21
R. SIBIANU Beethoven aurait eu 200 ans 22
ST. POPESCU La presse et les radios de l'étranger sur l'antifascisme du peuple roumain (1941—1944) 37
VALERIA POTOP Les premiers députés communistes dans le Parlement roumain (1919—1922) 39
GEORGE POTRA La reconnaissance du prince Matei Basarab 44
P.H. EYDOUX L'anneau magique de Gygès et les oreilles d'âne de Midas 47
ȘT. CERVATIUC Un volontaire roumain dans la guerre de sécession 51
TUDOR TEODORESCU-BRANIȘTE Argetoianu, un mémorialiste infidèle 52
MARIN MOCANU Les plaintes des paysans annonçaient la révolte de 1907 55
VIRGIL MOCEANU Le vrai drame de Mayerling 57
VASILE D. LIVEANU Les ordinateurs nous aident à connaître le passé 64
ELISABETA IONIȚA Un grand mutilé reste aviateur 69
J. ALDEN MASON Grandeur et décadence de l'Empire Incas 70
G. BRĂTESCU La rue des chirurgiens-barbiers dans le Bucarest d'antan 76
THEODOR BUCUR Un homme des demi-mesures, Grigore Al. Ghica 84

СОДЕРЖАНИЕ

К.К. ДЖУРЕСКУ Из истории наводнений в Румынии 2
ДАН БЕРИНДЕЙ Национальное единство глазами борца 1848-го г. Ефтимия Мургу 4
ПЬЕТРО СЕККИЯ и ФИЛИППО ФРАССАТИ Битва за Рим 8
И. АДАМ Документы об антифашистском сопротивлении в Румынии 17
Кому принадлежало сокровище Пьетроасы? 21
Р. СИБИАНУ Бетховену исполнилось бы 200 лет 22
Ш. ПОПЕСКУ Иностранное радиовещание и печать об антифашизме румынского народа (1941—1944) 37
ВАЛЕРИА ПОТОП Первые депутаты коммунисты в Румынском Парламенте (1919-1922) 39
ДЖОРДЖЕ ПОТРА Признательность государя Матея Басараба 44
П. Х. ЕЙДУ Заколдованное кольцо Гигеса и ослиные уши Мидаса 47
Ш. ЧЕРВАТЮК Румынский доброволец участник гражданской войны в США 51
Т. ТЕОДОРЕСКУ-БРАНИШТЕ Арджетояну — неверный мемуарист 52
МАРИН МОКАНУ Крестьянские жалобы предвещали восстание 1907-го г 55
ВИРДЖИЛ МОЧАНУ Настоящая драма в Майерлинге 57
ВАСИЛЕ Д. ЛИВЯНУ ЭВМ служат познанию прошлого..64
ЕЛИСАБЕТА ИОНИЦЭ Полный инвалид остаётся пилотом 69
ДЖ. ОЛДЭН МЕЙСОН Величество и упадок инкасской империи 70
Г. БРЭТЕСКУ Улица цирюльников-хирургов в Бухаресте прежних времён 76
ТЕОДОР БУКУР Человек полумер — Григоре А. Гика 84

INHALT

C.C. GIURESCU Aus der Geschichte der Überschwemmungen in Rumänien.....2
DAN BERINDEI Die nationale Einheit gesehen von Eftimie Murgu, ein Kämpfer von 1848 4
PIETRO SECCHIA und FILIPPO FRASSATI Die Schlacht um Rom 8
I. ADAM Dokumente über den antifaschistischen Widerstand in Rumänien 17
* Wem gehörte der Schatz von Pietroasa? 21
R. SIBIANU Beethoven wäre 200 Jahre alt 22
ST. POPESCU Die ausländischen Zeitungen und Rundfunksender über den Antifaschismus des rumänischen Volkes (1941—1944) 37
VALERIA POTOP Die ersten kommunistischen Abgeordneten im Parlament Rumäniens (1919—1922) 39
GEORGE POTRA Die Dankbarkeit des Fürsten Matei Basarab 44
P.H. EYDOUX Der Ring des Gyges und die Ohren des Midas 47
ȘT. CERVATIUC Ein rumänischer Freiwilliger im Sezessionskrieg 51
TUDOR TEODORESCU-BRANIȘTE Argetoianu, ein unzuverlässiger Memoirenschreiber ..52
MARIN MOCANU Die Klagen der Bauern verkündigten den Aufstand von 1907 55
VIRGIL MOCEANU Das wahre Drama von Mayerling 57
VASILE D. LIVEANU Die Elektronenrechner dienen der Erkenntnis der Vergangenheit 64
ELISABETA IONIȚA Ein Schwerverstümmelter bleibt Flieger 69
J. ALDEN MASON Grösse und Verfall des Inkareiches 70
G. BRĂTESCU Die Baderstrasse im Bukarest von dazumal..76
THEODOR BUCUR Ein Mann der Halbmassnahmen — Grigore Al. Ghica 84

ABONNEMENTS, CARTIMEX, Calea Victoriei 126, Bucarest, Roumanie; B.P. 134—135; Telex: 426

magazin istoric

București, str. Onești nr. 5. — Sectorul 1, Oficiul poștal Nr. 1. telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Dana Crivăț, Livia Dandara, Nicolae Nicolaescu, Elisabeta Petreanu, Maria Anca Pîrjol, Vasile Șimandan, Marian Ștefan.
SECRETARI DE REDACȚIE: Valeriu Buduru și I. M. Ștefan.
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Dobre

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București

Cîteva piese celebre (**Cui a aparținut tezaurul de la Pietroasa,** pag. 21)

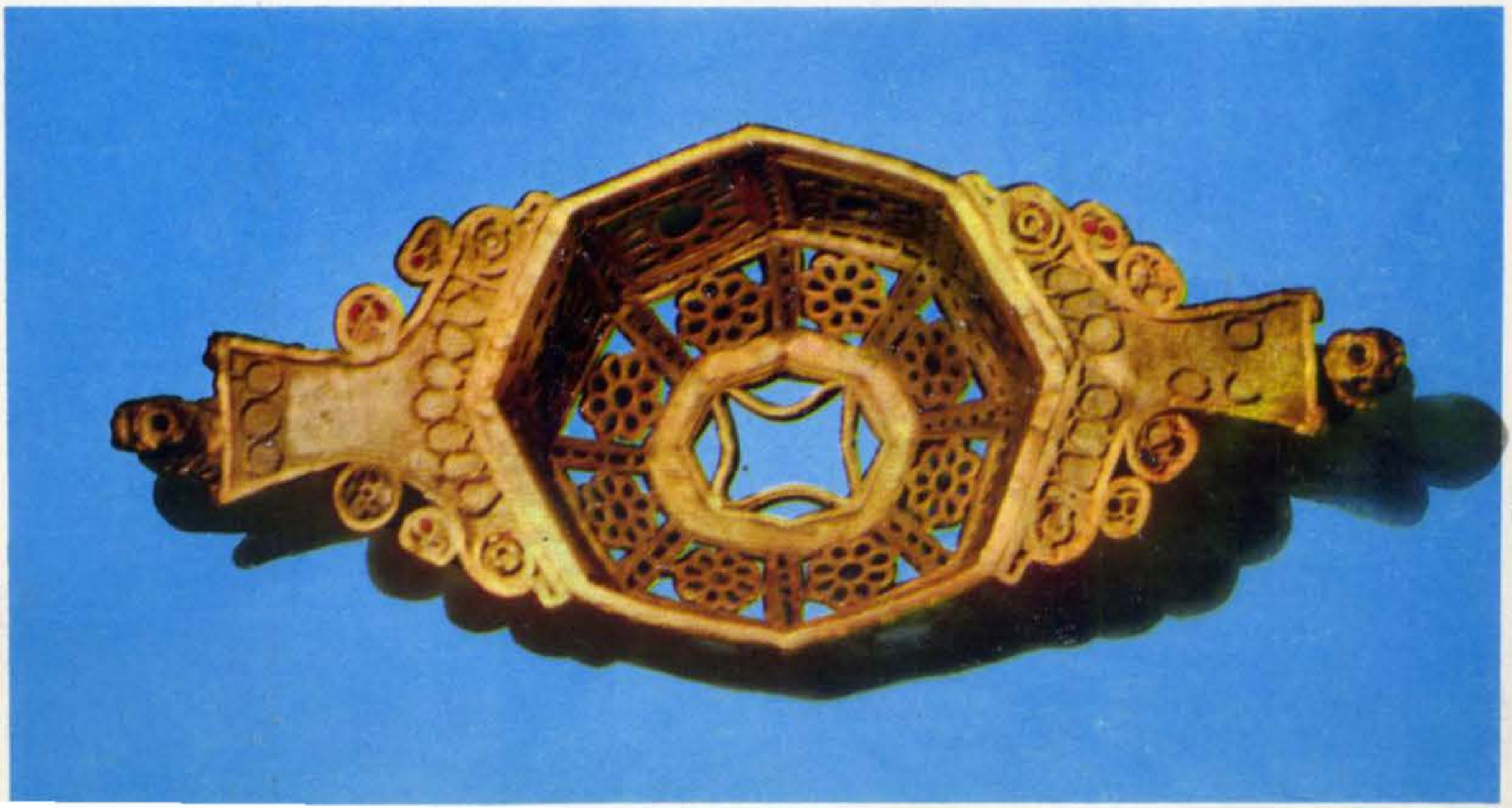

magazin istoric

PB

MAGAZIN ISTORIC, revistă de cultură istorică. Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Demoni-pisici pe o pînză destinată cultului morților — necropola Paracas (**Măreția și decăderea Imperiului incaș,** pag. 70)

COPERTA I-IV

Două zeități din perioada Tiahuanaco pe o veche țesătură peruviană (**Măreția și decăderea Imperiului incaș,** pag. 70)